

www.e-rara.ch

Tomus I.

Domini nostri sacratissimi principis Iustiniani iuris enucleati ex omni vetere ^{*iure*}
collecti digestorum seu pandectarum, [pars prima]

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [\[Link\]](#)

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [\[Link\]](#)

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [\[Link\]](#)

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [\[Link\]](#)

3. *Gaius* libro primo Institutionum
 Mnes **p**uli, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium humanum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est: vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis. Quod vera naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes perque custoditori vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.

10. *Digianus* libro primo Regularum
 Iuris est constanti & perpetua voluntas ius suum cuique tribuendis. **11** **L**exa precepta sunt hec honeste vivere, alterum non ledere, suum cuique tribuere. **12** **I**uris prudentia est divinarum, atque humanarum rerum notitia, iusti, atque iniusti scientia.

13. *Paulus* libro quarto decimo ad Sabinum
 Iuris pluribus modis dicitur. **14** **X**no modo cum id, quod semper æquum ac bonum est, ius dicitur: ut est ius naturale. **15** **A**liero modo, quod omnibus, aut pluribus, in quaque civitate velle est: ut est ius civile, nec minus ius recte appellatur in civitate nostra ius honorarium. **16** **P**rior quoque ius reddere dicitur, etiam cum iniure decernit: relatione scilicet facta non ad id, quod ius prætor fecit, sed ad illud, quod prætorum facere convenit. **17** **A**lia significatione ius dicitur locus, in quo ius redditur: appellatio est collata ab eo, quod sit, in eo, ubi sit, quem locum determinare hoc modo possumus: ubiunque pætor salua maiestate imperij, suo iure more maiore, ius dicere constituit locus recte ius appellatur.

18. *Marcianus* libro primo Institutionum.
 Nunquam ius citam pro necessitudine dicimus, veluti est ius cognationis, vel ad finitatis.

DE ORIGINE IVRIS, ET OMNIVM MAGISTRATVVM ET SVCCESIONE PRIVIDENTIVM,
 TIT. II.

Gaius libro primo ad legem duodecim tabularum.

1 **A**d ius legum veniunt interpretationem, necessarium ut ab verbis iniuriam interpretandum existimant: non quia velim verbosus commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id prædictum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret. Et certe cuiusque rei potissima pars principium est. Deinde si in foro causas dicentibus nescis, ut ita dicerem, videtur esse, nulla præfatione facta, iudici rem exponere: quanto magis interpretatione a promittentibus inconueniens erit, omnia iniuria, atque origine non repetita, atque illotis, ut ita dixerim, manibus, protinus materiam interpretationis tractare: namque, nisi fallor, istæ præfationes & libentius nos ad lectorem proponit materiam prædicant: & cum ibi venerimus, evidenter rem præstare intelledum.

2. *Pomponius* libro singulari Enchiridij.
 Necesse est itaque nobis videri ipsius iuris originem, atque processum demonstrare. **3** **E**t quidem initio civitatis nostræ populus sine lege certa, sine iure certo primum apud instituit: omnibusque manus regibus gubernabantur. **4** **P**ostea, aucta ad aliquem modum civitate, ipsam Romulum traditur populum in triginta partes divisisse: quas partes Curtas appellavit: propterea quod tunc reipublice curam per se totius partium earum expediebat. Et ita leges quosdam & ipse curiatus ad populum tulit, tulerunt & sequentes reges, que omnes conscripse: exstant in libro Sexti Papirii: qui sunt illi temporibus, quibus Superbus Demaratus Corinthij filius, ex principibus viris, is liber, ut dixi-

a al. tribuere. b al. comm. al. prudentum. c al. percontari. d al. iustis regis.

A mus, appellatur ius civile Papirianum, non quia Papirius de suo quicquam ibi adiecit: sed quod leges sine ordine latas in vacuum composuit. **5** **E**xactis deinde regibus, lege Tribunicia omnes leges hæc exoleverunt: iterumque cepit populus Romanus incerto magis iure, & consuetudine alii, quam per latam legem: idque prope viginti annis passus est. **6** **P**ostea ne diutius hoc foret: placuit publica auctoritate decem constitui viros, per quos peterentur leges à Græcis civitatibus, & civitas fundaretur legibus, quas in tabulis eboræ perscriptas pro Rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi, datumque est eis ius eo anno in civitate summum: ut leges & corrigere, si opus esset, & interpretarentur: neque pronatio ad eis, sicut à reliquis magistratibus, heret. Qui ipsi animadvertentur aliquid deesse illis primis legibus: id eodem sequenti anno aliis duos ad easdem tabulas adducerent, & ita ex accidenti & appellata sunt leges duodecim tabularum, quarum ferendum auctorem fuisse docemur Hermodorum quemdam Ephesium, exulatum in Italia quidam retulerunt. **7** **I**is legibus latis cepit, ut naturaliter euanire solent, in interpretatione desideraret prudentiam auctoritatis: necessaria esse disputacionem fore. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, composuit à prædictibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceteræ partes iuris suis nominibus designantur, dictis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur ius civile. **8** **D**einde ex his legibus, eodem tempore feræ actiones composita sunt: quibus inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus, prout velle, institueret: certas solemniter esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris, legis actiones, id est legitimæ actiones. Et ita eodem tempore tria hæc iura nara sunt: leges duodecim tabularum: ex his ferre cepit ius civile: ex istis legis actiones composita sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præfess priuatis, & ferre populus annis prope centum hac consuetudine usus est. **9** **P**ost hæc cum Appius Claudius censor fuisset, & ad formam redigisset hæc actiones. Gnaeus Flavius, scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit, & adeo grati fuit id munus populo, ut tribuns plebis fieret, & senator, & ad illis curulis, hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum: sicut ille, ius civile Papirianum, ad nec Gnaeus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate, quia decant quædam leges agendum, non post multum temporis spatium Sextus Ailius alius actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Ailianum. **10** **D**einde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & ius civile, essent & legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibi que institueret, que iura, plebs iura vocantur, mox cum reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebs iuris, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia, & ita factum est, ut inter plebs iura, & legis actiones constituendi intercessent, potestas autem eadem esset. **11** **D**einde quia difficile plebs conuenire cepit, populus certe multo difficilior in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cepit senatus se interponere: & quidquid constituisset, obseruabatur, idque ius appellabatur Senatus consultum. **12** **E**odem tempore & magistratus iura redderent, ut scirent cives, quod ius de quoque re quisque dicitur esse, seque præsumunt: edita proponerent, que edita prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore prætoris venerat. **13** **N**on summe, sicut ad pauciores iuris constituendi via transiisse,

B **R**ostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi, datumque est eis ius eo anno in civitate summum: ut leges & corrigere, si opus esset, & interpretarentur: neque pronatio ad eis, sicut à reliquis magistratibus, heret. Qui ipsi animadvertentur aliquid deesse illis primis legibus: id eodem sequenti anno aliis duos ad easdem tabulas adducerent, & ita ex accidenti & appellata sunt leges duodecim tabularum, quarum ferendum auctorem fuisse docemur Hermodorum quemdam Ephesium, exulatum in Italia quidam retulerunt.

C **I**is legibus latis cepit, ut naturaliter euanire solent, in interpretatione desideraret prudentiam auctoritatis: necessaria esse disputacionem fore. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, composuit à prædictibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceteræ partes iuris suis nominibus designantur, dictis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur ius civile. **8** **D**einde ex his legibus, eodem tempore feræ actiones composita sunt: quibus inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus, prout velle, institueret: certas solemniter esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris, legis actiones, id est legitimæ actiones. Et ita eodem tempore tria hæc iura nara sunt: leges duodecim tabularum: ex his ferre cepit ius civile: ex istis legis actiones composita sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præfess priuatis, & ferre populus annis prope centum hac consuetudine usus est. **9** **P**ost hæc cum Appius Claudius censor fuisset, & ad formam redigisset hæc actiones. Gnaeus Flavius, scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit, & adeo grati fuit id munus populo, ut tribuns plebis fieret, & senator, & ad illis curulis, hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum: sicut ille, ius civile Papirianum, ad nec Gnaeus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate, quia decant quædam leges agendum, non post multum temporis spatium Sextus Ailius alius actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Ailianum. **10** **D**einde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & ius civile, essent & legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibi que institueret, que iura, plebs iura vocantur, mox cum reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebs iuris, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia, & ita factum est, ut inter plebs iura, & legis actiones constituendi intercessent, potestas autem eadem esset. **11** **D**einde quia difficile plebs conuenire cepit, populus certe multo difficilior in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cepit senatus se interponere: & quidquid constituisset, obseruabatur, idque ius appellabatur Senatus consultum. **12** **E**odem tempore & magistratus iura redderent, ut scirent cives, quod ius de quoque re quisque dicitur esse, seque præsumunt: edita proponerent, que edita prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore prætoris venerat. **13** **N**on summe, sicut ad pauciores iuris constituendi via transiisse,

E **R**ostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi, datumque est eis ius eo anno in civitate summum: ut leges & corrigere, si opus esset, & interpretarentur: neque pronatio ad eis, sicut à reliquis magistratibus, heret. Qui ipsi animadvertentur aliquid deesse illis primis legibus: id eodem sequenti anno aliis duos ad easdem tabulas adducerent, & ita ex accidenti & appellata sunt leges duodecim tabularum, quarum ferendum auctorem fuisse docemur Hermodorum quemdam Ephesium, exulatum in Italia quidam retulerunt.

F **I**is legibus latis cepit, ut naturaliter euanire solent, in interpretatione desideraret prudentiam auctoritatis: necessaria esse disputacionem fore. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, composuit à prædictibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceteræ partes iuris suis nominibus designantur, dictis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur ius civile. **8** **D**einde ex his legibus, eodem tempore feræ actiones composita sunt: quibus inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus, prout velle, institueret: certas solemniter esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris, legis actiones, id est legitimæ actiones. Et ita eodem tempore tria hæc iura nara sunt: leges duodecim tabularum: ex his ferre cepit ius civile: ex istis legis actiones composita sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præfess priuatis, & ferre populus annis prope centum hac consuetudine usus est. **9** **P**ost hæc cum Appius Claudius censor fuisset, & ad formam redigisset hæc actiones. Gnaeus Flavius, scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit, & adeo grati fuit id munus populo, ut tribuns plebis fieret, & senator, & ad illis curulis, hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum: sicut ille, ius civile Papirianum, ad nec Gnaeus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate, quia decant quædam leges agendum, non post multum temporis spatium Sextus Ailius alius actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Ailianum. **10** **D**einde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & ius civile, essent & legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibi que institueret, que iura, plebs iura vocantur, mox cum reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebs iuris, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia, & ita factum est, ut inter plebs iura, & legis actiones constituendi intercessent, potestas autem eadem esset. **11** **D**einde quia difficile plebs conuenire cepit, populus certe multo difficilior in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cepit senatus se interponere: & quidquid constituisset, obseruabatur, idque ius appellabatur Senatus consultum. **12** **E**odem tempore & magistratus iura redderent, ut scirent cives, quod ius de quoque re quisque dicitur esse, seque præsumunt: edita proponerent, que edita prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore prætoris venerat. **13** **N**on summe, sicut ad pauciores iuris constituendi via transiisse,

G **R**ostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi, datumque est eis ius eo anno in civitate summum: ut leges & corrigere, si opus esset, & interpretarentur: neque pronatio ad eis, sicut à reliquis magistratibus, heret. Qui ipsi animadvertentur aliquid deesse illis primis legibus: id eodem sequenti anno aliis duos ad easdem tabulas adducerent, & ita ex accidenti & appellata sunt leges duodecim tabularum, quarum ferendum auctorem fuisse docemur Hermodorum quemdam Ephesium, exulatum in Italia quidam retulerunt.

H **I**is legibus latis cepit, ut naturaliter euanire solent, in interpretatione desideraret prudentiam auctoritatis: necessaria esse disputacionem fore. Hæc disputatio, & hoc ius, quod sine scripto venit, composuit à prædictibus, propria parte aliqua non appellatur, ut ceteræ partes iuris suis nominibus designantur, dictis propriis nominibus cæteris partibus: sed communi nomine appellatur ius civile. **8** **D**einde ex his legibus, eodem tempore feræ actiones composita sunt: quibus inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus, prout velle, institueret: certas solemniter esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris, legis actiones, id est legitimæ actiones. Et ita eodem tempore tria hæc iura nara sunt: leges duodecim tabularum: ex his ferre cepit ius civile: ex istis legis actiones composita sunt. Omnium tamen harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium Pontificum erant: ex quibus constituebatur, quis quoque anno præfess priuatis, & ferre populus annis prope centum hac consuetudine usus est. **9** **P**ost hæc cum Appius Claudius censor fuisset, & ad formam redigisset hæc actiones. Gnaeus Flavius, scriba eius, libertini filius subreptum librum populo tradidit, & adeo grati fuit id munus populo, ut tribuns plebis fieret, & senator, & ad illis curulis, hic liber, qui actiones continet, appellatur ius civile Flavianum: sicut ille, ius civile Papirianum, ad nec Gnaeus Flavius de suo quicquam adiecit libro. Augescente civitate, quia decant quædam leges agendum, non post multum temporis spatium Sextus Ailius alius actiones composuit, & librum populo dedit, qui appellatur ius Ailianum. **10** **D**einde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & ius civile, essent & legis actiones: euenit, ut plebs in discordiam cum patribus perueniret, & secederet, sibi que institueret, que iura, plebs iura vocantur, mox cum reuocata est plebs: quia multæ discordiæ nascebantur de his plebs iuris, pro legibus placuit & ea obseruari, lege Hortensia, & ita factum est, ut inter plebs iura, & legis actiones constituendi intercessent, potestas autem eadem esset. **11** **D**einde quia difficile plebs conuenire cepit, populus certe multo difficilior in tanta turba hominum: necessitas ipsa curam reipublicæ ad senatum deduxit. Ita cepit senatus se interponere: & quidquid constituisset, obseruabatur, idque ius appellabatur Senatus consultum. **12** **E**odem tempore & magistratus iura redderent, ut scirent cives, quod ius de quoque re quisque dicitur esse, seque præsumunt: edita proponerent, que edita prætorum, ius honorarium constituerunt. Honorarium dicitur, quod ab honore prætoris venerat. **13** **N**on summe, sicut ad pauciores iuris constituendi via transiisse,

a al. aliqua rei. b al. accidenti vel accidente. c legendum ita arbitror, aut iustitiam, & accipit esse dignitatis facti. d al. priuatis. e al. libris.

ipfis rebus diftantibus videbatur: per partes euenit, vt necesse est republice per vnum consuli. nam fenatus non perinde omnes provincias probe gerere poterat. Itaque constituto principio, datum est et iuris, quod constitutum fuerat. 13 ¶ Ita in ciuitate nostra, aut iure, id est lege constituitur: aut est proprius ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit: aut sunt Legis actiones, quae formam agendi continent: aut Plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum: aut est magistratum Edictum, vnde Ius Honorarium nascitur: aut Senatusconsultum, quod solum fenatu constituitur: inducitur sine lege: aut est Principalis constitutio, id est, vt quod ipse princeps constituit, pro lege feruetur. 14 ¶ Post originem iuris, & processum cognitum, consequens est, vt de magistratuum nominibus, & origine cognoscamus, quia, vt expositum est, per eos, qui iuri dicendo praesunt, effectus rei accipitur, quantum est enim ius in ciuitate esse, nisi ius, qui iura regere b possunt? Post hoc deinde auctorium successione dicemus: quod consistere non potest ius, nisi sit aliquis iuris peritus, per quem possit cotidie in melius produci.

15 ¶ Quod ad magistratus attinet, in initio ciuitatis huius conitit re ges omnem potestatem habuisse.

16 ¶ Idem temporibus & tribunum ceterum fuisse conitit. is autem erat qui equitibus praeterat, & veluti secundum locum a regibus obtinebat. quo in numero fuit Iunius Brutus, qui auctor fuit regis eiciendi.

17 ¶ Exactus deinde regibus, consules constituti sunt duo: penes quos summum ius vti esse, lege rogatum est, dicti sunt ab eo, quod plurimum republice consulere, qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi viadarent, lege lata factum est, vt ab eis provocatio esset, neque possent in caput cuius Romani animaduertere iniuriam populi: solum relictum est illis, vt coercere possent, & in vincula publica duci iuberent.

18 ¶ Post deinde cum census iam maiori tempore agendus esset, & consules non sufficienter hanc quoque officio, censores constituti sunt.

19 ¶ Populo deinde aucto, cum crebra orerentur bella, & quedam aciora a finitimis inferrentur: interdum re exigente, placuit maioris potestatis magistratu constitui, itaque dictatores proditi sunt, a quibus nec provocandi ius fuit: & quibus etiam capitis animaduersio data est. Hanc magistratum, quoniam summam potestatem habebat, non erat fas vltra sexmensem retinere.

20 ¶ Ex his dictatoribus magister equitum instituebantur sic, quo modo regibus tribuni ceterum, quod officium fere tale erat, quale hodie praefectorum praetorio, magistratus tamen habebantur legitimi.

21 ¶ Idem temporibus cum plebs a patribus secessisset, anno fere septimo decimo post reges exactos, tribunos sibi in monte sacro creauit, qui essent plebei magistratus, dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur: vel quia tribunum suffragio creabantur.

22 ¶ Itaque vt essent, qui a libris praesent, in quibus omnia scita sua plebs deterebat, duos ex plebe constituerunt: qui etiam adiles appellati sunt.

23 ¶ Deinde cum ararium populi auctus esse coepisset: vt essent qui illi praesent, constituti sunt quaestores, qui pecuniae praesent, dicti ab eo, quod inquirunt, & conferunt de pecuniae causa creati erant.

24 ¶ Et quia, vt diximus, de capite cuius Romani iniuriam populi non erat lege permittimus consulis ius dicere, propterea quaestores constituantur a populo, qui capitalibus rebus praesent, hi appellabantur quaestores partidij: quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.

25 ¶ Et cum placuisset leges quoque ferri: latum est ad populum vt omnes magistratus se abdicarent, quo decemviri constituti anno vno, cum magistratum prorogarent sibi, & cum iniuriose tractares, neque vellent deinceps sufficere magistratus, vt ipsi & factio sua perpetuo rempublicam occupatam re-

tineret: nimia, atque aspera dominatione eo rem perduyerant, vt exercitus a republica secederet. Intantum fuisse secessionis dicitur Verginius quidam, qui cum animaduertisset, Appium Clulum contra ius, quod ipse ex vetere iure in duodecim tabulis transulerat, vindicias filiae suae se abduxisset, & secum eum, qui in feruitatem ab eo supplicium petierat, dixisset, captumque amore virginis, omne fas ac nefas misceisse: indignatus, quod vetustissima iuris obseruantia in persona filiae suae defecisset.

¶ Erat enim Brutus, qui primus Romae consul fuit, vindicias secundum libertatem dixisset in persona Vindiciae Vitelliorum ferui, qui proditoris coniurationem indicio suo detexerat, & castitatem filiae vitae quoque eius praesentendae putaret, arrepto cultro de taberna laionis filiam interfecit, in hoc scilicet, vt morte virginis contumeliam turpi feceret, ac proinus recedens a cruce, mandanteque b adhuc filiae crucio, ad combilliones confugit, qui vniuersi de Algidio, vbi tunc belli gerendi causa legiones erant, relictis ducibus pristinis, signa in Auentinum traherunt, omnisque plebs vrbana mox eodem se contulit.

¶ Populi consensu partim in carcere necati, ita ius res publica sibi statim recepit.

¶ Deinde ad post aliquot annos, quam duodecim tabulae latae sunt: plebs contenderet cum patribus, & vellet ex suo quoque corpore consules creare, & patres recosentem factum est, vt tribuni militum crearentur partim ex plebe, partim ex patribus, consulari potestate. hiq; constituti sunt vario numero, interdum enim viginti fuerunt, interdum plures, nonnumquam pauciores.

¶ Deinde cum placuisset creati etiam ex plebe consules: operantur ex vtroque corpore constitunt. Tunc vt aliqui plures patres haberent, placuit duos ex numero patrum constitui. Ita facti sunt adiles curules.

¶ Cumq; consules ab orientibus bellis finitimis, neque esset, qui in ciuitate ius reddere possent factum est, vt praetor quoque crearetur, qui vrbana appellatus est, quod in vrbe ius redderet.

¶ Post aliquot deinde annos, non sufficiente eo praetore, quod multa turba etiam peregrinorum in ciuitate veniret, creatus est et alius praetor, qui peregrinos appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos ius dicebat.

¶ Deinde cum esset necessarius magistratus, qui haec praesent, decemviri in libris iudicandis sunt constituti.

¶ Eodem tempore, & quatuorviri, qui curam vrbis gererent, & triumviri monetales, ar, argenti, aurifitores: & triuiri capitales, qui carceris custodiam haberent, cum animaduerti oporteret, interuentu eorum ferit.

¶ Et quia magistratibus, vespertinis temporibus, in publicum esse inconueniens erat, quinqueviri constituti sunt eis Tibertim, & vltis Tibertim, qui possint pro magistratibus fungi.

¶ Capta deinde Sardinia, mox Sicilia, item Hispania, deinde Narbonensium provinciarum totidem praetores, quot prouinciae in ditione venerant, creati sunt: partim qui vrbana rebus, partim qui prouincialibus praesent. Deinde Cornelius Sulla quatuordecim publicas constituit: veluti de falso, de partidij, de licariis, & praetores quatuor adiecit.

¶ Deinde Gaius Iulius Caesar duos praetores, & duos adiles, qui frumento praesent, & a Cereere Cereales constituit. Ita duodecim praetores, sex adiles sunt creati.

¶ Diuus deinde Augustus sedecim praetores constituit. Post deinde Diuus Claudius octos praetores adiecit, qui de fidei commisso ius dicerent, ex quibus vnum Diuus Titus detrahit: & adiecit Diuus Nera, qui inter filium & priuatum ius diceret. Ita decem & octo praetores in ciuitate ius dicunt.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

¶ Et haec omnia, quoties in republica sunt magistratus obseruatur, quoties autem prohibentur, vobis relinquuntur, qui ius dicat, is vocatur praetor vrbis: qui praesent alio constituitur, postea fere latinarum a al. adile, b al. adile, c al. adile, d al. adile, e al. adile, f al. adile, g al. adile, h al. adile, i al. adile, k al. adile, l al. adile, m al. adile, n al. adile, o al. adile, p al. adile, q al. adile, r al. adile, s al. adile, t al. adile, u al. adile, v al. adile, w al. adile, x al. adile, y al. adile, z al. adile.

esse, sex mensibus fecederet, & conscribendis libris operam daret. Itaque reliquit quadringenta volumina: ex quibus plurima inter manus versantur. Hi duo primum veluti diuersas sectas fecerunt. nam Ateius Capito in his, quae ei tradita fuerant, persecerabat: Laeone ingenij qualitate & fiducia doctrinae, qui & ceteris operis sapienter operam dederat, plurima innotare iussit. & ita Ateio Capito ni Maffurius Sabinus successit, Laeone Nerua adhuc eas diffensiones auerunt. Hic etiam Nerua Caesari familiarissimus fuit. Maffurius Sabinus in equestri ordine fuit, & publice primus scripsit. posteaque hoc cepit beneficium dari à Tiberio Caesare hoc tamen illi concessum erat. Et, vt obiter sciamus, ante tempora Augusti publice respondendū non a principibus dabatur: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant. neque responsa virique signata dabant: sed pleuque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur, qui illos consulabant. Primus Datus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur, constituit, vt ex auctoritate eius responderent. & ex illo tempore peti hoc pro beneficio cepit. & ideo optimis princeps Hadrianus, cum ab eo viri praetorij peterent, vt sibi liceret respondere, rescripsit eis, hoc non peti, sed praestari solere: & ideo si quis fiduciam sui habere, delectari se: populo ad respondendum se praeparare. Ergo Sabino ccessum est à Tiberio Caesare, vt populo responderet. qui in equestri ordine iam grandis natus, & fere annorum quinquaginta recensus est. huic nec ample facultates fuerunt: sed plurimum à suis auctoribus sustentatus est. Huic successit Gaius Cassius Longinus, natus ex filia Tuberonis, qui fuit nepis Serui Sulpitij: & ideo proxium fuit Seruium Sulpicium appellat. hic consul fuit cum Quantino, temporibus Tiberij, sed plurimum in ciuitate auctoritatis habuit eoque, donec cum Caesare ciuitate pelleret. expulsus ab eo in Sardiniam, reuocatus à Vespasiano, diem suum obiit. Nerua successit Proculus, fuit eodem tempore & Nerua filius. fuit & alius Longinus ex equestri quidem ordine: qui postea ad praeturae usque peruenit, sed Proculi auctoritas maior fuit. non enim eam plurimum potuit. appellarique fuit partim Cassianus, partim Proculianus. quae origo à Capitone, & Laeone exerat. Cassio Caesio Sabinus successit, qui plurimum temporibus Vespasiani praefectus urbi fuit. Cassio Sabino Prifcus Iuolenus. Pegaso Celsus, patri Celfo Celsus filius, & Prifcus Neratus: qui virique consules fuerunt: Celsus quidem & iterum. Iuolenus Prifco Aburnus, & Valens, & Tuficianus, item Salius Iulianus.

DE LEGIBVS, SENATVSQVE
CONSULTIS, ET LONGA
CONSVETVDINE,
TIT. III.

1. Papinianus libro primo Definitionum

Lex est commune praecipuum, virorum prudentium consilium: delictorum, quae sponte, vel ignorantia contrahuntur, coercitio: communis rei publicae sponso.

2. Marcianus libro primo Institutionum

Am & Demosthenes orator sic definiit: *Νομοι δεσιν νόμοι, η̄ πάντα ἀνθρώπου προσωνημι πινθεδου διὰ πολιὰ καὶ μέγιστα ἐπὶ πᾶσι δεσιν νόμοι, ἔδημι μὲν καὶ δίδου Θεοδὶ δὲ ἀνθρώπων φρονίμων ἐπινοήματα δὲ ἡδὲ ἐκνοσίων καὶ ἀκουσίων ἀμαρτημάτων πλεως δὲ σωθῆναι κοινῆ καὶ ἰω̄ ἀπὸσι προσωνημι διὰ τοῦ ἐπὶ τῆ πολιαι.*

al. forte Claudius. b. al. Ebraeus. c. al. correctio. & correctio. d. oratione contra Aristogitonem.

A *Lex est cuius auctoritate conuulsi: tum ob diuinitatem vel maxime ea, quid omnia leguntur, tum ac nomina Dei spectant: cum vero prudentium hominum, conuulsiis eorum, quae sponte, vel ignorantia delinuntur, communi sponso eritatis: ad cuius praescriptum omnes, qui in ea republica sunt, vitam instituere debent.* Sed & Philosophus summae Stoicae sapientiae Chryppus sic incipit libro, quem fecit, *πῶς νόμου: ὁ νόμος πάντων ὁ θεὸς βασιλεὺς δεσίων, ἡ δὲ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. διὲ ἡ αὐτὸν προστάτων τὸ εἶναι καλὸν, καὶ τὸ ἀσχετὸν, καὶ ἀχροντὰ, καὶ ἀγνώμια, καὶ τὸ τοῦ καλὸν τὸ εἶναι δικαίον, καὶ ἀδίκον καὶ τὸ φῶσι πομπικὸν ζῶον, προστάτων μὲν, ὡν πομπικόν, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὡν οὐ πομπικόν, id est de lege: lex est animi dominum, & humanarum rerum regina. Opus autem esse praesidem & bonis & malis: & principem & duces esse: & secundum hoc, regalem esse imperium, & imperium: & eorum, quae natura ciuilia sunt, ac iuramentum praescriptum quidem faciendum, prohibentem autem non faciendum.*

B *ὅσοι πομπικὸν ζῶον, προστάτων μὲν, ὡν πομπικόν, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὡν οὐ πομπικόν, id est de lege: lex est animi dominum, & humanarum rerum regina. Opus autem esse praesidem & bonis & malis: & principem & duces esse: & secundum hoc, regalem esse imperium, & imperium: & eorum, quae natura ciuilia sunt, ac iuramentum praescriptum quidem faciendum, prohibentem autem non faciendum.*

C *ὅσοι πομπικὸν ζῶον, προστάτων μὲν, ὡν πομπικόν, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὡν οὐ πομπικόν, id est de lege: lex est animi dominum, & humanarum rerum regina. Opus autem esse praesidem & bonis & malis: & principem & duces esse: & secundum hoc, regalem esse imperium, & imperium: & eorum, quae natura ciuilia sunt, ac iuramentum praescriptum quidem faciendum, prohibentem autem non faciendum.*

3. Pomponius libro vicentesimo quinto ad Sabinum

Vera consistit oportet, vt dixit Theophrastus, in his quae ἐπὶ τῷ πλείοντι εἴη, καὶ πλείονος, accidant, non quae ἐκ παραλογισμῶν εἴη, ἐκ ἰσορρομίας.

4. Celsus libro quinto Digestorum

Lex his, quae forte vno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.

5. Idem libro 17. Digestorum

Nam ad ea potius debet aptari ius, quae & frequentes, & facile, quam quae raro erunt.

6. Paulus libro 17. ad Plautium

Ὅμοιοι εἰσὶν ἡ δὲ ἴα. Quod cum semel aut bis ex illis, vt ait Theophrastus, παρακατανοήσῃσι τὸ νόμοιοι εἰσὶν. quae sunt legum.

7. Modestinus libro primo regularum

Legis virtus haec est: imperare, & vetare, & permittere, punire.

8. Ulpianus libro tertio ad Sabinum

Vera non in singulas personas, sed generaliter constituitur.

9. Idem libro decimo sexto ad Edictum

Non ambigitur, senatum ius facere posse.

10. Iulianus libro 59. Digestorum

Neque leges, neque senatus consulta ita scribi possunt, vt omnes casus, qui quandoque incident, comprehendantur: sed sufficit, ea, quae plerumque accidunt contineri.

11. Idem libro 94. Digestorum

Idea de his, quae primo constituntur, aut interpretatione, aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

12. Idem libro 15. Digestorum

Qua possunt omnes articuli singularium aut legibus, aut senatusconsultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni praestit, ad similia procedere, atque ita ius dicere debet.

13. Ulpianus libro primo ad Edictum Atilium

Admirationem Pedius, quoniam lege aliquid, vnum vel alterum, introducendum est: haec occasio est, caetera, quae tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel eandem iurisdictione suppleri.

14. Paulus libro quinquagesimo quarto ad Edictum

Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias.

15. Iulianus libro 27. Digestorum

In his, quae contra rationem iuris constituta sunt, nonnullas sequi regulam iuris.

a 7. Quinil. 2. b. 10. Sell. 20. c. al. ad Edictum. d. Arist. lib. 1. Politic. c. 6. Cic. 3. off. loquens de T. Claudio Cicerone.

16. *Paulus* libro singulari de iure singulari
In singulari est, quod contra tenorem rationis,
 prout aliquam utilitatem, auctoritate consuetudinum introductum est.

17. *Celsus* libro 26. Digestorum
Scilicet leges non hoc est, verba earum tenere, sed
 vim ac potestatem.

18. *Idem* libro 29. Digestorum
Benignius leges interpretandæ sunt, quò voluntas earum conservetur.

19. *Idem* libro 33. Digestorum
In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quæ vicio caret: præsertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.

20. *Iulianus* libro 55. Digestorum
Non omnium, quæ a maioribus constituta sunt, ratio reddi potest.

21. *Neratius* libro 6. Membranarum
Et ideo rationes eorum, quæ constituntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subvertuntur.

22. *Ulpianus* libro 35. ad Edictum
Cum lex in præteritum quid indulget, in futurum verat.

23. *Paulus* libro quarto ad Plautium
Minimè sunt mutanda, quæ interpretationem certam in semper habuerunt.

24. *Celsus* libro nono Digestorum
Incivile est, nisi tota lege perspicua, vna aliqua particula eius proposita, indicare, vel respondere.

25. *Modestinus* libro octavo Responsorum

Nulla iuris ratio, aut æquitaris benignitas patitur, ut quæ salubriter pro utilitate hominum introducuntur, eas nos duriorè interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad ferendum.

26. *Paulus* libro quarto Quæstionum
Non est novum, ut priores leges ad posteriores trahantur.

27. *Tertullianus* libro primo Quæstionum

Ideo, quia antiquiores leges ad posteriores trahi, æquitarium est: ut semper quasi hoc legibus inesse credi oportet, ut ad eas quoque personas & ad eas pertinerent, quæ quandoque similes erunt.

28. *Paulus* libro quinto ad Legem Iuliam & Papiam

Scilicet posteriores leges ad priores pertinent: nisi contrariæ sint, idque multis argumentis probatur.

29. *Idem* libro singulari ad legem Cinciam

Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero, qui falsis verbis legis, sententiam eius circumvenit.

30. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum

Fraus enim legi fit, ubi, quod fieri voluit, fieri favem non vetuit, id fit, & quod distat non apponatur. 1. distat à sententia; hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit.

31. *Idem* libro 13. ad legem Iuliam & Papiam

Priniceps legibus solutus est. Augusta autem licet legibus soluta non est: principem tamen eadem illi privilegia tribunt, quæ ipsi habent.

32. *Iulianus* libro 93. Digestorum

De quibus causis scriptis legibus non vitium, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine inductum est: & si qua in re hoc deliquit. Tunc quod proximum & consequens est. Si nec id quidem appareat: tunc ius, quo urbs Roma vitur, servari oportet. Quævis consuetudo pro lege non immerito custoditur. (& hoc est ius quod dicitur moribus constitutum) Nam cum ipsæ leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod

a Cic. 3. act. in Ver. b al. in fraudem vero legis.

A iudicio populi receptæ sunt: merito & ea, quæ sine illo scripto populus probavit, teneantur omnia, nam quid interest, si iustitia populus voluntatem suam declarat, an rebus ipsi & facti? Quæ rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legislatoris, sed etiam tacito consensu omnium per defectum abrogentur.

33. *Ulpianus* libro primo de officio Proconsulis

B **D**urum consuetudo pro iure & lege in his, quæ non ex scripto descendit, observari solet.

34. *Idem* libro quarto de officio Proconsulis
Cum de consuetudine civitatis vel provincie consilium quis videtur, primum quidem illud explorandum arbitror, an ætiam contradicto aliquando iudicio consuetudo firmata sit.

35. *Hermogenianus* libro primo iuris Eptorumum

C **E**d & ea, quæ longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velur tacita civium conventio, non minis, quam ea, quæ scripta sunt iura, servantur.

36. *Paulus* libro 7. ad Sabinum
Immo in æquæ auctoritatis hoc ius habetur: quod iustantim probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.

37. *Idem* libro primo Quæstionum in
Ide interpretatione legis quaeritur: sio primis suspicandum est, quo iure civitas retro in eiusmodi casibus fuisse, optima enim est legum interpretis consuetudo.

38. *Callistratus* libro primo Quæstionum
Nam Imperator noster Severus rescriptis, in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consuetudinem, aut ætiam perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem, vim legis optinere debere.

39. *Celsus* libro 23. Digestorum
Quod non ratione introductum, sed errore primum, deinde consuetudine optentum est: in aliis similibus non optinet.

40. *Modestinus* libro primo regularum
Ergo omnes ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo.

41. *Ulpianus* libro secundo Institutionum

F **T**antum autem ius constitit aut in acquirendo, aut in conservando, aut in invenièdo, aut enim hoc agitur, quemadmodum quid cuiusque fiat, aut quemadmodum quis rem vel ius suum conservet, aut quomodo alienet, aut amittat.

DE CONSTITUTIONIBUS
 PRINCIPUM
 TIT. IIII.

Ulpianus libro primo Institutionum

G **Q**uod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quæ de imperio eius lata est, populus ei & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. 1. Quodcumque igitur imperator per epistolam & subscriptionem statuit, vel cognoscens decretum, vel de plano interlocutus est, vel edicto præceptilem esse constat, hæc sunt, quas vobis constitutiones appellamus. 2. Plane ex his quedam sunt personales, nec ad exemplum trahuntur: nam quæ a principibus alii ob merita indulgent, vel si quam personam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit: personam non egreditur.

H **I**n rebus nobis constitutendis evidens esse utilitas debet, ut recedatur ab eo iure, quod diu æquum visum est.

a al. consulerit. b al. quod.

3. I. quodcumque

3. *Lauolentis* Epistularum libro tertiodecimo
Beneficium imperatoris, quod à diuina scilicet
Cæci i indulgentia proficitur, quamplenisime
interpretari debemus.

4. *Modestinus* libro secundo Excusationum
Αἱ μεταγενέστερα διατάξεις ἰσχυροτέραι
ἐσὶν ἀπὸ τῶν ἐπιεικῶν. *Constitutionibus* tempore
posteriores potiores sunt his, quæ ipsæ præcesserunt.

DE STATU HOMINVM,
TIT. V.

Gaius libro primo Institutionum
Mne ius, quo vimur, vel ad personas pertinet,
vel ad res, vel ad actiones.

1. *Hermogenianus* libro primo (iuris)
Epitomarum

Cum igitur hominum cum omne ius constitu-
tum sit, primò de personarum statu, ac post de
ceteris, ordinem edicti perpetui secuti, & his proximi-
mos atque continuatos applicantes titulos, vt res
patitur, dicemus.

2. *Gaius* libro primo Institutionum

Similia itaque de iure personarum diuisio hæc est,
quod omnes homines aut liberi sunt, aut serui.

3. *Hermogenianus* libro nono Institutionum.

Libertas est naturalis facultas eius, quod cuique
facere libet, nisi si quid vi, aut iure prohibetur.
1. Seruus est constitutio iurigenarum, qua quis
domino alieno contra naturam subicitur. 2. Ser-
uus b ex eo appellati sunt, quod Imperatores captiuos
vendere, ac per hoc seruire, nec occidere solent.
Mancipia vero dicta, quod ab hostibus manu capi-
untur.

4. *Macrianus* libro primo Institutionum

Terrestrialium quidam vna est conditio: liberorum
autem hominum quidam ingenui sunt, quidam
libertini. 1. Serui autem in dominium nostrum
rediguntur, aut iure ciuili, aut iure gentium. Iure ciuili,
si quis se maior viginti annis ad prætoriam participā-
dam venire passus est. Iure gentium ferui nostri
sunt, qui ab hostibus capti sunt, aut qui ex ancillis
nostris nascuntur. 2. Ingenui sunt, qui ex matre
libera nati sunt, sicut enim libera fuisse eo tem-
pore, quo nascitur, licet ancilla concepta: & contra-
rio si libera conceperit, deinde ancilla pariat: pla-
uit enim, qui nascitur, liberum nasci, nec interest
iustis nuptus concepti, an vulgo: quia non debet
calamitas matris nocere ei, qui in ventre est. 3. Ex
hoc quæstrum est, si ancilla prægnans manumissa sit,
deinde ancilla postea facta, aut expulsa ciuitate pe-
perit, liberum, an seruum pariat: & tamen rectius
probatum est liberum nasci: & subsistere ei, qui in
ventre est, libera matre vel medio tempore habuisse.

5. *Gaius* libro primo Institutionum

Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi
sunt.

6. *Paulus* libro singulari de Portionibus, que libe-
ris damnatorum conceduntur

Qui in vtero est: perinde ac si in rebus humanis
esset, custoditur, quotiens de commodis ip-
sius partus queritur: quamquam alij, ante-
quam nascatur, neququam profit.

7. *Papinianus* libro tertio Quæstionum

Imperator Titus Antoninus rescriptis, non legi sta-
rum liberorum ob teorem instrumenti male
concepti.

8. *Idem* libro trigesimo primo Quæstionum

In multis iuris nostri articulis deterior est condi-
tio feminarum, quam mascululorum.

9. *Ulpianus* libro primo ad Sabinum

Veritas, Herma, hæc tum cum comparamus: &
magis puro eius ius est iusticiamdam, qui in eo
preualt.

2 vide exemplum apud Herodotum ubi de Alcmaeon
& Craese. b. 7. Gell. 4.

11. *Paulus* libro octauodecimo Responsorum
Paulus respondit, eum, qui viuente patre & igno-
rante de conuentione filij conceptus est, licet
post mortem aut natus sit, iustum filium eius, quo
conceptus est, esse non videtur.

12. *Idem* libro nonodecimo Responsorum

Epimio 4 mense nati perfectum partum iam
Sreceptum est propter auctoritatem doctorum
viri Hippocratis: ideo credendum est, eum, qui
ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum fi-
lium esse.

13. *Hermogenianus* libro primo In-
stitutionum

Seruus in causa capitali, fortunæ iudicio, à domi-
no commissus, & si fuerit absolutus, non fit liber.

14. *Paulus* libro quarto Sententiarum

Non sunt liberi, qui contra formam humani ge-
neris conuerso more procreantur: veluti si
mulier monstruofum aliquid, aut prodigiosum conixa
sit. Partus autem, qui membrorum humanorum
officia non habuit, aliquatenus videtur effectus: &
ideo inter liberos connumerabitur.

15. *Tryphoninus* libro decimo Disputationum

Rescusa si tres pepererit, libera esse testamen-
to iusta, primo partu vnum, secundo tres pe-
perit. quæstrum n est, an & quis eorum liber esse.
hæc conditio libertati adposita iam implenda mul-
lieri est, sed non dubitari debet, quin vitium liber
nascatur. nec enim natura permisit simul vno im-
petu duos infantes de vtero matris excedere: vt
ordine incerto nascentium non appareat, vter in
seruitute, libertate nascatur. Incipiente igitur
partu existens conditio efficii, vt ex libera edatur,
quod postea nascatur. veluti si qualibet alia condi-
tio libertati mulieris adposita, parturiente cæ-
xistat: vel manumissa sub hæc conditione, si decem
milia hæredi Titio dederit, eo momento, quo
parit, per alium impleuerit conditionem: iam libera
peperisse credenda est.

16. *Ulpianus* libro sexto Disputationum

Idem erit si eadẽ Rescusa primo duo pepererit,
postea geminos eviderat. dicendum est enim, non
posse dici vtrumque ingenuum nasci, sed eum qui
posterior nascitur. quæstrum ergo facti potius est,
non iuris.

17. *Idem* libro vicesimo secundo ad Edictum
N 2 orbe Romano qui sunt, ex constitutione im-
peratoris Antonij ciues Romani effecti sunt.

18. *Idem* libro vicesimo septimo
ad Sabinum

Imperator Nadrinus Publico Martello rescriptis,
liberam, que prægnas vltimo supplicio damnata
est, liberum parere: & solitum cile seruari eam,
dum partum ederet. Sed si ei, que ex iustis nuptiis
concepit, aqua & igni interdictum est: eam Rom-
anum parit, & in potestate parit.

19. *Celsus* libro vicesimo nono Digestorum

Vn legitimæ nuptiæ factæ sint, patrem liberi
sequuntur: vulgo quæstrum matrem sequitur.

20. *Ulpianus* libro trigesimo octauo ad Sabinum

Vifurere cepit: & statim, & dignitate, in qua
fuit, & magistratum, & potestatem videtur re-
tinere: sicut rei suæ dominium & retinetur.

21. *Modestinus* libro septimo Regularum

Homo liber, qui se vendidit, manumissus non ad
suum statum reuertitur, quo se abdicauit: sed
efficitur libertinæ conditionis.

22. *Idem* libro duodecimo Responsorum

Hermianus Modestinus respondit, si eo tempore
conixa est ancilla, quo secundum legem dona-
tionum manumissa esse debuit: eam ex constitu-

1 De tempore partus. Gell. li. 1. c. 16. Plus. s. de placit.
philos. c. 8. Censorinus in tit. de die n. a. lib. d. c. 1. c. 1.
c. 8. in Iornio Scipionis. Cic. epist. vi. li. 1. to. ad Att. c.
Anso. de ratione que præj. manich. & Paul. li. 4. sen-
ten. tit. 1. b. al. vno. vero. c. al. parit. d. adde
Ciceronem pro Cæcilio. Dalbo.

ione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

Volgo concepi dicuntur, qui patrem demor-
tare non possunt, vel qui possant quidem, sed
eum habent, quem habere non licet, qui & spurii
appellantur. *De leg. 1. in §. de cog. 1. a. iustione.*

24. *Ulpianus* libro vicesimo septimo
ad Sabinum

Lex natura hæc est, ut qui nascitur sine legitimo
matrimonio, matrem sequatur, nisi lex specialis
aliud indicat.

25. *Idem* libro primo ad legem Iuliam
& Papiam

Ingenuum accipere debemus etiam eum, de quo
sententia lata est, quamvis fuerit libertinus, quia
res iudicata pro veritate accipitur.

26. *Iulianus* libro sexagesimo nono
Digestorum

Qui in vitro sunt, in toto genere iure civili intel-
liguntur in rerum natura esse. Nam & legiti-
mæ hereditates his restituntur, & si præ-
gnat mulier ab hostibus capta sit, quod natum
erit, postquam inuita habet, ite patris, vel matris
conditionem sequitur. Præterea si "auctilla" prægnas
sierepta fuerit, quamvis apud bonos filii emprorem
poperit: id quod natum erit, tanquam fictum,
vix non capitur. His cosequeus est, ut libertus quo-
que, quando patroni filius nasci possit, eo iure sit,
quod si quis patris habeat.

27. *Ulpianus* libro quarto Opinonum

Eum, qui se libertinum esse fatetur, nec adoptan-
do patronus ingenuum facere potuit.

**DE HIS, QUI IN SVI, VEL
ALIENI IVRIS SVNT,
TIT. VI.**

Celsus libro primo Institutionum.

De iure personarum alia diuisio sequitur: quod
quidam personæ sui iuris sunt, quidam alie-
no iuri subiectæ sunt. Videamus itaque de his, quæ
alieno iuri subiectæ sunt, nam si cognominemus,
quæ istæ personæ sunt, si in alieno iure sunt, quæ sui
iuris sunt, disceptamus itaque de his, quæ in aliena
potestate sunt. Istæ sunt in potestate sunt serui do-
minorum, quæ quidem potestas iurisdictionem esse
nam apud omnes perque gentes animaduertere
possimus, dominus in seruos vitæ necisque potesta-
tem habet, & quodcumque per seruum aliquid vitæ,
ad dominum adquiretur. Sed hoc tempore nullis
hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet su-
pra modum & sine causa legibus cognita, in seruos
suos seruire, nam ex constitutione Diui Antonini,
qui sine causa seruum suum occiderit, non minus
punitur, quam qui alienum seruum occide-
rit. Sed & maior austeritas dominorum eiusdem
principis constitutione coercetur.

28. *Ulpianus* libro octavo de officio Proconsulis
I domini in seruos seruitur, vel ad impudicitis,
Stuprumque violationem compellat: quæ sunt
partes prædictis, ex recepto Diui Pij ad Aulum
Marcum proconsulem Veticæ manifestabitur,
cuius rescripti verba hæc sunt: Dominorum quæ-
dam potestatem in suos seruos illibatam esse oportet,
nec eorum hominum ius suum deprehendi. sed
dominorum interit, ne auxilium contra sententiam,
vel sententiam, vel intolerabilem iniuriam degenet
his, qui in illis depreccantur. Idcirco cognoscite de
querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad sta-
tutam conferunt: & si vel datus habitus, quam
æquum est, vel infamiam auctores cognouerit:
veniam tunc, ita ut in potestate domini non reuertatur,
qui si sine constitutioni fraudem fecerit, seuer-
te ad auxilium seuerius exsecuturam. Diuus etiam

a D. Marc. b Hæc nota descripta in P. Platarch. Probi-
bentat. c Musæ. Ulpian. Fragm. d al. adquir.

A Hadrianus Umbriam quendam matronam in
quinquennium relegauit, quod ex leuitissimis causis
auctilias atrocissime traasset.

29. *Gaius* libro primo Institutionum

Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos
lex iustus auspiciis procreauerimus, quod nos pro-
prium æuium Romanorum est.

4. *Ulpianus* libro primo Institutionum

Nam æuium Romanorum quidam sunt patres
familiarum, alii filii familiarum: quædam ma-
trefamiliarium, quædam filie familiarum. Patres
familiarium sunt, qui sunt sui potestatis: sive pube-
res, sive impuberes, simili modo matrefamiliarium,
filie familiarum, & filie: quæ sunt in aliena potesta-
te. Nam qui ex me & vxore mea nascitur, in mea
potestate est: eum qui ex filio meo & vxore eius
nascitur, id est nepos meus & æptis, æque in mea
sunt potestatis: pronepos, & pronepis, & deinceps
ceteri.

C *Idem* libro trigesimo sexto ad Sabinum

Ne potes ex filio, mortuo suo, recidere solent in
sui potestatem, hoc est patris sui, simili modo
& pronepotes, & deinceps, vel in filij potestate,
si vixit, & in familia mansit: vel in eius parentis,
qui ante eos in potestate est, & hoc non tantum in
naturalibus, verum in adoptiuis quoque iuris est.

6. *Idem* libro nono ad Sabinum

Filius enim definitus, qui ex viro & vxore eius
nascitur. Sed si singularis affinis maritum verbi
gratia per decennium, inuentum amicum inue-
nisse in domo sua: placet nobis Iulianum sententiam,
hunc non esse mariti filium, non tamen seruum
Iulianus ait eum, qui cum vxore sua assidue mora-
tus nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed
mihi videtur, quod & Scauola proferat, si constat
maritum aliquandiu cum vxore non concubuisse,
infirmitate interueniente, vel alia causa, vel si ea
valetudine paterfamilias fuit, ut generare non pos-
sitchunc qui in domo natus est, licet vicinis scien-
tibus, filium non esse.

E *Idem* libro vicesimo quinto ad Sabinum

Si qua penna pater fuerit affectus, ut vel ciuitarem
amittat: vel seruos penna efficiatur: sine dubio
nepos filij loco succedit.

8. *Idem* libro vicesimo sexto ad Sabinum

Pater familias, liberi nihilominus in potestate sui
potestatis sunt. Item & in omnibus et parenti-
bus, qui habent liberos in potestate, nam cum ius
potestatis moribus sit receptum, nec possit desinere
quis habere in potestate, nisi exierint liberi, quibus
casibus solent, nequam dubitandum est, remanere
eos in potestate. Quare non solum eos liberos in
potestate habet, quos ante furorẽ genuerit, etiam
& si qui ante furorẽ concepti, in furorẽ editi sunt,
sed & si in furorẽ agere eo, vix concipiat, videndum
an in potestate eius nascatur filius, nisi furorẽ licet
vxorẽ ducere non possit, retinere tamẽ matrimonium
potest. quod cum ita se habeat, in potestate filij ha-
bebit. Proinde & si furorosa sit vxor, ex ea ante con-
ceptus in potestate nascetur. sed & in furorẽ eius
conceptus ab eo, qui non furebat, sine dubio in po-
testate nascetur: quia retrotrahe matrimonium, sed
& si ambo in furorẽ agant & vxor & maritus, &
tunc concipiat: patris in potestate patris nascetur,
quasi voluntatis reliquis in furoribus manentibus.
nam cum consistat matrimonium altero furente,
consistit & vtroque. Adeo autem retinet ius potestatis
pater furoribus, ut & adquiretur illi commo-
dum eius, quod filius adquisiuit.

H *Paulus* libro sexdecimo ad
Quintum Mucianum

Familias habetur, veluti ut magistratum gerat, ut
tutor detur.

a De potestate pention, vide Plat. li. 2. & 4. de leg.
Dent. c. 25. b Jul. lib. 3. tit. 2. c vide 2. Gell. 2.

10. *Ulpianus* libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

Si index nutrire, vel alii opotere pronuncianerit dicendum est de veritate quaerendum filius sit, an nonneque enim alimentorum causa veritati facit praedictum.

11. *Modestinus* libro primo Pandectarum

Inutri filij naturales, vel emancipati non rediguntur in patriam potestatem.

DE ADOPTIONIBVS, ET EMANCI-
PATIONIBVS, ET ALIIS MO-
DIS, QVIBVS POTESTAS
SOLVITVR,

TIT. VII.

Modestinus libro secundo Regularum

Filiosfamilias non solum natura, verum & adoptione & facimus. 1. Quod adoptionis nomen est quiddam generale. in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur: altera, adrogatio. Adoptantur filijfamilias: adrogantur, qui sui iuris sunt.

2. *Caius* libro primo Institutionum

Generalis enim adoptio duobus modis fit: aut principis auctoritate, aut magistratus imperio. Principis auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt, quae species adoptionis dicitur adrogatio: quia & is, qui adoptat, rogatur, id est interrogatur, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse: & is, qui adoptat, cogatur, an id fieri pariat. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt: siue primum gradum liberorum obtinent, qualis est filius, filiaque inferiorum, qualis est nepos, nepis, proneptis, 2. Illud vniuersum adoptionis commune est: quod & hi, qui generare non possunt, quales sunt (spadones, adoptare possunt. 3. Hoc vero proprium est eius adoptionis, quae per principem fit: quod is, qui liberus in potestate habet, si se adrogandum dederit non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed & liberi eius in eiusdem sunt potestate, tanquam nepotes.

3. *Paulus* libro quarto ad Sabinum

Si consul, vel praeses, filiusfamilias sit: posse eum apud femeripium vel emancipari, vel in adoptionem dari consistit.

4. *Modestinus* libro secundo Regularum

Magistratum, apud quem legis actio est, & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse, Neratij sententia est.

5. *Celsus* libro vicentesimo octavo Digestorum

In adoptionibus, eorum duntaxat, qui suae potestatis sunt, voluntas exploratur. si autem a patre dantur in adoptionem: in his vtriusque arbitrium spectandum est vel consentiendo, vel non contradicendo.

6. *Paulus* libro tricentesimo quinto ad Edictum

Cum nepos adoptatur, quasi ex filio natus; consentio sibi exigetur. idque etiam Iulianus scribit.

7. *Celsus* libro tricentesimo nono Digestorum

Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem auctoritas eorum, inter quos iura adgnationis consequuntur.

8. *Modestinus* libro secundo Regularum

Quod, ne curatoris auctoritas intercederet in adrogatione, ante tenebat, sub Diuo Claudio recte mutatum est.

9. *Ulpianus* libro primo ad Sabinum

Etiam caecus adoptare, vel adoptari potest.

10. *Paulus* libro secundo ad Sabinum

2. *Adoptio naturalis. praefendit Suetonius Plin. in Aegyptio ad Traianum & Had. imp. apud Dionem Cassium. Qua de re dicitur in vtriusque patrem Sueton. 74. b. au potius quia hoc genus transire in alienam familiam per populi rogationem fit. 5. Gek.*

A Si quis nepotem, quasi ex filio natum, quem in potestate habet, consentiente filio adoptantur non adgnatur a quo & sunt haereditas cum post mortem aui quasi in patris sui reuertitur potestatem.

11. *Idem* libro quarto ad Sabinum

Si is, qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset, perinde atque si ex eo filio natus esset: is filius auctor factus non esset: mortuo auctore, non esse nepotem in potestate filij.

12. *Ulpianus* libro quarto decimo ad Sabinum

Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honeste reuerti non potest, nisi adoptione.

13. *Papianus* libro 36. Quaestionum

In omni fere iure finita patris adoptivi potestate nullum ex pristino retinetur vestigium. denique & patria dignitas quaesita per adoptionem finita est, deponitur.

14. *Pomponius* libro quinto ad Sabinum

Sed etiam nepos ex filio apud adoptatum patrem conceptus & natus per emancipationem iura omnia perdit.

15. *Ulpianus* libro vicentesimo sexto ad Sabinum

Si paterfamilias adoptatus sit: omnia, quae eius fuerunt, & acquiri possunt, tacito iure ad eum transeunt, qui adoptauit. hoc amplius, liberi eius, qui in potestate sunt, eum sequuntur. sed & hi, qui postliminio redeunt, vel qui in vtero fuerunt, adrogaretur, simili modo in potestatem adoptatoris rediguntur. 1. Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habet: si vult nepotem quasi ex altero natum sic adoptare: potest hoc efficere, si eum emancipauerit, & sic adoptauerit quasi ex altero natum, facit enim hoc quasi quilibet, non quasi auctore. & qua ratione quasi ex quolibet natum potest adoptare, ita potest & quasi ex altero filio. 2. In adrogationibus cognitio veritur, num forte minor sexaginta annis sit, qui adrogat: quia magis liberorum creationi studeat: debeatque fore modicus, aut valentio in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: veluti si constantiam sibi personam velit adoptare. 3. Item non debet quasi plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum, nec maiorem minor.

16. *Taufelennus* libro sexto ex Cassio

Adoptio enim in his personis locum habet, in quibus etiam natura potest habere.

17. *Ulpianus* libro 25. ad Sabinum

Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam, vel curam alicuius admittit: tunc si minor viginti annis sit, qui adoptatur: ne forte cum illo adroget, ne rationes reddat. Item inquirendum est, ne forte turpis causa adrogandi subit, 1. Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est his, qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adparent: ceterorum prohibenda, ne esset in potestate tutorum & sine tutelam, & substitutionem a parente factam extingueret. 2. Et primum quidem excutiendum erit, quae facultates pupilli sint, & quae eius, qui adoptare eum velit: estimetur ex comparatione eorum, an salubris adoptio possit pupillo intelligi. Deinde eius vitae sit, qui velit pupillum redigere in familiam suam. Tertio cuius idem status sit: ut estimetur an melius sit de liberis procreandis cogitare eum, quam ex aliena familia quemquam redigere in potestatem suam. 3. Praeterea videndum est, an non debeat permitti ei, qui vel vnum habeat, vel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum, quos iustus nuptus procreauerit, deminuatur spes, quam vnusquisque liberorum obsequio parat sibi: aut qui adoptatus suis minus percipiat, quam dignum erat eum consequi. 4. Interdum & ditionem permittitur adoptare pauperiori, si vitae eius sobrietatis clara sit, vel affectio honesta nec incogitata. 5. Satisfactio autem in his casibus dari solet.

18. *Marcellus* libro 26. Digestorum

aal. *ante vs. iust.* b. videt Ciceronem pro domo.

Non aliter enim voluntati eius, qui adrogare pupillum volet, si causam eius ob alia probabit, subscribendam erit, quam si cauerit seruo publico, se restituendum ea, quae ex bonis eius confectus fuerit, illis, ad quos res peruentura esset, si adrogare permansisset in suo statu.

19. Ulpianus libro vicesimo sexto ad Sabinum
His verbis satisfatiois, quae ab adrogatore praestari debet, ad quos ea res perueniat, & libertatibus prospectum esse, quae secundis tabulis dantur sunt, & multo magis substituto seruo, item legatis, nemo dubitat. **1. ¶** Quae satisfatio si omnia fuerit, utilis actio in adrogatorem datur.

20. Marcellus libro vicesimo sexto Digestorum
Hae autem satisfatio locum habet, si impubes decessit. **1. ¶** Sed & si de pupillo loquitur tamen hoc & in pupilla obseruandum est.

21. Gaius libro singulari Regularum
Nam & feminae ex relicto principis adrogari possunt.

22. Ulpianus libro vicesimo sexto ad Sabinum
Si adrogator decesserit impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an haeredes adrogatoris teneantur & dicendum est, haeredes quoque restitutos & bona adrogati, & praeterea quartam partem. **1. ¶** Sed, an impuberi adrogator substituitur possit, quaeritur. & puto non admitti substitutionem, nisi forte ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur: & haec tenus, ut ei vique ad pubertatem consequitur. Ceterum si fidei eius committat, ut quandoque restituat: non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non iudicio eius ad eum peruenit, sed principali praesentia.
2. ¶ Haec omnia dicenda sunt, siue in locum filii, siue in locum nepotis alioque impubere adrogauerit.

23. Paulus libro trigesimo quinto ad Edictum

Qui in adoptionem datur, his, quibus adgnascitur, & cognatus sit, quibus veto non adgnascitur, nec cognatus sit, adoptio enim, non ius sanguinis, sed ius agnationis adfert. & ideo si filium adoptauerim, vxor mea illi matris loco non est: neque enim adgnascitur ei, praeter quod nec cognatus eius sit. Item nec mater mea aux loco illi est: quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur, sed filiae meae is, quem adoptauit, siater sit, quoniam in familia mea est filia: in nepis tamen etiam coram prohibetur.

24. Ulpianus libro primo Disputationum
Neque absens, neque dissentiens adrogari potest.

25. Idem libro quinto Opiniorum
Post mortem filiae suae: quae, ut mater familiae, quasi iure emancipata, vixerat: & testamento scriptis haeredibus decessit: aduersus factum suum quali non iure eam, nec praesentibus testibus emancipasset, pater mouere controuersiam prohibetur. **1. ¶** Neque adoptare, neque adrogare quis absens, nec per alium eiusmodi sollemnitate peragere potest.

26. Iulianus libro septuagesimo Digestorum
Quem filius meus emancipatus adoptauerit, is nepos meus non erit.

27. Idem libro octagesimo quinto Digestorum
Ex adoptiuo natus, adoptiuum locum optinet in iure ciuili.

28. Gaius libro primo Institutionum
Liberum arbitrium est ei, qui filium, & ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem potestate deuotere, nepotem vero in potestate retinere: vel ex diuerso, filium quidem in potestate retinere, nepotem vero manumittere: vel omnes sui iuris efficere, eadem & de praenepote dicta esse intellegemus.

a. nosterio. b. al. cognatus. c. al. dimittere.

29. Callistratus libro secundo Institutionum
Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo, quam sermo, manifestum facere possit, velle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset.

30. Paulus libro primo Regularum
Et qui vxores non habent, filius adoptare possunt.

31. Marcianus libro quinto Regularum
Non potest filius, qui est in potestate patris, villo modo compelli, eum, ne sit in potestate: siue naturalis, siue adoptiuus.

32. Papianus libro trigesimo primo Quaestionum

Nonnumquam autem impubes, qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret. idque causa cognita per iudicem statuendum erit. **1. ¶** Imperator Titus Antoninus rescriptit, praenepotem suum tutiori adoptare permittendum.

33. Marcianus libro quinto Regularum
Et, si pubes factus non expedire sibi in potestate eius redigi probauerit, equum esse emancipari eum a patre adoptiuo: atque ita praenepotem ius recipere.

34. Paulus libro vndecimo Quaestionum
Questio est, si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium (puta) eundem mihi in adoptionem de an actio vlla sit. & Libani putat nullam esse actionem. nec enim moribus nostris conuacit filium temporalem habere.

35. Idem libro primo Responsorum

Per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur. unde senator, & si a plebeo adoptatus est, manet senator. similiter manet & senatoris filius.

36. Idem libro octauodecimo Responsorum

Emancipari filium a patre quocumque loco potest constare, ut exeat de patria potestate. **1. ¶** Apud praefensilem etiam in ea provincia, quam sortitus non est, & manumitti, & in adoptionem dari posse placet.

37. Idem libro secundo Sententiarum
Adoptare quis nepos illi potest, etiam si filium non habet. **1. ¶** Eum, quem quis adoptauit, & emancipatum, vel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare.

38. Marcellus libro vicesimo sexto Digestorum
Adoptio non iure facta, a principe confirmari potest.

39. Ulpianus libro tertio de officio Consulis.
Pater & ita Dignus Marcus Eutychianus rescriptit:

Quod desideras, in impetare debemus: imabunt iudices, adhibitis etiam his, qui contra dicent id est, qui laxerantur confirmatione adoptionis.

40. Modestinus libro primo Differentiarum

Adrogato patre familiae liberi, qui in eius erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur: simulque cum suo patre in eius recidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo in sui naturalis retinentur potestate. **1. ¶** Non tantum cum quis adoptat, sed & cum adrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem, vel per adoptionem filium facit. & vtrique plene pubertatis, id est decem & octo annis, eum praecedere debet. **2. ¶** Spado adrogando, suum haerem sibi adferre potest: nec et corporale vitium impedimento est.

41. Idem libro secundo Regularum

Si pater filium, ex quo nepos illi est in potestate, emancipauerit, & postea cum adoptauerit: immo: tunc eo, nepos in patris non reuertitur potestate. Nec is nepos in patris reuertitur potestatem, quem ausu retinuerit: filio dato in adoptionem, quem deo redoptauit.

a. al. proconsulis. b. al. Eutychiano. c. al. plene pubertate.

41. *Idem* libro primo Pandectarum
 E Tiam infantem in adoptionem dare possi-
 mus.

43. *Pomponius* libro vicenimo ad Quintum
 Mucium
 A Doptionem non solum filiorum, sed & quasi
 nepotum suntque aliquis nepos noster esse videtur,
 perinde quasi ex filio, vel incerto natus sit.

44. *Proculus* libro octauo Epistularum
 S I s, qui nepotem ex filio habet, in nepotus loco
 saliquem adoptauit: non puto, mortuo auctore iura
 consanguinitatis inter nepotes futura esse, sed si sic
 adoptauit, ut etiam homo legis nepos suus esset, quasi
 ex Lucio (puta) filio suo, & ex matrefamilias eius
 natus effect: contra puto.

45. *Papianus* libro tertio ad lege n Iuliam
 & Papiam
 O Nera eius, qui in adoptionem datus est, ad pa-
 trem adoptiuum transferuntur.

46. *Ulpianus* libro quarto ad legem
 Iuliam & Papiam
 I N seruitute mea quecumq; mihi filius, in potestate
 meam redigi: beneficium principis potest: libertini-
 num tamen cum manere non dubitatur.

DE DIVISIONE RERVM,
 ET QUALITATE,
 TIT. VIII.

Gaius libro secundo Institutionum

S Vmnia rerum diuisio in duos articulos deducitur, nam alie sunt diuini iuris, alie humani.
 Diuini iuris sunt, veluti res sacre, & religiose, sancteque
 quoque res, veluti muri & portae, quodammodo di-
 uini iuris sunt. Quod autem diuini iuris est, id nullus
 in bonis est. Id verò, quod humani iuris est,
 plerumque alicuius in bonis est: potest autem & in
 nullis in bonis esse, nam res hereditarie, ante-
 quam aliquis heres existat, nullus in bonis sunt.
 Hæ autem res, quæ humani iuris sunt, aut publicæ
 sunt aut priuatæ, quæ publicæ sunt, nullus in bonis
 esse creduntur: ipsius enim vniuersitatis esse cre-
 duntur priuatæ autem sunt, quæ singulorum sunt.

Quædam præterea res corporales sunt, quædam
 incorporales, corporales hæc sunt, quæ tangi possunt,
 veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & de-
 nique alie res innumerabiles, incorporales sunt,
 quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in iure
 consistunt: sicut hæreditas, usufructus, obligationes
 quoquomodo contractæ, nec ad rem pertinet,
 quod in hereditate res corporales continentur, nam
 & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales
 sunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur,
 plerumque corporale est: veluti fundus, homo,
 pecunia, nam ipsum ius successions, & ipsum ius
 vtendi fructu, & ipsum ius obligationis incorporale
 est. Eodem numero sunt & iura prædiorum vrba-
 norum, & rubiconum: quæ etiam seruitutes vocantur.

Marci libro tertio Institutionum
 Vxdam naturalis iure communia sunt omnibus,
 quædam vniuersitatis, quædam nullius, plera-
 que adquirentur. Et quidem naturalis iure
 omnium communia sunt illa: aer, aqua profluens, &
 mare, & per hoc litora maris.

Flavianus Institutionum libro sexto
 I Tem lapilligenam, ceteraque, quæ in litore in-
 ueniuntur, iure naturali nostra sunt.

Marci libro tertio Institutionum
 Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur
 piscandi causa, dum tamen villis, & ædificiis, &
 monumentis abstinetur: quia non sunt iuris gen-
 tium, sicut & mare, idque & Diuus Pius piscatori-
 bus Formis, & Capenatis rescipuit. Sed flumina
 penè omnia, & portus publica sunt.

a al. iocerei. b al. tan iure legque nepos. 5. Gell. 19.
 c al. priuio.

Gaius libro secundo rerum cotidianarum
 sine antecorum

R Iparum vsus publicus est iure gentium, sicut
 ipsius fluminis. Itaque nauem ad eas appellere,
 funes ex arboribus ibi natis religere, resia facere, &
 ex mare reducere, omni aliquo in his reponere, cui-
 liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare,
 sed proprietates illorum est, quorum prædii hærent,
 quæ de causa arbores quoque in his nati com-
 dem sunt. In mare piscantibus liberum est
 casam in litore ponere, quæ se recipiant.

Marci libro tertio Institutionum

I N tantum, vt & soli domini constituantur, qui ibi
 ædificant: sed quamdiu ædificium manet: alio-
 quin, ædificio dilapso, quasi iure possimini, reuertitur
 locus in pristinam causam, si alius in eodem
 loco ædificauerit, eius fiet. Vniuersitatis sunt,
 non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt
 theatra, & stadia, & similia: & si qualia sunt com-
 munia ciuitatum. Ideoque nec seruis communis
 ciuitatis, singulorum pro parte intelligitur, sed vni-
 uersitatis, & ideo tam contra ciuem, quam pro
 eoposse seruum ciuitatis torqueri Diui fratres rescip-
 perunt. ideo & liberus ciuitatis non habet necesse
 veniam edicti petere, si vocer in ius, aliquid ex ci-
 uibus. Sacre res, & religiose, & sanctæ, in nul-
 lius bonis sunt. Sacre autem res sunt hæc, quæ
 publicè consecrate sunt, non priuatè. si quis ergo
 priuatim sibi sacrum contulerit, sacrum non
 est, sed profanum. Semel autem ad sacra facta, et-
 iam diruto ædificio, locus sacer manet. Religio-
 sium autem locum vnusquisque sua voluntate
 facit, dum mortuum in locum suum. In com-
 mune autem sepulchrum etiam inuitis ceteris li-
 cet inferre. sed & in alienum locum, concedente
 domino, licet inferre. & licet postea ratum habue-
 rit, quam illatus est mortuus, religiosus locus fit.

Cenotaphium quoque magis placet locum esse
 religiosum, sicut testis in ea re est Vergilius.
Ulpianus libro vicenimo quinto ad Edictum
 Ed diui fratres contra rescipierunt.

Marci libro quarto Regularum
 Sanctum est, quod ab iniuria hominum detentum
 atque manum est. Sanctum autem dictum
 est à signibus, sunt autem signa quædam hier-
 bæ, quas legati Romani terre solent, ac quis
 eos violaret: sicut legati Græcorum ferunt ea, quæ
 vocantur cerycia. In municipiis quoque muros
 esse sanctos Sabinum redè respondisse. Causus
 refert: prohiberi quoque oportere ac quid in his immit-
 teretur.

Ulpianus libro sexagesimo octauo ad Edictum
 Acra loca ea sunt, quæ publicè sunt dedicate, siue
 in ciuitate sint, siue in agro. Sciendum est
 locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum prin-
 ceptum eum dedicatum, vel dedicandi dedit potestatem.
 Illud notandum est, aliud esse factum locum, aliud
 sacrarium, sacer locus est locus consecratus, sa-
 crarium est locus, in quo sacra continentur: quod et-
 iam in ædificio priuato esse potest, & solent, qui li-
 berare eum locum religione volunt, sacra inde euo-
 care. Proprie dicuntur sanctæ, quæ neque sacra,
 neque profana sunt, sed sanctione quadam confirma-
 ta: vt leges sanctæ sunt, sanctio enim quadam sunt
 subnixæ, quod enim sanctio quadam subnixæ est,
 id sanctum est, est Deo non sit consecratum, & in-
 terdum in sanctionibus adicitur, vt qui ibi aliquid
 commiserit, capite puniatur. Muros autem mun-
 cipales nec rescire licet sine principis, vel prædii
 auctoritate: nec aliquid eis coniungere, vel super-
 ponere. Res sacra non recipit estimationem.

Pomponius libro sexto ex Plautio
 Risto ait: licet id, quod in mare ædificatum sit,
 fieri publicum; ita quod mari occupatum sit,
 fieri publicum.

a al. mari. b al. inquam. c al. consensiente. d al.
 sacra res. e vide 3. diacrob. Limion 5. f al. ad Plautium.

11. Pomponius libro secundo ex variis lectionibus
Si quis violaverit muros, capite punitur: sicuti si quis transcedet scalis admoris, vel alia qualibet ratione, nam civis Romanus alia, quam per portas, egredi non licet: cum illud hostile & abominandum sit. nam & Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum transcedere voluerit.

DE SENATORIBVS,
 TIT. IX.

Ulpianus libro sexagesimo secundo ad Edictum
Consulari feminæ utique consularum virum preferendum nemo ambigit. sed vir præfectorius an consulari feminæ præferatur, videndum. putem præferri: quia maior dignitas est in sexu virili. **1** ¶ Consulares autem feminas dicimus consularium vxores. adicit Saruminius etiam matres, quod nec vquam relatum est, nec vquam receperunt.

2. Marcianus libro tertio Digestorum
Causis longius non putat ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus, nec restitutus est, iudicare, vel testimonium dicere: quia lex Julia repetundarum hoc fieri vetat.

3. Modestianus libro sexto Regularum
Senatorem remotum senatu capite non minui, sed Romæ morari, Diuus Severus & Antoninus permiserunt.

4. Pomponius libro duodecimo ex variis lectionibus

Qui indignus est inferiore ordine, indignior est superiore.

5. Ulpianus libro primo ad legem Iuliam & Papiam

Senatoris filium accipere debemus non tantum Scimus, qui naturalis est, verum adoptivum quoque, neque interest, à quo, vel qualiter adoptatus fuerit, nec interest, iam in senatoria dignitate constitutus cum susceperit, an ante dignitatem senatoriam.

6. Paulus libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

Senatoris filius est & is, quem in adoptionem accepit: quædam tamen in familia eius manet, emancipatus vero nomen filij emancipatione amittit. **1** ¶ A senatore in adoptionem filius datus est, qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius videtur, quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis: non magis quàm, ut consularis desinat esse.

7. Ulpianus libro primo ad legem Iuliam & Papiam

Emancipatum a patre senatore, quasi senatoris filium haberi placet. **1** ¶ Item Libero scribit, etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse. Sed eum, qui postquam pater eius de senatu motus est, concipitur & nascitur, Proculus & Pegasus opinantur non esse quasi senatoris filium. quorum sententia vera est: nec enim proprie senatoris filius dicitur is, cuius pater senatu motus est, antequam ille nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius senatu moueatur, nam antequam post patris amissionem dignitatem imago est, ut quasi senatoris filius intelligatur, tempus enim conceptionis spectandum plerique placuit. **2** ¶ Si quis & patrem, & animum habuerit senatoris, & quasi filius, & quasi nepos senatoris intelligitur, sed si pater amisit dignitatem ante conceptionem huius: quæri poterit, an quævis quasi senatoris filius non intelligatur, quasi nepos tamen intelligi debeat. & magis est, ut debeat: ut ab ipso ei dignitas proficiat.

¶ Hæc referendum est ad varios Senatorum ordines, qui inferiores & superiorem facerent pro magistratibus, quos quisque possidet: nam fuerunt Consulares, Prætorij, Prætorij, Clarissimi, Illustres, Perfectissimi, Aug. ff. ad Noddy.

A quam oblit casus patris.

8. Idem libro sexto Fideicommissorum
Femine nuptæ clarissimis personis, clarissimarum personarum appellatione continentur. Clarissimarum feminarum nomine senatorum filie, nisi quæ viros clarissimos fortiter sunt, non habentur, so minus enim dignitate clarissimam mariti tribuunt: parentes vero donec plebej & cupitis fuerint copulata, tandem igitur clarissima femina erit, quando senatori nupta est, vel clarissimo aut separata ab eo, alij inferioris dignitatis non nuptis.

9. Papianos libro quarto Responsorum

Filiam senatoris nuptas liberi secutum, patris casus non facit vxorem. nam quæstia dignitas liberis, propter casum patris remoti a senatu, auferenda non est.

10. Ulpianus libro trigesimo quarto ad Edictum
Liberos senatorum accipere debemus, non tantum senatorum filios, verum omnes, qui geniti & ipsi, & ex liberis eorum dicantur: sive naturales, sive adoptivi sint liberi senatorum, ex quibus nati dicuntur. Sed si ex filia senatoris natus sit: spectare debemus patris eius conditionem.

11. Paulus libro quadagesimo primo ad Edictum
Senatores licet in vrbe domicilium habere videantur: tamen & ibi, vnde oriundi sunt, habere domicilium intelleguntur: quia dignitas, domicilij adiectione potius desinit, quam per nuptias, videtur.

12. Ulpianus libro secundo de Senibus

Nuptæ prius consulari viro impetrare solent à Principe, quamvis petarò, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominus in consulari maneant dignitate: ut scio Antoninum Augustum Iulie Mamæ consobrinæ suæ indulisse. **1** ¶ Senatores autem accipiendum est eos, qui à patriciis, & consularibus, & quæ ab omnibus illis viros descendunt: quia & hi soli in senatu sententiam dicere possunt.

DE OFFICIO CONSVLIS,
 TIT. X.

Ulpianus libro secundo de Officio Consul

Officium consulis est, consilium præbere manumittere volentibus. **1** ¶ Consules & seorsum singuli manumittunt, sed non potest is, qui apud alterum nomina edidit, apud alterum manumittere, separata enim sunt manumissiones, sane si qua ex causa collega manumittere non poterit, infirmitate, vel aliqua iusta causa impeditus: collegam posse manumissionem expedire senatus censuit. **2** ¶ Consules apud se seruos suos manumittere posse nulla dubitatio est, sed si euenierit, ut minor viginti annis consil sit, apud se manumittere non poterit: cum ipse sit, qui ex senatus consule consilij causam examinat: apud collegam vero causa probata, potest.

DE OFFICIO PRÆFECTI
 PRÆTORIO,
 TIT. XI.

Avellianus Arcadius Clarissimus magister libellorum

Dixit singulari de Officio præfecti prætorio Reuerit commemorare necesse est, vnde consilij prætoriorum prætorio officio origo manauit. Ad vicem magistri equitum præfectus prætorio antiquitus institutus esse, à quibusdam scriptoribus traditum est. nam cum apud veteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, & magistrorum equitum sibi eligerent, qui associati patris pales curæ ad militiæ gratiam secundum post eos potestatem gererent: in gentis reipublice ad Imperatores perpetuos transiit, ad similitudinem magistrorum equitum præfecti prætorio à principibus electi sunt, data est plenior licentia ad disciplinæ publicæ emendationem.

¶ al. plebej. h. al. consularibus. c. vide Theop. 1. Inst. 6. de Ulp. fragm. d. al. præfecti. e. al. principalis curæ militiæ gratia. fal. p. p. p. p. p.

2 ¶ His cunabulis præfedorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, vt appellari à præfectis prætorio non possint, cum ante questum fuisse, cum liceret à præfectis prætorio appellare, & iure liceret, & estarent exempla eorum, qui prouocauerint postea publicè sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps, eos qui ob singularem industriam, explorata eorum fide, & grauitate, ad huius officij magnitudinem adhiberent, non aliter indicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suæ, quam ipse foret iudicaturus. 2 ¶ Subiici sunt etiam alio privilegio præfecti prætorio: ne à sententiis eorum minores ætate ab aliis magistratibus, nisi ab ipsis præfectis prætorio, relictui possint.

DE OFFICIO PRÆ-
FECTI VRBI,
TIT. XII.

Ulpianus libro singulari de Officio Præfecti vrbi

Omnia omnino crimina præfectura vrbs sibi vindicauit, nec tantum ea, quæ intra urbem admittuntur, verum et ea, quæ extra urbem intra Italiam, epistula Diui Seueri ad Fauium Cilonem præfectum vrbi missa declarat. 1 ¶ Seruos, qui ad hæc usus conferunt, vel sua pecunia emptos, vt manumittantur, de dominis querentes audiet.

2 ¶ Sed & patronos egentes de suis libertis querentes audiet, maxime si ægros se esse dicat, de liberis, que à liberis exhiberi. 3 ¶ Relegandi deportandique in insulam, & quam Imperator assignauerit, licentiam habet. 4 ¶ In iudicio epistulae tra scripam citat, in vrbe nonnullam fidei, & testimonij non.

Quidquid igitur intra urbem admittitur, ad præfectum vrbi referre oportet, sed & si quid intra centesimum miliarium admittitur, ad præfectum vrbi pertinet. si vltra ipsam lapideam, egrossum est præfecti vrbi notorium. 5 ¶ Si quis seruum suum adulterium commisisse dicat in vicorum sui, apud præfectum vrbi erit audiendus. 6 ¶ Sed & ex interdicitis, quod ad ante dicitur, aut interdictio unde vi audire potest. 7 ¶ Solent ad præfecturam vrbs reuerti etiam tutores, sine curatores, qui male in tutela, sine cura veritas, grauiore animaduersione indigens, quia vt sufficit eis suspensorum infamia: quos probari poterit, vel nummis datis tutelam occupasse, vel præmio accepto, operam dedisse, vt non idoneus tutor alicui daretur, vel consulo circa edendum patrimonium quantitatem minuisse, vel euidenti fraude pupilli bona alienasse. 8 ¶ Quod autem dictum est, vt seruos de dominis querentes præfectus audiat, sic accipiendum accusantes dominos, (hoc enim nequaquam seruo permittendum est, nisi ex causis receptis) sed si uersus eundem expostulens sit iustitiam, si duritiam, si famem, qua eos premarit, obsecantem, in qua eos compulerint, vel compellant, apud præfectum vrbi exponant. Hoc quoque officium præfecto vrbi à Diuo Seuro datum est, vt mancipia taceat, ne prostituantur.

9 ¶ Præterea curare debet præfectus vrbi, vt numularij probe se agant, circa omne negotij suum, & temperent his, quæ sunt prohibita. 10 ¶ Cum patronus contemni se a liberto dixerit, vel contumeliosum sibi libertum queratur, vel conuictum se ab eo passum, liberosque suos, vel vxorem, vel quid huius simile obicit: præfectus vrbi adiri solet, & pro modo querelle corrigere eum, aut comminari, aut sustulisse castigare, aut uicarius procedere in potestate eius solet, nam & punitio: pterquamque sunt liberti, æque si se dicitur a liberto, vel consularie eum contra se cum inimicis docet: etiam metalla pœna in eum trahi debet. 11 ¶ Cura carnis omnium, vt iusto pretio præbeat, ad eum in præfecturam pertinet, & ideo & forum suarium sub ipsius

a vide 15, Cell. 3. b id est in insulam. c algerani. d al. vrbi addit pro modo querela.

A cura est, sed & ceterorum pecorum, siue armentorum, quæ ad huiusmodi præhibitionem spectant, ad ipsius curam pertinent. 12 ¶ Quis quoque popularium, & disciplina spectulorum ad præfecti vrbi curam pertinere videtur. & sane debet etiam dispositos milites stationarios, & habere ad tuendam popularem quietem, & ad referendum sibi, quid vrbi agatur. 13 ¶ Et vrbe interdicare præfectus vrbi, & quælibet solitarum regionum, & potest, & negotiatione, & professione, & aduocationibus, & fore, & ad tempus, & in perpetuum, interdicare poterit & spectaculis: & si quem releget ab Italia, summuere eum etiam à provincia sua. 14 ¶ Diuus Seuerus rescripsit, eos etiam, quilibet collegium coësciscant, apud præfectum vrbi accusandos.

1. Paulus libro singulari de Officio Præfecti vrbi
A Dirum etiam ab argentariis, vel aduersus eos, ex epistula Diui Hadriani, & in pecuniariis causis potest.

2. Ulpianus libro secundo ad Edictum
C Præfectus vrbi, cum terminos vrbs exierit, potestatem non habet: extra vrbeu potest iudicare.

DE OFFICIO QUÆSTORIS,
TIT. XIII.

O Rigo quæstoribus creandis antiquissima est, & pœne ante omnes magistratus. Gracchanus denique Iunius libro septimo de Potestatibus etiam ipsum Consulium & Numam Pompiliu binos quæstores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert. Sed securi dubium est, an Romulo, & Numa regnantibus quæstor fuerit: ita Tullio Hostilio rege quæstores fuisse certum est: sane cre Verior apud Veteres opinio est, Tullum Hostiliu primum in rempublicam induxisse quæstores. 1 ¶ Et à genere quærendi quæstores initio ditios & Iunius, & Trebarius, & Prænestella scribunt. 2 ¶ Ex quæstoribus quidam solebant provincias fortiri ex senatus consulto, quod factu est Decimo Druso & Porcina consulibus. Sane non omnes quæstores provincias fortiebantur, verum excepti erant Candidati principis, hi etenim solis libris principibus in senatu legendis vacant. 3 ¶ Hodie quoque obtinuit indifferenter quæstores creari, tam patricios, quam plebeios, ingressus est enim, & quasi primordium gerendorum honorum, sententia que in senatu dicebat. 4 ¶ Ex his, sicut dicimus, quidam sunt, qui Candidati principis dicebantur, quique epistulas eius in senatu legunt.

E D

DE OFFICIO PRÆTORVM,
TIT. XIII.

1. Ulpianus libro viceniesimo sexto ad Sabinum
A Pud filium familias prætorum potest patet eius amanuittere.

2. Paulus libro quarto ad Sabinum
G Ed etiam ipsum apud se emancipari, vel in adoptionem dari placet.

3. Ulpianus libro trigesimo octavo ad Sabinum
B Arbarius I Philippus, cum seruus fugitiuus esset, Romæ prætorum petiit, & prætor designatus est, sed nihil ei feruiture officie ait Pontonius, quia prætor non fuerit. Adquin verum est, prætura enim instituta, & tamen videtur si seruus, quamdiu laicus in dignitate prætoris, functus sit, quid dicemus, quæ edixit, quæ decreuit, nullus fore momenti? an fore propter vilitatem eorum, qui apud eum egerunt vel lege, vel quo alio iure? & verum puto, nihil eorum reprobari, hoc enim humanus est: cum etiam potest populus Romanus seruo decernere hanc potestatem, sed & si fuisse seruum

II a vide Plin. 10. Epistol. Inter, in Tibur. cap. 37. b an Italia tunc vrbi ex subiecta locum. c al. sed extra tamen. d Cicero 3. de legib. Plin. c. al. Desio. f vide Suidam in dictione huius.

a vide Plin. 10. Epistol. Inter, in Tibur. cap. 37. b an Italia tunc vrbi ex subiecta locum. c al. sed extra tamen. d Cicero 3. de legib. Plin. c. al. Desio. f vide Suidam in dictione huius.

esse, liberum effecisset. Quod ius multo magis in Imperatore obseruandum est.

4. Idem libro primo de Omnibus Tribunalibus. Rector neque tutorem, neque specialem iudicem ipse se dare potest.

DE OFFICIO PRÆFECTI VIGILVM.

TIT. XV.

Panlus libro singulari de Officio Præfeci vigilum. Pud verustiores, incendiis arceendis triumviri præerant: qui ab eo quòd excubias agebant, nocturni dicti sunt. interueniebant nonnumquam & milites, & tribuni plebis. erat autem familia publica circa portam, & muros disposita: vnde, si opus esset, vocabatur. fuerant & privatæ familiae, quæ incendia vel mercede, vel gratis extinguerent. deinde Divus Augustus maluit per se huic rei consuli.

2. Ulpianus libro singulari de Officio Præfeci vigilum

Puribus vno die incendiis exortis. 3. Ulpianus libro singulari de Officio Præfeci vigilum

Nam salutem reipublice tueri, nulli magis creditur convenire, nec alii sufficere ei rei, quam Consulem. Itaque septem cohortes opportunitis locis constituit, ut binas regiones vrbis vnaquæque cohors teneat: præpositis eis tribunis, & super omnes spectatili viro, qui præfectus vigilum appellatur. Cognoscit præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptoribus: nisi si quia tã atrox, tamque famosa persona sit, ut præfecto vrbis remittatur. & quia plerumque incendia culpa sunt inhabitantium: aut suisibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt; aut secura interloquutione comminatus, sustium castigationem remittit. 2. Edificatura sunt plerumque in insulis, in horreisque, ubi homines pretiosissimam rem tenent fornarum iuarum reponunt: cum vel cella effringitur, vel armarium, vel arca, & cuiusdæ ple- rumque puniuntur. & Divus Antoninus Erycio Claro r. scripsit. ait enim posse eum, horreus effra- ctus, quæstionem habere de feruis custodibus: licet in illis ipsius Imperatoris portio esset. 3. Sciendum est autem, præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & coercere calcetatum, b cum hamis, & dolabris. 4. Ut curam adhibeant, omnes inquilinos admonere, ne negligentia aliqua incendij casus oriatur: præterea, ut aqua vniuersiq; inquilinus in cenaculo habeat, iubeat admonere. 5. Aduersus caparios quoque, qui mercede, seruanda in balneis vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus: ut si quid in seruandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscit.

4. Ulpianus libro singulari de Officio Præfeci vrbis. Imperatores Sæuerus, & Antoninus Luio Rufino præfecto vigilum ita rescripserunt: Intularios, & eos, qui negligentem ignes apud se habuerint, potes suisibus, vel flagellis cæd. iubere. eos autem, qui do- lo fecisse incendium continentur, ad Trium Clonem, præfectum vrbis, amicum nostrum remitte- re: fugitiuos consequere, solij, domus reddere debes.

DE OFFICIO PROCON- SVLIS ET LEGATI, TIT. XVI.

Ulpianus libro primo de Disputationum

Proconsul ubique quidem proconsularia infir- gna habet, statim atque urbem egressus est: potestatem autem non exercet, nisi in ea provincia sola, quæ ei decreta est.

a al. portæ. b al. aligatum. c Iamnal. S. 117. 4. d Prætor hinc non geritur non gis T. Quinilis. P. Pollio- nis. Alon. & Sexto Erycio. b. de refectio. c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

2. Marcianus libro primo Institutionum. Omnes proconsules statim, quam urbem egressi fuerint, habent iurisdictionem: sed non contentiosam, sed voluntariam: ut ecce manumitti apud eos possunt tam liberi, quam serui, & ad- optiones fieri. 1. Apud legatum verò proconsulis nemo manumittere potest: quia non habet iurisdictionem talem.

3. Ulpianus libro vicefimo sexto ad Sabinum. Nec adoptare potest. omnino enim non est apud eum legis actio.

4. Idem libro primo de Officio Proconsulis. Seruæ autem procofulem oportet, ne in ho- spitibus præbens oneret provinciam: ut Imperator nosser cum patre Aulido Sæueriano rescripserit. 1. Nemo proconsulum iratores suos habere potest: vice eorum milites ministerio in provin- ciis funguntur. 2. Proficisci autem procon- sulum melius quidem est sine vxores: & cum vxore potest: dummodo sciat tenatur, Coata & Mentia consulis, censuit futurum, ut si qui vxores eor- um, qui ad officia proficiscuntur, dereliquerint: ipsi ratio, & vindicta exigatur. 3. Antequam vero fines provincie decre: sibi proconsul ingressus sit: edictum debet de aduentu suo mittere, cõmnes commendationem aliquam sui: si qua ei familiaritas sit cum provincialibus, vel consuetudo, & maxi- me excusantis, ne publice, vel priuatum occurrant ei. esse enim congruens, ut vniuersique in sua patria cum exciperet. 4. Redde autem & ordine Li- ciet, si edictum decessori suo miserit; significet, quæ die fines sit ingressurus, plerumque enim incerta hæc, & inopinata turbam provinciales, & actus impediunt. 5. Ingressum etiam hoc eum obser- uare oportet ut per eam partem provinciam ingre- datur, per quam ingredi moris est. & (quæ Græciæ prædictæ sunt, ad accessu ad urbem, & apparet, sine vxore & alio tã est, aduancationem) oblectare, in quam primum ciuitatem veniat vel applicet. In- gressi enim faciens provinciales, seruari sibi consue- tudinem istam, & humani proutrogatis. Quæ- dam provincie etiam hoc habent, ut per mare in eam provinciam proconsul veniat: ut Africa, Siciliæ vique adeo, ut Imperator nosser Antoninus Augus- tus ad desideria Africanorum rescripsit, proconsuli necessitatem imponi per mare Aiam applicare, nisi tã metropolitano episcopi. & inter matricem vnde ipse proconsul attingat. 6. Post hæc ingressus provinciam, mandare iurisdictionem leg- ato suo debet: nec hoc ante facere, quam fuerit provinciam ingressus, est enim perquam absurdum, aut equam ipse iurisdictionem nanciscatur, & nec enim prius ei competi, quam in eam provinciam venturij: alij eam mandare, quam non habet, sed si & ante fecerit, & ingressus provinciam in eadem voluntate fuerit: credendum est, videri legatum ha- bere iurisdictionem, non exinde ex quo mandata est, sed ex quo provinciam proconsul ingressus est.

5. Papius libro primo Quæstionum. Aliquando mandare iurisdictionem proconsul potest, & si nondum in provinciam peruenerit, quid enim si necessarium mox in te dære patitur, maturissime autem legatus in provinciam perue- nitur sit?

6. Ulpianus libro primo de Officio Proconsulis. Solent etiam custodiarum cogitionem mandare legatis: scilicet ut præuiditas custodias ad se remittant, ut innocentes ipse liberet. Sed hoc genus mandat extraordinarium est: nec enim potest quis gladij potestatem sibi datam, vel cuius alterius cõsentiois ad alium transferre nec liberandi igi-

a potestatem tamen proconsul actionem dare vel denegare. Cicero pro L. Flacco. b subaudi. antiquo provin- cialibus ingressus. l. apud. infra de locat. in. vindicta. e al. statore. d al. pro. e vnde Tac. 3. & 4. f al. pro. m. p. e.

a potestatem tamen proconsul actionem dare vel denegare. Cicero pro L. Flacco. b subaudi. antiquo provin- cialibus ingressus. l. apud. infra de locat. in. vindicta. e al. statore. d al. pro. e vnde Tac. 3. & 4. f al. pro. m. p. e.

tur reos ius, cum accusari apud eum non possint.
 2 ¶ Sicut autem mandare iurisdictionem, vel non mandare, est in arbitrio proconsulis: ita adiuvere mandatum iurisdictionem licet quidem proconsulibus non autem debet, in consilio principis, hoc facere.
 3 ¶ Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum: & is ad consultationes legatorum debet respondere.
 4 ¶ Non vero in totum xenis abstinere debet proconsul, sed modum adhibere: neque morose in totum abstinere, neque avarae modum xeniorum excedat. quam res Dnus Severus, & Imperator Antoninus elegantissime epistula sunt moderati. Cuius epistulae verba haec sunt: Quantum ad xenia pertinet, quid sentimus: Vetus promeritum est, ut in totum abstinere non oportet, neque ab omnibus, na valde inhumani sunt, etiam necine accipere: sed passim vilissimum est, & omnia avari sumus. Et quod mandatis continetur, ne domum vel manus ipse proconsul, vel qui in alio officio erit, accipiat, ematve quid, nisi iudicis cottidiani causa; ad xeniola non pertinet; sed ad ea, quae edulium excedant usum. Sed nec xenia producenda sunt ad minerum qualitatem.

7. Idem libro secundo de Officio Proconsulis.
 Si in aliam quam celebrem civitatem, vel provinciam caput advenire: pati debet commendari sibi civitatem, laudisque suas non gravate audire: cum honori suo provinciales ad vinculum, & ferias secundam mores & consuetudinem, quae retro optinuit, dare. 1 ¶ Aedes sacras & opera publica circumire inspicendi grata, an facta recta quae sint, vel an aliqua refectioe indigeant: & si qua coepa sunt, ut consummarentur, prout vires eius reipublice permittunt, curare debet. Caratoremque operum diligentes solenniter proponere: ministeria quoque militaria, si opus fuerit, ad curatores adhibendos dare. 2 ¶ Cum mensuram autem iurisdictionem proconsul habeat omnium partes, quae Romae, vel quasi magistratus, vel extra ordinem ius dicunt, ad ipsum pertinent.

8. Idem libro trigensimono ad Edictum
 Eiusdem manus imperium in ea provincia habet omnibus post principem.

9. Idem libro primo de Officio Proconsulis.
 Nec quicquam est in provincia, quod non per ipsum expeditur. Sane si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem principis respicit: melius fecerit, si abstinere. 1 ¶ Vbi decretum necessarium est, per libellum ad expeditur proconsul non poterit: omnia enim, quaeunque causae cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediti. 2 ¶ Circa Aduocatos patientem esse proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne contemptibilibus videatur: nec adeo desimulare, si quos causarum concinatorum, vel redepromiores deprehendat: eosque solos pati postulare, quibus per edictum eius postulare permittitur. 3 ¶ De plano autem proconsul potest expeditur haec: obsequium parentibus, & patronis, liberique patronorum exhiberi iubet: comminari etiam, & terrere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, conuersari dicatur. poterit de plano summittere & libertum non obsequentem emendare aut verberis, aut fustibus castigare. 4 ¶ Obsequere itaque cum oportet, ut sit ordo aliquis postulationum, sicut ut omnium desideria audiantur: ne forte, dum honori postulationum datur, vel improbitate cedat, mediocres desideria sua non proferant: qui aut omnino non adiuvant, aut minus frequentes, neque in aliqua dignitate postulo aduocatos sibi prospexerunt. 5 ¶ Aduocatos quoque petentibus d. debet indulgere, plerumque facinoris, vel pupillis, vel aliis debilibus: vel his, qui suae mentis non sunt, si quis eis petat: vel si nemo sit, qui petat, viro eis dare debet. Sed

2 vide Omnia. l. Eleg. 20. b. al. vel pecuniaria. civile
 4. Alex. ad Alex. 19.

si qui per potentiam aduersarii non inuenire se aduocatum dicat, tunc oportet ei aduocatum dare. Ceterum opprimi aliquem per aduersarii sui potentiam non oportet, hoc enim etiam ad inuidiam eius, qui provinciae praesidi spectat, si quis tam impotenter se gerat, ut omnes merant aduersus eum aduocationem suscipere. 6 ¶ Quae etiam omnium praesidum communia sunt, & debent, & ab his obseruari.

10. Idem libro decimo de Officio Proconsulis.
 Emitte oportet, vsque ad aduentum facelloris omnia debere proconsulem agere, cum sit vnus proconsulatus, & vilitas provinciae exigat esse aliquem, per quem negotia sua provinciales explicent, ergo in aduentum facelloris debet ius dicere. 1 ¶ Legatum suum ne ante se de provincia dimittat, & lege Julia rep. tunc d. n. & rescripto Diui Hadriani ad Calpurnium Rufum proconsulem Achaiae admonetur.

11. Uentus Saturninus libro secundo de Officio Proconsulis

Si quid erit, quod maiorem animaduersionem Sexigat: referre legatus apud proconsulem debet, neque enim animaduertenti, coercendi, vel atrociter verberandi ius habet.

12. Paulus libro secundo ad Edictum
 Legatus, mandata sibi iurisdictione, iudicis dandi ius habet.

13. Paponius libro decimo ad Quintum Mucium
 Legati proconsulis nihil proprium habent, nisi a proconsule eis mandata fuerit iurisdictione.

14. Ulpianus libro vicefimo ad legem
 Iuliam & Papiam

Proconsules non amplius, quam sex fastibus, vtuntur.

15. Licinianus Rufinus libro tertio Regularum
 Legati proconsulum tutores dare possunt.

16. Ulpianus libro secundo ad edictum
 Proconsul portam Romae ingressus, deponat imperium.

DE OFFICIO PRAEFECTI
 AVGVSTALIS,
 TIT. XVII.

Ulpianus libro quintodecimo ad Edictum

Praefectus Aegypti non prius deponit praefecturam, & imperium, quod ad similitudinem proconsulis, lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor eius: haec in provinciam venerit, & ita mandatis eius continetur.

DE OFFICIO PRAESIDIS,
 TIT. XVIII.

Macer libro primo de Officio Praesidis

Praesidis nomen generale est: & proconsules, & legati Caesaris, & omnes provinciales regentes, licet ienatores, sunt, praesides appellantur, proconsulis appellatio specialis est.

2. Ulpianus libro vicefimo sexto ad Sabinum
 Praesides apud se adoptare potest, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere seruum potest.

3. Paulus libro tertio decimo ad Sabinum.

Praesides provinciae in suae provinciae homines tantum imperium habent: hoc dum in provincia est, nam si exierit, priuatus est. Haec interdum imperium & aduersus extraneos homines, si quid manu commiserit, nam & ita mandata principum est, ut curet is, qui provinciae praesidi, malis hominibus provinciam purgare: nec dilinguitur, unde fiat.

2 al. renouere. b. al. ius non habet. c. Post. Atilianum bellum, tit. 1. Augustus pro praefectis constituit: in Aegyptum, & idem Augustulus dicitur. Sexto libro de constitutionibus eius consensu est nominatus Tit. 1. l. 1. d. al. dicitur. 2 al. praesides non sunt. 3 al. dicitur ad Sabinum.

4. *Ulpianus* libro trigensimonono ad Edictum

Praefes provinciae maius imperium in ea provincia habet omnibus post principem.

5. *Idem* libro primo de Omnibus Tribunalibus

Praefes provinciae non magis tutorem, quam specialem iudicem, ipse se dare potest.

6. *Idem* libro primo Opinionum

Ilicitas exactiones, & violentia factas, & extortas meru venditiones, & cautiones, vel sine pretij numeratione prohibeat praefes provinciae. Item ne quis iniquum lucrum aut damnum sentiat, praefes provinciae provideat. 2. ¶ Veritas rerum erroribus gestarum non vitatur, & ideo praefes provinciae id loquatur quod convenit cum ex fide eorum, quae probantur. 3. ¶ Ne potentiores viri humiliores iniuriis adficiat, neve defensores eorum calumniosius criminibus infendantur innocentes ad religionem praefidis provinciae pertinet. 3. ¶ Illicita ministeria sub praetextu adiutorum militares viros ad concludendos homines procedentia prohibere, & deprehensa coercere praefes provinciae curet, & sub specie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. 4. ¶ Neq; licita negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus poenas irrogari, ad sollicitudinem suam praefes provinciae reuocet. 5. ¶ Ne tenus vix homines, sub praetextu aduentus officiorum, vel militum, lumine b unico, vel breui suppellectili ad aliorum usus translatis, iniuriis vexentur, praefes provinciae providebit. 6. ¶ Ne quid sub nomine militum, quod ad utilitates eorum in commune non pertinet, a quibusdam propria sibi commoda inique vindicantibus committatur, praefes provinciae provideat. 7. ¶ Sicuti medico imputari curis, etiam mortalitatis non debet: ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet, praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet. 8. ¶ Qui vniuersas provincias regunt, ius gladij habent: & in metallum dandi potestas eis permittitur. 9. ¶ Praefes provinciae, si multam, quam irrogauit, ex praesentibus facultatibus eorum, & iure eam dixit, redigi non posse deprehendi: ita, necesse tate solutionis moderetur, reprehensa exactionum illicita auaritia. Remissa propter inopiam multa a provinciis regentibus exigi non debet.

7. *Idem* libro tertio Opinionum

Praefes provinciae, in speciebus adificiis, dominos eorum, causa cognita & reherere ea compellat: & aduersus detractantem, competenti remedio, deformat auxilium ferat.

8. *Ulpianus* libro primo Digestorum

Sape audiri Caesarem nostrum dicentem, hac re-
scriptione, eum, qui provincia praefes, adire potest, non imponi necessitatem proconsuli, vel legato eius, vel praefidi provinciae, suscipienda cognitionis: sed cum illi mare debere, ipse cognoscere, an iudicem dare debeat.

9. *Callistratus* libro primo de Cognitionibus

Generaliter, quotiens princeps ad praefides provinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti, eum, qui provincia praefes, adire potest, et cum hac adfectione, ut adhibeatis, quid sit partium suarum: non imponitur necessitas proconsuli, vel legato suscipienda cognitionis; quamuis non sit adhibendum, ut adhibeatis, quid sit partium suarum: sed ut adhibere debeat, utrum ipse cognoscat, an iudicem dare debeat.

10. *Hermogenianus* libro secundo Iuris Epitomarum

Ex omnibus causis, de quibus vel praefectus urbi, vel praefectus praetorio, itemque consules, & praetores, ceterique Romae cognoscunt; correctorium, & praesidium provinciarum est notio.

11. *Marcianus* libro tertio Institutionum

Al. san. spectandum. b al. Verus. c Cicero de Aruspice. responsi. d id est, san. e al. omnium. f et ut attolletur a iudice ad eam causam quod iustitiam non sinit.

12. *Proculus* libro quarto Epistularum

Ed licet is, qui provinciae praefes, omnium Romae magistratuum vice & officio fungi debeant, tamen spectidum est, quid Romae factum est, quam quid fieri debeat.

13. *Ulpianus* libro septimo de Officio Proconsulis

Congruit bono, & graui praefidi curare, ut pacata & quiete provincia sit, quam regit, quod non difficile obtinebit, si sollicitus agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat. nam & sacrilegos, latrones, plagarios, fures conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animaduertere: receptoriq; eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest. 1. ¶ Furiosus, si non possint per necessarios contineri eo remedio per praesidem obuiam eundem est, scilicet ut carcere continentur. & ita Diuus Pius rescripsit. Sane exco-
tendum Diui fratres putauerunt in persona eius, qui parricidium admisisset, utrum simulato furoris facinus admisisset, an vero re vera comitatus non esset: ut si simulasset, pleretur: si furor, in carcere contineretur.

14. *Macer* libro secundo de Iudicijs publicis

Diuus Marcus & Commodus b Scapula Tertullo rescripserunt in hac verba: Si tibi liquido compertum est, Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat: nec subest vlla suspicio, matrem ad eo simulatione dementiae occidit: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furor ipso patuit. & tamen diligentius custodiendus erit, si putabis etiam vinculo coercendus: quoniam tam ad poenam, quam ad tutelam eius, & securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adole-
interualis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admisit, nec morbo eius data est venia, diligenter explorabis: si qui tale competeris: consules nos, ut animemus, ad poenam inmanitatem faciois, si eam posset videri leuiter, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognouerimus, tali eum loco atque ordinae esse, ut a suis, vel etiam in propria villa custodiantur: recte facturus nobis videris; si eos, a quibus illo tempore obiciamus esse, vocaueris; & causam tante neglegentiae excusseris; & in vniuersaque eorum, prout tibi leuari, vel onerari culpa eius videbitur, constitutus. nam custodes furiosus non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui negligentes in officio fuerint.

15. *Marcianus* libro primo de Iudicijs publicis

Iud obseruandum est, ne qui provinciam regit, fines eius excedat, nisi vno solliciti causa: dum tamen abnotare ei non liceat.

16. *Macer* libro primo de Officio Praefidis

Enatu consulo cauetur, ut de his, quae provin-
Scias regentes, comites, aut libertini eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerint, pacifice ius dicatur: ita f ut actiones, quae ob eam causam instituae non essent, restituantur. Si quid tamen inuito accidit, veluti si iniuriam, aut sortum passus est: hadenus ei ius dicendum est, ut litum contestetur, et sique ablata exhibeat, & deponatur, aut sibi, exhibitive satisfactio promittatur.

17. *Celsus* libro tertio Digestorum

Si forte praefes provinciae maumiserit, vel tuto-
rem dederit, primum cognouit succellentem aduenissent: hinc hinc rita.

18. *Mole-*

A Omnia enim provincialia desideria, quae Romae
varios iudices habent, ad officium praefidum
pertinent.

B Praefidus libro quarto Epistularum

Ed licet is, qui provinciae praefes, omnium Romae magistratuum vice & officio fungi debeant, tamen spectidum est, quid Romae factum est, quam quid fieri debeat.

C Congruit bono, & graui praefidi curare, ut pacata & quiete provincia sit, quam regit, quod non difficile obtinebit, si sollicitus agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat. nam & sacrilegos, latrones, plagarios, fures conquirere debet: & prout quisque deliquerit, in eum animaduertere: receptoriq; eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest. 1. ¶ Furiosus, si non possint per necessarios contineri eo remedio per praesidem obuiam eundem est, scilicet ut carcere continentur. & ita Diuus Pius rescripsit. Sane exco-
tendum Diui fratres putauerunt in persona eius, qui parricidium admisisset, utrum simulato furoris facinus admisisset, an vero re vera comitatus non esset: ut si simulasset, pleretur: si furor, in carcere contineretur.

Diuus Marcus & Commodus b Scapula Tertullo rescripserunt in hac verba: Si tibi liquido compertum est, Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat: nec subest vlla suspicio, matrem ad eo simulatione dementiae occidit: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furor ipso patuit. & tamen diligentius custodiendus erit, si putabis etiam vinculo coercendus: quoniam tam ad poenam, quam ad tutelam eius, & securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut plerumque adole-
interualis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admisit, nec morbo eius data est venia, diligenter explorabis: si qui tale competeris: consules nos, ut animemus, ad poenam inmanitatem faciois, si eam posset videri leuiter, commiserit, supplicio adficiendus sit. Cum autem ex litteris tuis cognouerimus, tali eum loco atque ordinae esse, ut a suis, vel etiam in propria villa custodiantur: recte facturus nobis videris; si eos, a quibus illo tempore obiciamus esse, vocaueris; & causam tante neglegentiae excusseris; & in vniuersaque eorum, prout tibi leuari, vel onerari culpa eius videbitur, constitutus. nam custodes furiosus non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpa eorum adscribendum est, qui negligentes in officio fuerint.

E natu consulo cauetur, ut de his, quae provin-
Scias regentes, comites, aut libertini eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerint, pacifice ius dicatur: ita f ut actiones, quae ob eam causam instituae non essent, restituantur. Si quid tamen inuito accidit, veluti si iniuriam, aut sortum passus est: hadenus ei ius dicendum est, ut litum contestetur, et sique ablata exhibeat, & deponatur, aut sibi, exhibitive satisfactio promittatur.

F Si forte praefes provinciae maumiserit, vel tuto-
rem dederit, primum cognouit succellentem aduenissent: hinc hinc rita.

G Al. san. spectandum. b al. Verus. c Cicero de Aruspice. responsi. d id est, san. e al. omnium. f et ut attolletur a iudice ad eam causam quod iustitiam non sinit.

H Mole-

18. *Mole-*

18. *Modestinus* libro quinto *Regularum*
 P. Lebitico continetur, vt ne quis præfiliū mu-
 nus donum caperet: nisi eſculentum, potulen-
 tumve, quod intra dies proximos prodigatur.

19. *Ulpianus* libro primo de *Cognitionibus*
 O. ſeruandum eſt ius reddenti, vt in aduendo
 quidem faciliſe præbetur, ſed contemni non
 patitur. vnde mandatis adiecit, ne præſiles prouin-
 ciarum in vltiorem familiaritatem prouin-
 ciales admittant. nam ex cōuerſatione æquali con-
 temptio dignitatis naſcitur. 1. ¶ Sed & in cogno-
 ſcendo neque excedere aduerſus eos, quos ma-
 los putat: neque precibus calamitoſorum inlacri-
 mari oportet. id enim non eſt cōſtantis & recti
 iudicis, cuius animi motum vultus detegit, &
 ſummam ius reddi debet; vt auctoritatem di-
 gnitatis ingenio ſuo augeat.

20. *Papinianus* libro primo *Reſponſorum*
 Legatus Caſaris, id eſt præſes, vel corrector
 prouinciæ abdicando ſe, non amittit imperium.
 21. *Paulus* libro ſingulari de *Officio Adfeſſorum*
 P. Reſes cum cognofcat de ſeruo corrupto, vel an-
 cilla deurginata, vel ſeruo ſuptrato: ſi actor re-
 rum agens corruptus eſſe dicatur, vel cuiuſmodi
 homo, vt non ſolum iacturam aduerſus ſubſtan-
 tiam, ſed ad totius domus euerſionem pertinere:
 ſeuereſimè debet animaduertere.

DE OFFICIO PROCVRATORIS
 CAESARIS, VEL RATIONALIS,
 TIT. XIX.

Ulpianus libro ſextodecimo ad *Edictum*.
 Vt acta geſtaque ſunt a procuratore Caſaris,
 ſic ab eo comprobantur, atque ſi a Caſare geſta
 ſunt. 1. ¶ Si rem Caſaris procurator eius,
 quaſi rem propriam, tradat: non puto cum domi-
 nium transferre: tūc enim transfert, cum negotium
 Caſaris gerens, conſenſu ipſius tradit. denique ſi
 venditionis, vel donationis, vel tranſactionis cauſa
 quid agat nihil agit, non enim alienare i rem Caſaris,
 ſed diligenter gerere commiſſum eſt. 2. ¶ Eſt
 hoc præcipuum in procuratore Caſaris, quod &
 eius iuſſu ſeruus Caſaris adire hereditatem poteſt.
 & ſi Caſar heres inſtitutus, miſceudo ſe opulente
 hereditatis procurator heredem Caſarem facit.

2. *Paulus* libro quinto *ſententiarum*
 Vol ſi ea bona, ex quibus Imperator heres in-
 ſtitutus eſt, ſoluendo non ſint: re perſpecta,
 conſulitur Imperator. heredis enim inſtitu-
 tuti, in aduendis, vel repudiandis huiuſmodi heredi-
 tatis, voluntas exploranda eſt.

3. *Callistratus* libro ſexto de *Cognitionibus*.
 Vratores Caſaris ius deportandi non habent:
 quia huius præxiæ conſuetudo ius non ha-
 bent. 1. ¶ Si tamen, quali tumultuoſum vel inu-
 rioſum aduerſus colonos Caſaris, probuerint in
 prædia Caſariana accedere: abſtinere debent. id-
 que *Diuus Pius Iulius* reſcripſit. 2. ¶ Deinde ne-
 que redire eumquam permiſſere poſſunt. idque Im-
 peratores * *ſeuerus* & *Antoninus* ad libellum
Hermæ reſcripſerunt.

DE OFFICIO IVRIDICIS,
 TIT. XX.

Ulpianus libro vicensimo ſexto ad *Sabinum*.
 A. Doctare quis apud iuridicum poteſt: quia data
 eſt ei legis actio.

2. *Suetonius Auguſtus*; *Cicero*, *Pompeius* tribuit orat.
 pro *lege Manilia*. b 14. *Gell.* 4. c. al. *vulgo*.
 d. al. *vel.* e 21. non ad ſolan. ¶ *Hic* a *Sabinum*.
 vocatur lib. 17. § 105. 1879c. g. al. *iu. idici* *Alex-*
andria. *Ciceroni* captiuoſus in *diuico* ait plures
Iuridicos ab eo per *Italiam* conſtitutos, in quorum
 præſentia erant iudicia? ¶ In *Aegypto* fuiſſe eius
 non ſatis magiſtrum ſub præſidio *Auguſti*. *Strabo* au-
 ſtor eſt.

A 2. *Idem* libro trigenſimo nono ad *Sabinum*.
 I. *Vridico*, qui *Alexandria* agit, actio tutoris con-
 ſtitutione *Diui Marci* conceſſa eſt.

DE OFFICIO EIUS, CUI MAN-
 DATA EST IVRISDICTION,
 TIT. XXI.

Papinianus libro primo *Quæſtionum*.
 Q. Vtunque ſpecialiter lege, vel ſenatus-
 conſulto, vel conſtitutione principum tri-
 buuntur, mandata iurisdictione non tranſ-
 feruntur. quæ vero iure magiſtratus competunt,
 mandari poſſunt. & idem videntur errare magiſtra-
 tus, qui, cum publici iudicij habeant executionem
 lege, vel ſenatusconſulto delegatam, (veluti *legas*
Iulius de adulteris, & ſi quæ ſunt aliæ ſimiles.) iurisdictionem ſuam mandant. *Hollus* re. fortiffimum
 argumentum, quod lege *Iulia* de vi nominatim ca-
 uetur, vt is, qui optigerit exercitum, poſſit eam, ſi
 proficiſcatur, mandare. non aliter itaque mandare
 poterit, quam ſi ab eſſe ceperit: ſum alius iurisdictionem
 etiam a præſente manerit. E. ſi familia do-
 minus occiſus eſſe dicatur, cogationem prætoris,
 quam vt ſenatusconſulto habet, mandare non poterit.
 1. ¶ Qui mandaram iurisdictionem ſuſcepit,
 propriam nihil habet: ſed & eius, qui mandauit,
 iurisdictione vitur. verus eſt enim, more maiorum,
 iurisdictionem quidem transferri, ſed inſerua
 imperium, quod lege datur, non poſſe tranſire,
 quare nemo dicit, animaduertentem legatum pro-
 conſulis habere mandata iurisdictione. *Paulus* no-
 tar: & imperium, quod iurisdictione coheret, man-
 data iurisdictione tranſire verus eſt.

B 2. *Ulpianus* libro tertio de *Omnibus Tribunalibus*.
 Mandata iurisdictione a præſide, conſulium non
 poteſt exercere is, cui mandatum. 1. ¶ Si ma-
 giores vel curatores velint prædia vendere, cauſa
 cognita id prætor vel præſes permiſſat: quod ſi
 mandauerit iurisdictionem, acquiſquam poterit,
 mandata iurisdictione, pan. quæſtionem tranſferre.

C 3. *Iulianus* libro quinto *Digeſtorum*.
 E. ſi prætor ſit is, qui alienam iurisdictionem ex-
 ſequitur, non tamen pro ſuo imperio agit: ſed
 pro eo, cuius mandatu ius dicit, quotiens per verba
 eius ſuſcipitur.
 4. *Macer* libro primo de *Officio Præſidis*.
 Cognita de ſuſpectis tutoribus mandari poteſt:
 innumeraſque ex mandata generali iurisdictione
 prætoris vilitatem pupillorum, eam contingere
 conſtitutum eſt in hac verba Imperatores *ſeuerus*
 & *Antoninus* *Bradaur* proconſulari *Africa*: *Qui*
procurator iurisdictionem legatis tuis dederis, conſe-
 quens eſt, vt etiam de ſuſpectis tutoribus poſſint
 cognoſcere. 1. ¶ Vt poſſeſſio bonorum detur, vel ſi
 ſi *Qui* *dama* inſecti non caueatur, ut & poſſidere
 ſubeatur, aut venris nomine in poſſeſſionem au-
 lieri, vel is. ¶ *Qui* legatum eſt, legatorum ſeruando
 non cauſa in poſſeſſionem mittitur, mandari
 poteſt.

D 5. *Paulus* libro octauodecimo ad *Plautium*.
 Mandatum ſibi iurisdictionem mandare alteri
 non poſſe monſtratum eſt. 1. ¶ Mandata iurisdictione
 prætoris, etiam imperio, quod non eſt
 necum, videtur mandari. quia iurisdictione, ſine
 iudice coercionem, nulla eſt.

E 6. *Paulus* libro ſingulari de *Officio Adfeſſorum*.
 M. M. officium adfeſſorum, quo iuris iudicij
 partibus ſuis Auguntur, in his ſere cauſis
 conſtat: in cognitionibus, poſtulationibus, libellis,
 edictis, decretis, capitulis.

F 7. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

G 8. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

DE OFFICIO ADSESSORVM,
 TIT. XXII.

Paulus libro ſingulari de *Officio Adfeſſorum*.
 M. M. officium adfeſſorum, quo iuris iudicij
 partibus ſuis Auguntur, in his ſere cauſis
 conſtat: in cognitionibus, poſtulationibus, libellis,
 edictis, decretis, capitulis.

H 9. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

I 10. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

K 11. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

L 12. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

M 13. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

N 14. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

O 15. *Adfeſſibus* *ſalaria* inſtituit Imperator *Alex. Se-*
uerus quatuor ſape. *Alex.* in eo eſt promouendus, qui
 ſe *Reſponſibus* agere poſſunt, non per adfeſſos, ſed
 quos que hoc agere debere, quod not. *Alex.* *Lantius* in
 eodem. *Idem* *Plato* dia. 2. ai. leg.

2. *Macianus* libro primo de Iudiciis Publicis
Liberti adfidele possunt infames autem licet non
 prohibentur legibus adfidele: at tamen arbi-
 trator, ut aliquo quoque decreto principali referuntur
 constitutum, non posse officio adfessoris fungi.
 3. *Macer* libro primo de Officio Praefidis
Sed et provincia, postea diuisa, sub duobus praefidis
 constituta est: scilicet Germania, Aegyptus: ex
 altera sortus, in altera adfidelebit; nec videtur in
 sua provincia adfidele.
 4. *Papinianus* libro quarto Responsorum
Dem fundato legato Caesaris, salarium comiti-
 bus residui temporis, quod a legatis praestitum

A tum est, debetur: modo si non postea comites cum
 aliis eodem tempore fuerint. *Diuertum* in eo
 uatur, qui successorem ante tempus accepit.
 5. *Paulus* libro primo Sententiarum
Consilium a eo tempore, quo adfidele, negotia
 tractare in suum quidem auditorium nullo
 modo concessum est: in alienum autem non pro-
 hibetur.
 6. *Papinianus* libro primo Re-
 sponforum
B IN consilium curatoris republicae, vir eiusdem
 auctoritatis adfidele non prohibetur: quia publico
 salario non fruatur.

LIBER SECVNDVS

DE IVRISDICTIONE, TIT. I.

Ulpianus libro primo Regularum

IVRISDICTIONIS officium
 latissimum est, ad hono-
 rum possessionem dare
 potest, et in possessionem
 mittere, papillis non ha-
 ventibus tutores consti-
 tuere, iudices litigantibus
 dare.

2. *Ulpianus* libro sexto ex Cassio

Cum iurisdicção data est, ea quoque concessa esse
 videntur, sine quibus iurisdicção explicari non
 possunt.

3. *Ulpianus* libro secundo de Officio Quaestoris
Impetratio aut merum est, aut mixtum est. me-
 rum est imperium, habere gladij potestatem ad
 animaduertendum facinorosos homines, quod etiam
 Potestas appellatur. Mixtum est imperium,
 qui etiam iurisdicção iustitiae, quod in danda bonorum
 possessione consistit. Iurisdicção est etiam iudici
 dandi licentia.

4. *Idem* libro primo ad Edictum

Iure cauere praetoria stipulatione, & in posses-
 sionem mittere, imperij magis est, quam iurisdic-
 tionis.

5. *Julianus* libro primo Digestorum

More maiorum ita comparatum est, ut in demum
 iurisdiccionem mandare possit, qui eam suo
 iure, non alieno beneficio habet.

6. *Paulus* libro secundo ad Edictum

Et quia nec principaliter ei iurisdicção data est,
 nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdic-
 tionem: ideoque si is, qui mandauit iurisdic-
 tionem, decesserit, antequam res ab eo, qui man-
 data est iurisdicção, geri coepit; solui mandatum
 habeo significat in reliquis causis.

7. *Ulpianus* libro tertio ad Edictum

Siquis id, quod iurisdiccionis perpetuae causa, non
 quod prout res incidit, in albo, vel in charta, vel
 in alia materia propositum est, tunc malo corrup-
 rit: datur in eum quingentorum aut eorum iudi-
 cium, quod populare est. **S**erui quoque, & hyl-
 familiae verbis edicti continentur, sed in extraneis
 fecimus propter complexum est. **Q**uod si alii pro-
 ponitur, vel ante propositionem quis corrupserit;
 edicta quidem verba cessant, Edmpanius autem
 ait sententiam edicti porrigendū esse ad hoc. **I**n
 iudicij autem, si non defenduntur a dominis, & eorum
 qui Lanopia laborant, curas torquendum est.
 4. **D**oli mali autem ideo in verbis edicti fit men-

Pro fide, interpretatur Continus ex l. pen. supra de off. praef. b. al. singulari. c. al. in facinorosis. d. al. con- siliis ut iurisdicção iudici. e. al. quinquaginta. f. Actio- nes lib. 5. de actionibus. idem dicitur consilij res- scrip. c. Anophan. c. Anon.

C tio, quod si per imperitiam, vel rusticitatem, vel ab ipso praetore iussu, vel casu aliquis fecerit, non tenetur. **H**oc vero edicto tenetur, & qui tollit quamvis non corrupserit; item qui suis manibus facit; & qui alij mandat, sed si alius sine dolo malo fecit, alius dolo malo mandauit: qui mandauit, tenetur, si utroque dolo malo fecerit: ambo tenentur, nam si plures fecerint, vel corrupserint, vel mandauerint; omnes tenentur.

8. *Gaius* libro primo ad Edictum provinciale

Adeo quidem, ut non sufficiat, vnum eorum pa-
 nam luere.

9. *Paulus* libro tertio ad Edictum
Si familia alicuius album corrupserit: non simi-
 liter hic edicitur, ut in furto, ne in reliquis actio
 detur, si tantum dominus, cum defendere voluit,
 vnus nomine praestiterit, quantum liber praestaret,
 fortasse quia hic & contempta maiestas praetoris
 vindicatur, & plura facta intelliguntur: quemadmo-
 dum cum plures serui iniuriam fecerint, vel dan-
 num dederint: quia plura facta sunt, non ut in fur-
 to, vnum. **O**mnino hic quoque domino succu-
 rendum ait, sed hoc potest dici, si dolo malo cura-
 uerint, ut ab alio album corrumperetur: quia tunc
 vnum consilium sit, non plura facta: idem Pompo-
 nius libro decimo notat.

10. *Ulpianus* libro tertio ad Edictum

Qui iurisdicção praestitit, neque sibi ius dicere
 debet, neque vxori, vel liberis suis, neque li-
 bertis, vel ceteris, quos secum habet.

11. *Gaius* libro primo ad Edictum Provinciale
Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, qua-
 rum singularium quantitas intra iurisdiccionem
 iudicantis sit, concernatque vero omnium excedat
 modum iurisdiccionis eius: apud eum agi posse Sa-
 bino, Cassio Proculo placuit, quae sententia referri-
 pro Imperatoris Antonini confirmata est. **S**ed
 & si mixtae sunt actiones, & alter maiorem iudicem
 agendum est ei, qui quantitate maiorem petiit: in
 potestate calumniae aduersari mei fit, an apud
 eundem litigare possim. **S**i vna actio communi
 sit plurium personarum, veluti familiae heredi-
 scunda, communi diuisanda, hanc rem quodam
 xtram singulae parte spectanda sunt circa iurisdic-
 tionem eius, qui cognoscit: quod Officio, & Proclo
 placuit, quia nulliusque de parte sua litigat: an
 potius tota res; quia & tota res in iudicium venit, &
 vel vni ad iudicari potest: quod & Cassio, & Pergo
 placet. **S**i sine eorum sententia probabilis est.

12. *Ulpianus* libro octauo decimo ad Edictum

Municipalibus municipalibus supplicium a ser-
 uo sumere non licet, modica autem castiga-
 tio eis non est deneganda.

a. al. consilij. b. al. Imperatorum Veri aut Sen- ri c. Anonij. c. Idem

13. Idem libro quinquagesimo primo ad Sabinum
 Vm qui iudicare iubet, magistratum esse oportet. 1. Magister autem, vel is, qui in potestate aliqua sit (ut puta proconsul, vel pector, vel alii, qui provincias regunt) iudicare iubere eo die, quo priuati futuri essent, non possunt.

14. Idem libro trigesimo nono ad Edictum
 St receptum, eoque iure utimur. ut si quis maior, vel equalis iurisdictioni alterius, possit esse, & aduersus eum ius dici.

15. Idem libro secundo de Omnibus Tribunalibus

Si per errorem alius pro alio prator fuerit aditus, nihil valet, quod actum est. nec enim ferendus est, qui dicit consensisse eos in praedem. cum, ut Iulianus scribit, non consentiant, qui errant. quid enim tam contrarium consensui est, quam error, qui imperitiam detegit?

16. Idem libro tertio de omnibus Tribunalibus
 Olet prator iurisdictionem mandare, & aut omnem mandat, aut speciem vnam, & is, cui mandata iurisdictione est, fungetur vice eius, qui mandatum non facit.

17. Idem libro primo Opiniorum
 Prator sicut vniuersam iurisdictionem mandare alij potest, ita & in personis certis, vel de vna specie potest: maxime cum iustam causam susceptam ante magistratum aduocationis alterius partis habuerit.

18. Africanus libro septimo Quaestionum
 Si conuenit, ut alius prator, quam cuius iurisdictione est, ius diceret: & priusquam adiretur, mutata voluntas fuerit: proculdubio nemo compellitur eiusmodi conuentioni stare.

19. Ulpianus libro sexto Fideicommissorum
 Cum quidam puella apud competentem iudicem citem susceperat, deinde condemnata erat, posteaque ad viri matrimonium alij iurisdictioni subiecti perueniret: querebatur, an prioris iudicis sententia exsequi possit. dixi posse; quia ante fuerat sententia data. sed & si post susceptam cognitionem, ante sententiam, hoc eueniret: idem putarem: sententiaque a priore iudice recte fertur. Quod generaliter & in omnibus huiusmodi casibus obseruandum est. 1. Quoties (de) quantitate ad iurisdictionem pertinet: quaeritur: semper, quantum petatur, quaerendum est, non quantum d. beatur.

20. Paulus libro primo ad Edictum

Extra territorium ius dicenti impune non parcitur. Idem est, & si supra iurisdictionem suam velit ius dicere.

QVOD QVISQVE IVRIS IN
 ALTERVM STATVERIT, VT IPSE
 EODVM IURE VTATVR,
 TIT. II.

Ulpianus libro tertio ad Edictum

Hoc Edictum summam habet aequitatem, & sine cuiusquam indignatione iusta, quis enim aspernabitur idem ius sibi dici, quod ipse aliis dixit, vel dici effectus? 1. Qui magistratum potestatem habebit, si quid in aliquem non iuris statuerit: ipse, quandoque aduersario postulante, eodem iure uti debet. Si quis apud eum, qui magistratum potestatem habebit, aliquid non iuris opinauerit: quandoque postea aduersario eius postulante, eodem iure aduersus eum decernatur. Scilicet ut quod ipse qua in alterius persona equum esse credidisset, id in ipso quoque persona valere putaret. 2. Hac autem verba, quod statuerit, qui iurisdictionem praet, cum effectu accipimus, non verbotenus, & ideo si eum vellet statuere,

a al. postea, al. praetorem. b al. vel ad vnam personam. c Ad hunc titulum pertinere insignia exempli, quae videntur Valerius lib. 2. cap. 6. d id est, iurique Titulus 2.

A prohibitus sit, nec effectum decretum habuit: restat edictum, nam statim verbum rem perfectam significat, & consummatam iniuriam, non corruptam, & ideo si inter eos quis dixerit ius, inter quos iurisdictionem non habuit: quoniam pro nullo hoc habetur, nec est vlla sententia, cessat edictum patris, quid enim esset conatus, cum iniuria nullam haberet effectum?

2. Paulus libro tertio ad Edictum

Hoc edicto dolus debet ius dicenti puniri, nam si aduersoris imprudencia ius alter dictum sit, quam oportuit non debet hoc magistratum offecere, sed ipsi aduersori.

3. Ulpianus libro tertio ad Edictum

Si quis inquam ad edictum ius aduersus aliquem impetrauit: eo iure utatur ita demum, si per postulationem eius hoc venerit. ceterum si ipso non postulante, non coactetur. sed & si impetrauit sine iure est iure aliquo, siue impetrauit, ut videretur, licet usus non sit, hoc edicto punitur. 1. Si procurator meus postulauit: quaeritur, quis eodem iure utatur. & putat Pomponius, me solum: utique si hoc ei specialiter mandauit, vel ratum habui. Si tamen tutor, vel curator furiosi postularerit, vel adulescentis: ipse hoc edicto coactetur. Item aduersus procuratorem id obseruandum est, si in re suam fuerit datus. 2. Hac poena aduersus omnem statuitur, qui in edictum incidit: non solum eo postulante, qui ab eo lesus est: sed omnique quandoque experitur. 3. Si is, pro quo sponso dicit, impetraverit, ne aliquis debitor ipsius aduersus eum exceptione utatur: si deinde tu in negotio, in quo sponso dicit, velis exceptione uti: nec te, nec ipsum oportet hoc impetrare: est interdum pariter iniuria, si solvendo debitor no sit. Sed si tu incidisti in edictum, reus quidem verum exceptione, in non verum: nec poena tua ad eum promittitur pertinere, & ideo mandati actionem non habebis. 4. Si filius meus in magistrata in hoc edictum incidit: an in his actionibus, quas ex persona eius intendo, hoc edicto locus sit? non puto, ne mea condicio deterior fiat. 5. Quod autem ait prator, ut si eodem iure utatur: an etiam ad heredem hae poena transmittitur? & scribit Iulianus, non solum ipsi denegari actionem, sed etiam heredi eius. 6. Illud quoque non sine ratione scribit, non solum in his actionibus pati eum poenam edicti: quas tunc habuit, cum incidere in edictum: verum et ius postea ei adquiretur. 7. Ex hac causa soluta non potest non posse Iulianus putat: super eum enim naturalem causam, quae inhihet repetitionem.

4. Cuius libro primo ad Edictum Prouinciale

Illud eleganter prator excepit, Praterquam si quid leuissimi contra eum fecerit, qui ipse eorum quos iudicet: & recte: ne scilicet vel magistratus, dum frudet hoc edictum defendere; vel litigator, dum vult beneficio huius edicti uti, ipse in poenam ipsius edicti committatur.

SI QVIS IVS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT,
 TIT. III.

Ulpianus libro primo ad Edictum

Omnibus magistratibus, non tamen & dignitatibus, secundum ius potestatis suae concessum est iurisdictionem suam defendere poenam iudicio. 1. Is videtur ius dicenti non obtemperasse, qui, quod exterum in iurisdictione est, non fecit, & facti si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed duci eam, vel ferri passus est. ceterum si & sequentia coactus, tunc non obtemperasse videbitur. 2. Si procurator tuus, vel tutor, vel curator ius dicenti non obtemperauit: ipse punietur, non minus, vel pupillus. 3. Non solum autem reus, &

a al. patris. b al. non sapienter.

13. *Molesinus* libro decimo Pandectarum
Generaliter ex personis, quibus reverentia prestanda est, sine iussu pratoris in ius vocare non possunt.

14. *Paulinus* libro primo Responsorum
Libertus patrono reus constitutus, qui defendere paratus pro tribunali praesidem provinciae frequenter interpellat, patronum accusatorem in ius non videtur vocare.

15. *Paulus* libro primo Quaestionum
Libertus adversus patronum dedit libellum, non dissimulato se libertum esse eius, an si ad desiderium eius rescribatur, etiam editi poena remissa esse videtur? Respond. non puto ad hunc casum editum pratoris pertinere. neque enim qui libellum principi, vel praesidi dat, in ius vocare patronum videtur.

16. *Idem* libro secundo Responsorum
Questum est, an tutor pupilli nomine patronum suam sine permissu pratoris vocare possit. Respond. eum, de quo quaeritur, pupilli nomine etiam in ius vocare patronam suam potuisse sine permissu pratoris.

17. *Idem* libro primo Sententiarum
Eum, pro quo quis apud officium cauit, exhibere cogitur. Item eum, qui apud acta exhibiturum se esse quem promissit, & si officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.

18. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Lex, quae putaverunt: nullum de domo sua in ius vocari licere: quis domus tutissimum Quoque refugium, atque receptaculum sit: eumque, qui inde in ius vocatur, vim inferere videtur.

19. *Paulus* libro primo ad Edictum
Statque poena subire eum, si non defendatur, & saltem, certum est: quod minatur adversarius in possessionem honorum eius. Sed si aditum ad se praesert, aut ex publico conspiciatur recte in ius vocari cum Iulianus ait.

20. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Ed etiam in Binea, & Balneo, & theatro nemo subditur in ius vocari licere.

21. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius sponte tamen de domo sua nemo extrahi debet.

22. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Neque impubes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius vocare permittum est.

23. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius sponte tamen de domo sua nemo extrahi debet.

24. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Neque impubes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius vocare permittum est.

25. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius sponte tamen de domo sua nemo extrahi debet.

26. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Neque impubes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius vocare permittum est.

27. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius sponte tamen de domo sua nemo extrahi debet.

28. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Neque impubes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius vocare permittum est.

29. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius sponte tamen de domo sua nemo extrahi debet.

30. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Neque impubes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius vocare permittum est.

31. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ed & si is, qui domi est, interdum vocari in ius sponte tamen de domo sua nemo extrahi debet.

32. *Gaius* libro primo ad Legem duodecim Tabularum
Neque impubes puellas, quae alieno iure subiectae essent, in ius vocare permittum est.

Ulpianus libro primo ad Edictum
Si quis in ius vocatus sine iussu non dederit, in iudicio sistendi causa non suppositum iurisdictioni illius, ad quem vocatur, pro non dato fideiussor habetur, nisi suo privilegio specialiter renuntiaverit.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum
Ex tunc in ius vocatus, vel alios, qui iussu non dederit, in ius vocatus venire debet: ut hoc ipsum dicitur, an iurisdictioni eius sit. Si quis in ius vocatus non dederit, ex causa a competenti iudice multa pro iurisdictioni iudicis damnabitur. rufficari enim hominis parcentia erit. Item si nihil interfit aitoris, eo tempore in ius adversarium venire, committit prator poenam: pata quia feriatas dies fuit.

3. *Ulpianus* libro quadragesimo septimo ad Sabinum
Cum quis in iudicio sibi promiserit, neque adierit poenam, si stans non esset: incertum est, eo agendum esse in id quod interest, verissimum est. & ita Celsus quoque scribit.

IN IUS VOCATI UT EANT, AVI
 SATIS, VEL CAUTUM DENT,
 TIT. VI.

Paulus libro primo ad Edictum
Edico cauetur, ut si iussu iudicis sistendi causa datus pro rei qualitate locuples deum: exceptis necessariis personis, ibi enim qualemcumque accipi iubet, veluti pro parente, patrono.

2. *Callistratus* libro primo ad Edictum monitorium
Tem pro patrono, libere sine iussu, vel voce, venire. Item pro qualicumque fideiussor accipi iubetur: in eum, qui non accenerit, cum scriret eam necessitatem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competat.

3. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Veniam pro luculetate accipitur fideiussor in necessariis personis.

4. *Ulpianus* libro 22. ad Edictum
Qui duos homines in iudicio sibi promissit: si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non videtur eos retinere, cum alter eorum non sit exhibitus.

5. *Paulus* libro primo ad Edictum
Edico cauetur, ut si iussu iudicis sistendi causa datus pro rei qualitate locuples deum: exceptis necessariis personis, ibi enim qualemcumque accipi iubet, veluti pro parente, patrono.

6. *Callistratus* libro primo ad Edictum monitorium
Tem pro patrono, libere sine iussu, vel voce, venire. Item pro qualicumque fideiussor accipi iubetur: in eum, qui non accenerit, cum scriret eam necessitatem personarum, quinquaginta aureorum iudicium competat.

7. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Veniam pro luculetate accipitur fideiussor in necessariis personis.

8. *Ulpianus* libro 22. ad Edictum
Qui duos homines in iudicio sibi promissit: si alterum exhibet, alterum non: ex promissione non videtur eos retinere, cum alter eorum non sit exhibitus.

NE QVIS EVM, QUI IN IUS
 VOCABITUR, VI EXIMAT,
 TIT. VII.

Ulpianus libro quinto ad Edictum
Hoc edictum prator proposuit, ut metu poenae compelleret eos, quatinus ius vocatos vi eripuit.

1. *Denique* Pomponius scribit, ferri quoque nomine noxale iudicium reddendum: nisi scirent domino id fecit, tunc enim sine noxae deditioe iudicium suscipiet. 2. *Ulpianus* parat locum hoc edicto non esse, si persona, quae in ius vocari non potuit, exempta est: veluti parentis, & patronus ceteraque personae, quae sententia mihi videtur verior, & sane si deliquit, qui vocationem deliquit, qui exemptus.

3. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Nam cum uterque contra edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto peioris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

4. *Ulpianus* libro quinto ad Edictum
Qui si ius vocatus, qui eximit in ius vocatum, poena utitur, quae in ius vocatum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

5. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Nam cum uterque contra edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto peioris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

6. *Ulpianus* libro quinto ad Edictum
Qui si ius vocatus, qui eximit in ius vocatum, poena utitur, quae in ius vocatum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

7. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Nam cum uterque contra edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto peioris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

8. *Ulpianus* libro quinto ad Edictum
Qui si ius vocatus, qui eximit in ius vocatum, poena utitur, quae in ius vocatum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

9. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Nam cum uterque contra edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto peioris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

10. *Ulpianus* libro quinto ad Edictum
Qui si ius vocatus, qui eximit in ius vocatum, poena utitur, quae in ius vocatum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

11. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Nam cum uterque contra edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto peioris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

12. *Ulpianus* libro quinto ad Edictum
Qui si ius vocatus, qui eximit in ius vocatum, poena utitur, quae in ius vocatum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

13. *Paulus* libro quarto ad Edictum
Nam cum uterque contra edictum faciat, & libertus, qui patronum vocat, & is, qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto peioris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio, quam quod debuerat, in ius vocabatur. Sed & fortius dicendum est, non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

14. *Ulpianus* libro quinto ad Edictum
Qui si ius vocatus, qui eximit in ius vocatum, poena utitur, quae in ius vocatum, quoniam non fuit persona, quae in ius vocari potuit, quid ergo? ad exhibendum erit agendum.

al. dissimulando. b. vide Cicero pro domo & pro Cluentio. c. Quinti. d. al. vel non iussu a iudice in ius vocatus. d. al. in ius vocatus iussu a iudice.

al. dissimulando. b. vide Cicero pro domo & pro Cluentio. c. Quinti. d. al. vel non iussu a iudice in ius vocatus. d. al. in ius vocatus iussu a iudice.

al. dissimulando. b. vide Cicero pro domo & pro Cluentio. c. Quinti. d. al. vel non iussu a iudice in ius vocatus. d. al. in ius vocatus iussu a iudice.

quis ad pedaneum iudicem vocatum quem eximat, pona eius edicti cessabit. 3 Quod praetor praecipit ad eximat: ut an & dolo malo sufficit ut, quamvis dolo malis cesset.

4 Paulus libro quarto ad Edictum Sed eximendi verbum generale est, ut Pomponius ait, exipere enim est de manibus auferre per rapum: eximere, quoquo modo auferre: ut non si quis non rapuerit iure, sed moras fecerit, quo minus in ius veniet, ut agnatis dies exiit, vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamvis corpore non exemerit. Sed & si eo loci retinuerit, non abduxit; his verbis tenetur. 1 Item si quis eum, qui per calumniam vocatus, exemerit: constat cum hoc edicto teneri. 2 Praetor ait, *neus facias dolo malo, quo magis eximere.* 4 Nam potest sine dolo malo id fieri: veluti cum iusta causa est exemptionis.

5 Ulpianus libro quinto ad Edictum Si per alium quis exemerit, hac clausula tenetur, siue praefens fuit, siue absens. 1 In eum autem, qui vi exemit, in factum iudicium datur: quo non id continetur, quod in veritate est: sed quanti ea res est ab actore estimata, de qua controversia est: hoc enim additum est, ut appareat, etiam si scilicet iudicium quis fit, tamen hanc poenam eum persequi. 2 Hocce autem debet quis, per hanc exemptionem factum, quo minus in ius produceretur, ceteram, si nihilominus productus est, cessat poenam: quoniam verba eum effectum sunt accipientia. 3 Hoc iudicium in factum est: si plures deliquerint, in singulis dabitur: & nihilominus manet, qui exemptus est, obligari. 4 Hereditibus autem ita dabitur, si eorum inter sit: neque autem in heredem, neque post annum dabitur.

6 Item libro 35 ad Edictum Qui debitor non vi exemit, si soluerit, reum non liberat: quia poenam suam soluit.

QUI SATISDARE COGANTUR, VEL IVRATO PROMITTANT, VEL SVAE PROMISSIONI COMMITTANTUR, TIT. VIII.

Gaius libro quinto ad Edictum provinciale Actio dicitur eodem modo appellata est, quo satisfactio: nam et satisfacere dicuntur ei, cuius desiderium implementum satisfactio dicitur aduersario nostro, qui pro eo, quod nobis petit, ita cauit, ut eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus.

1 Ulpianus libro quinto ad Edictum Fideiussor in iudicio sistendi causa locuples videtur dari non tantum ex facultatibus, sed etiam ex conuenienti facilitate. 1 Si quis his personis, quae agere non poterunt, fideiussorem iudicio sistendi causa dederit: frustra erit datio. 2 Praetor ait, *si quis parentem, patronum, patronam, liberum, aut patronam patroni, patronam, liberum suum, cuiusve quem in potestate habebit, vel vocem, vel nuntium in iudicio dabit: quilibetque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur.* 3 Quod ait praetor, *liberum suum*: accipiemus & ex feminino sexu descendentes liberos, parentique dabitur hoc beneficium non solum furis, sed etiam si in potestate sit alicuius. 4 hoc enim Pomponius scribit. Et filius fideiussor pro patre fieri potest, etiam in alterius potestate sit, nuntius, etiam pronorum, & deinceps accipere debemus. 4 Quod ait praetor, *quolibetque fideiussor accipiatur*: hoc quantum ad facultates, id est etiam non locuples. 5 In fideiussorem, qui aliquem iudicio sisti promiserit, tanti, quanti ea res erit, actionem dat praetor. quod virum veritatem continet, an vero quantitatem, videamus, & me-

a al. eximant, b al. dicitur,

A Ius est, ut in veram quantitatem fideiussor teneatur, nisi pro certa quantitate accessit.

1 Gaius libro primo ad Edictum Provinciale Siue in duplum est actio, siue tripli, aut quadrupli: tamen eundem fideiussorem omnimodo tenere dicemus, quia tanti res esse intelligitur.

2 Paulus libro quarto ad Edictum Si decesserit, qui fideiussorem dederit iudicio sistendi causa: non debet praetor iure exhibere eum. quod si ignorans iusserit exhiberi, vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit: deneganda erit actio. si autem post diem exhibitionis decesserit, aut amiserit ciuitatem: vultur agi potest.

3 Gaius libro primo ad Edictum provinciale Si vero pro condemnato fideiussor, & condemnatus decesserit, aut ciuitatem Romanam amiserit: recte nihilominus eum fideiussore eius agitur. 1 Qui pro rei qualitate euidenti sume locupletem, vel si habebitur) adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa non accepit: iniuriarum actio aduersus eum esse potest, quia tant non quolibet iniuria est, duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem det. Sed & ipse fideiussor, qui non sit acceptus, tanquam de iniuria sibi facta queri poterit.

4 Paulus libro duodecimo ad Edictum Vocent viriose cautum, vel satisfactum est non videtur cautum.

5 Ulpianus libro 34 ad Edictum

D Si fideiussor non negetur idoneus, sed dicatur habere fore praescriptionem, & metat petitione iure fore vtriusque videndum, quid iuris sit. & Dicitur Pius (vs & Pomponius libro epistularum referre, & Marcellus libro tertio ad Digestorum, & Ulpianus libro tertio questionum) Cornelio Procule re scriptis, merito petitionem recitare ralem fideiussorem, sed si alius caueri non posset, praedictum ei, non vltimum eum privilegio, si conueniantur.

1 Si necessaria satisfactio fuerit, & non facile possit reus ibi cam praestare, ubi conuenit: potest audiri, si in alia eiusdem provinciae ciuitate satisfactioem praestare paratus sit, si autem satisfactio voluntaria est, non in alium locum remittitur: neque enim meretur, qui ipse sibi necessitatem satisfactioem imposuit. 2 Si satisfactum pro re mobili non sit, & persona suspecta sit, ex qua satis desideratur: apud officium deponi debet, si hoc iudici fuerit, donec vel satisfactio deat, vel lis sine accipiat.

3 Paulus libro quarto decimo ad Edictum

F De die ponenda in stipulatione solet inter litigatores conuenire, si non conueniat, Fediis putat in potestate stipulatores esse, moderato spatio de hoc a iudice statuendo.

1 Qui mulierem adhibet ad satisfandum, non videtur cauere, sed nec miles, nec minor viginti quinque annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fideiubeant, ut pro suo procuratore. Quiddam etiam, si a marito fundus dotalis peratur, in rem suam fideiussuram mulierem. 2 Si ferus inueniatur, f qui, antequam iudicium accipiat, fideiussor iudicatum solui succurrendum est a forti, ut ex integro caueatur. Minori quoque viginti quinque annis succurrendum est, forsalle & mulieri propter imperitiam. 3 Si fideiussor iudicatum solui, stipulatori heres exiterit, aut stipulator fideiussor, ex integro cauendum est. 4 Tutor, & curator, ve rem saluam fore pupillo caueant, mirendi sunt in municipio: & quia necessaria est satisfactio.

Item de re restituenda domino proprietatis, cuius usufructus datus est. Item legatarius, cuius hereditas hereditate, legata reddi, & quod amplius per legem Falcidiam ceperit, heres quoque, vel legatorum

a al. pro non condemnato. b al. quare. c al. dicitur desideratur. al. satisfactio desideratur, d al. 43. e al. etiam annis. f al. inueniat. g al. nominatim, satisfactio.

faciatur, audiendus est, ut in municipium mittatur. plant si missio in legatario in possessionem, cum per heredem stare, quo minus cauere: heres possidet, ut de possessione decedat, paratūque se dicat in municipio cauere: impetrare non debet. Diuersum, si sine culpa, aut dolo heredis missus sit in possessionem. § *Tubetur iurare de calumnia, ne quis vexandi magis aduersarij causa forsitan, cum Romæ posset satisficere, in municipium euocet. sed quibusdam hoc iusurandum de calumnia remittitur: velur patribus, & patronis. Sic autem iurare debet, qui in municipium remittitur, Romæ se satisficere non posse, & ibi posse, quod postulat reniteri: idque se non calumnie causis facere. nam se non est compellendus iurare: alibi fidei, quam ea loco, satisficere non posse. quia si Romæ non potest, pluribus autem locis posuit: cogitur petere. § *¶* Hoc autem tunc impetrabitur: cum iusta causa esse videbitur. quid enim, si, cum erat in municipio, non iit cauere? hoc causi non debet impetrare: cum per eum fecerit, quominus ibi, ubi ire desiderat, satisficere.*

9. *Caio libro quinto ad Edictum Provinciale*
Arbiter ad fideiussores probandos constitutos si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur: petende ab eo, atque ab iudicibus, appellare licet.

10. *Paulus libro 75. ad Edictum*
Sub arbitro probati sunt fideiussores, pro locutibus habendi sunt: cum potuerit querella ad competentem iudicem deferri. § *¶* Qui ex causa improbat ab arbitro probatos, aliis improbatos probat: multoque magis si sua voluntate accepit fideiussores, contentus his esse debet. quod si medio tempore calamitas fideiussoribus insignis, vel magna inopia accidit & causa cognita, ex integro satisficiendum erit.

11. *Ulpianus libro 75. ad Edictum*
Iulianus ait, si antequam mandarem tibi, ut fundum peteres, satis accepisset petiturus fundum, & postea mandatu meo agere iussueris; fideiussores tenent.

12. *Idem libro 77. ad Edictum*
Iter omnes contenti, heredem sub conditione, pendente conditione, possidentem hereditatem substituto cauere debere de hereditate: & si defecerit condicio, aduentem hereditatem substitutum & petere hereditatem posse; & si operum sit, committi stipulationem: & plerumque ipse praetor & ante conditionem existentem; & ante diem petitionis venientem, ex causa iurare solet stipulationem interponi.

13. *Paulus libro 75. ad Edictum*
Sed & si plures substituti sint, singulis cauendum est.

14. *Idem libro secundo Responsorum*
Familias defendit absentem patrem, quareo, si an iudicatum solui satisficere debeat. Paulus respondit, eum, qui absentem defendit, etiam si filius, vel pater sit, satisficere petitorio: ex forma edicti debere.

15. *Idem libro primo de Appellationibus*
Sciendum est, possessores immobilium rerum satisficere non compelli. § *¶* Possessor autem si accipiendus est, qui in agro, vel ciuitate rem solli possidet aut ex aere, aut pro parte. sed & qui uelidagium, id est emphyteuticum & agrum possidet, possessor intelligitur. item qui solam proprietatem habet, posse for intelligendus est. Eum vero, qui tantum vitamfructum habet, possessorem non esse Ulpianus scripsit. § *¶* Creditor, qui pignus accepit, possessor non est, tamen possessionem habet: aut sibi traditam, aut precario debitori concessam.

3. *¶* Si fundus in dotem datus sit: tam vxor, quam maritus propter possessionem eius fundi possessores intelleguntur.

a. l. arbitrium. b. al. apud. c. al. petitori. d. al. emphyteuticum.

res intelleguntur. § *¶* Diuersa causa est eius, qui fundi petitionem personalem habet. § *¶* Tutor, siue pupilli eorū, siue ipsi possideant, possessor loco habentur. Sed & si vnus ex tutoribus possessor fuit, idem dicendum erit. § *¶* Si fundum, quem possidebam, a me petieris: deinde cum secundum ve esset iudicatum, appellauerim: an possessor eiusdem fundi sum? & recte dicitur possessorem me esse: quia nihilominus possideo, nec ad rem petieris, quod euius: mihi ea possessio possit. § *¶* Possessor autem quis, necne, fuerit: tempus cautionis spectandum est. nam sicut ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest: ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere coepit.

16. *Paulus libro sexto ad Edictum*
Qui iurato promisit iudicio sibi, non videtur petiisse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

SI EX NOXALI CAUSA AGATUR, QVEMADMODVM CAVEATUR, TIT. IX.

Ulpianus libro septimo ad Edictum
Si quis eam, de quo noxalis actio est, iudicio sibi promisit: praetor ait, in eadem causa eum exhibere, & in qua tunc est, donec iudicium accipiatur. § *¶* In eadem causa sistere: quid sit, videamus. & puto verius, eum videri in eadem causa, qui ad experendum non facit ius actoris deterere. Si desinat seruis esse promissoris, vel actio amissa sit: non videri in eadem causa statum Labro ait. vel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse in duriorre, vel loco, vel persona mutata. Itaque si quis ei, qui in foro promissoris contineri non potest, venditus, aut potestiori datus sit: magis esse putat, ut non videatur in eadem causa fuisse, sed & si noxae deditus sit. Oblitus non putat in eadem causa fuisse eum noxae deditioe ceteris noxalem actionem peremi: b. putat.

2. *Paulus libro sexto ad Edictum*
Sed alio iure vitmur, nam ex praecedentibus causis non liberatur noxae deditus, perinde enim noxae caput sequitur, ac si venisset. § *¶* Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competiuit, quidem dominus non negat in sua peteitate esse: compellendum putat Vindius vel iudicio eum sibi promittere, vel iudicium accipere; aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum poterit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse, susceptrum iudicium sine noxae deditioe, idque Iulianus scribit, & si dolo fecerit, quominus in eius esse potestate. Sed si seruus praesens est, dominus adest; nec quisquam seruum defendit: ducendum erit iussu praetoris: sed, causa cognita, domino postea dabitur defensio, ut Pomponius & Vindius scribunt: ne ei absentia sua noccat. Ergo & actoris ratio restituenta est, perempta eo, quod ductus seruus in bonis eius esse coepit.

3. *Ulpianus libro septimo ad Edictum*
Si cum usufructuario noxali iudicio agatur, sique seruum non defendent: denegatur ei per praetorem vsufructus persecutio.

4. *Caio libro sexto ad Edictum provinciale*
Si cum vno ex dominis noxali agatur: an pro parte socij satisficere debet? Sabinius ait non debere: quia quodammodo tantum suum hominem defenderet, cui insolitum defendendi necessitas esset: nec auditur, si pro parte paratus sit defendere.

5. *Ulpianus libro quatuoragesimo septimo ad Sabinium*

Si seruum in eadem causa sistere quidam promiserit, & liber factus sit: si de ipso controuersa est capitalium actionum, iniuriarumque nomine, non recte sistitur: quia aliter de seruo

a. l. ex libito. b. al. g. iudic. b. 4.

suppletum & Berberibus de iniuria satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria: quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam videtur peruenisse.

6. Paulus libro vdecimo ad Sabinum
Sed si statuliberum sibi promissum sit: in eadem causa sibi videtur, quamvis liber sitatur, quod impliciter ei casus libertatis fuerit.

DE EO, PER QVEM FACTVM ERIT, QVO MINVS QVIS IN IVDICIO SISTAT.

TIT. XI.

Ulpianus libro septimo ad Edictum

Aequilium putavit praetor, dolum eius coherere, qui impedit aliquem iudicio sibi. 1. ¶ Fecisse autem dolo malo non tantum is putatur, qui suis manibus vel per suos retinuerit verum et alios quoque rogavit, ut eum detinerent, vel abducerent, ne iudicio sistant: siue scientes, siue ignorantes, quid esset, quod commiseretur. 2. ¶ Dolum autem malum sic accipimus: ut si quis venientem ad iudicium aliquid pronuntiauerit triste, propter quod is necesse habuerit ad iudicium non venire, teneatur edicto, quamvis quidam putent, sibi eum imputare, qui credulus fuit. 3. ¶ Si reus dolo actiois non fecerit, non habebit reus aduersus eum actionem ex hoc edicto: cum contentus esse possit exceptione, si ex stipulatu conueniatur de poena, quod ad iudicium non venerit, aliter atque si ab alio sit impeditus: nam actionem propositam aduersus eum exercebit. 4. ¶ Si plures dolo fecerint, omnes teneantur: sed si unus praestiterit poenam, ceteri liberantur, cum nihil interfit. 5. ¶ Serui nomine, ex hac causa, noxali iudicio agendum, omnes consentiunt. 6. ¶ Et heredi datur sed non vltra annum, aduersus heredem autem haerentis puto dandam actionem, ut ex dolo defuncti heres non liberetur.

7. Paulus libro sexto ad Edictum
Si actiois seruus, domino sciente, & cum possit non prohibens, dolo fecerit, quo minus in iudicio sistant: O filius dandam mihi exceptionem aduersus dominum ait: ne ex dolo serui dominus lucretur. si vero sine voluntate domini seruus hoc fecerit: Sabinus noxale iudicium dandam ait, nec factum serui domino obesse debere nisi haerentis, ut ipso carere quando is nihil deliquit.

8. Iulianus libro secundo Digestorum
Ex hoc edicto aduersus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in iudicium vocatus sistant, in factum actio competet, quamvis actiois interfuit enim sibi. In quo iudicio deducitur, si quid amiserit actor ob eam rem veluti si reus tempore dominum rei interim sibi adquisit, aut actione liberatus fuerit. 1. ¶ Plane si is, qui dolo fecerit, quo minus in iudicio sistant, solvendo non fugerit, quantum erit aduersus ipsam rem restitutoriam actionem competere propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adiciatur. 2. ¶ Si & stipulator dolo Titii, & promissor dolo Matri impeditus fuerit, quo minus in iudicio sistant: uterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. 3. ¶ Si & stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit, quo minus ad iudicium veniret: neutri eorum praetor succurrere debet, ab utraque parte dolo competendo. 4. ¶ Si a fideiussore quinquaginta stipulatus fuerit, si in iudicium reus non venerit, periturus a reo centum: & dolo malo Sempromij factum fuerit, ne in iudicium reus veniat: centum a Sempromio consequatur. tantum enim mea

a al. committitur. al. committitur. b al. Ulpianus. cal. sed est. d al. dolo dolum committente.

interfuisse videatur, quia, si venisset in iudicium, actio mihi centum aduersus reum, vel aduersus heredem eius competebat: licet fideiussor minore summam mihi promiserit.

SI QVIS CAUTIONIBVS IN IVDICIO SISTENDI CAUSA FACTIS NON OBTEMPRAVERIT.

TIT. XI.

Gaius libro primo ad Edictum provinciale.

Vlceca milia passuum in singulos dies dinumerari praetor iubet, praeter eum diem, quo cautum promittitur, & b in quem sistere in iudicium oportet, nam sane talis est Numeri dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

2. Ulpianus libro septuagesimo quarto ad Edictum
Non exigimus reum iudicio sibi, si negotium propter quod iudicio sibi promissum fuerit transactum sit, quamvis sit, si non prius id negotium transactum sit, quam sit oportere, ceterum si postea transactum est, exceptio doli opponi debet, quia enim de poena promissa laborat post negotium transactum: cum etiam transacti negotii exceptionem putauerit quis nocere, quasi etiam de poena transactum sit: nisi contrarium specialiter partibus placuerit. 1. ¶ Si quis, municipalis municeps causa sine suo dolo malo impeditus, in iudicio secundum suam promissionem non fuit: requisitum est, tribui ei exceptionem. 2. ¶ Simili modo & si ad testimonium desideratus, ad iudicium occurrere non potuit: erit ei subueniendum. 3. ¶ Si quis iudicio se sibi promiserit: & valetudines, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit: exceptione adiuuatur, nec immerito, cum enim in tali promissione praefectio opis sit: quemadmodum potuit se sistere, qui aduersa valetudine impeditus est: & ideo etiam lex duodecim tabularum, si iudex, vel alteruter ex litigatoribus morbo sonico impediatur, iubet diem iudicii esse diffisum. 4. ¶ Si non propter valetudinem mulier non fecerit iudicio, sed quod grauida erat: exceptionem ei dandam Labeo ait, si tamen post partum decubuerit, probandum erit quasi valetudine impeditam. 5. ¶ Idem est, & si quis furere coeperit, nam qui furere impediatur, valetudine impediatur. 6. ¶ Quod diximus, succurrere etiam ei, qui tempestate, aut vi fluminis prohibitus non venit: tempestatem se intellegere debemus, siue maritima, siue terrestris sit, tempestatem intellegere debemus: talem, quae impedimento sit itineri, vel nauigationi. 7. ¶ Vis fluminis etiam sine tempestate accipienda est, vim fluminis intellegimus, & si magnitudo eius impedimento sit, siue pons solus sit, vel nauigium non sit. 8. ¶ Si quis tamen, cum possit non incidere in tempestatem, vel in fluminis vim, si ante profectus esset, vel tempore oportuno nauigasset: ipse se attulerit: nunquid exceptio ei minime profuit? quod quidem, causa cognita, erit statuendum, nam neque sic artan. Jus sit, ut possit ei dici, cur non multo ante profectus est, quam dies promissionis veniret: neque iterum permittendum ei, si quid sit, quod ei impeditur, causari tempestatem, vel vim fluminis. Quis enim, si quis, cum Romae esset ipso tempore promissionis sistendi, nulla necessitate urgente, voluptatis causa in municipium profectus sit: nonne indignus est, cui licet exceptio patrocinetur? Aut quid, si tempestas quidem in mari fuit, terra autem ille potuit venire, vel flumen circumire? quae dicendum, non semper ei exceptionem prodesse: nisi angustiarum non parie-

3. Paulus libro sexto ad Edictum
Si actiois seruus, domino sciente, & cum possit non prohibens, dolo fecerit, quo minus in iudicio sistant: O filius dandam mihi exceptionem aduersus dominum ait: ne ex dolo serui dominus lucretur. si vero sine voluntate domini seruus hoc fecerit: Sabinus noxale iudicium dandam ait, nec factum serui domino obesse debere nisi haerentis, ut ipso carere quando is nihil deliquit.

8. Iulianus libro secundo Digestorum
Ex hoc edicto aduersus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in iudicium vocatus sistant, in factum actio competet, quamvis actiois interfuit enim sibi. In quo iudicio deducitur, si quid amiserit actor ob eam rem veluti si reus tempore dominum rei interim sibi adquisit, aut actione liberatus fuerit. 1. ¶ Plane si is, qui dolo fecerit, quo minus in iudicio sistant, solvendo non fugerit, quantum erit aduersus ipsam rem restitutoriam actionem competere propter dolum alienum reus lucrum faciat, & actor damno adiciatur. 2. ¶ Si & stipulator dolo Titii, & promissor dolo Matri impeditus fuerit, quo minus in iudicio sistant: uterque aduersus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione in factum experietur. 3. ¶ Si & stipulator dolo promissoris, & promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit, quo minus ad iudicium veniret: neutri eorum praetor succurrere debet, ab utraque parte dolo competendo. 4. ¶ Si a fideiussore quinquaginta stipulatus fuerit, si in iudicium reus non venerit, periturus a reo centum: & dolo malo Sempromij factum fuerit, ne in iudicium reus veniat: centum a Sempromio consequatur. tantum enim mea

a. Ad haec haec dabo, ut edictum restituat. Ita de iudicio dabo, si nulla iusta causa erit, cui sit non oportet. Item si nihil qua iusta causa videbitur, exceptionem in iudicium dabo. b al. & eum quem, cal. diffisum. d al. promissioni sibi dabo.

bantu

banatur terra iter metri, vel^a circumire. Cum tamen vel flumen sic abundasset, vt impletet omnem locum, in quo sicut oportuit vel aliqua fortuita calamitas eundem locum euerit, vel presentiam venientis periculosam fecerit bono & aequo & hic exceptio ei ad commodanda est. 9. Simili modo exceptio datur ei, qui, cum ad iudicium venire volebat, a magistratu retentus est, & retentus sine dolo malo ipsius, nam si ipse hoc affectavit, vel causam praestitit: non ei proderit exceptio. sed ipsius quidem doli ei obest, ceterorum non obest, qui malo dolo fecerunt, vt retineretur. Sed si priusquam eum detinerent: nullo modo ei proderit haec exceptio.

3. *Paulus libro sexagesimo nono ad Edictum*
Edictio ei datur aduersus eum, qui detinuit, in iudic. quoad interest.

4. *Ulpianus libro 74. ad Edictum*
Edictio ei, si quis rei capitalis ante condemnationem, iudici sistere se non potuit: merito huic ignoscitur. Rei capitalis condemnationem accipere debeamus, qui morte, exilium, & ceteris est. Dixerit aliquis, quo modo ergo haec exceptio damnato? sed respondetur, fideiussoribus eius esse necessariam: aut si forte in exilium, saltem citatus, abiit, ubi defensori eius exceptio ista proderit. 1. Illud sciendum est: eum, qui iudicio non stetit, quia capitis reus factus est, in ea causa esse, vt exceptione uti non possit: damnus o enim datur. Plauti in vinculis, vel custodia militari impeditus non stetit in eadem causa, vt exceptio utatur. 2. Praeterea si fuere quis domesticus impediens non venit, debet ei exceptio dari. 3. Item si quis in seruitute hostium fuerit, ac per hoc in iudicium non stetit: debet exceptio a iurari. 4. Quis sit est, an possit conueniri, ne vlla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta obiciatur. & ait Attilianus, conuentionem istam non valere, sed & ego pro conuentionem istam ita valere, si specialiter cause exceptionum expressa sint, quibus a promissore sponte renuntiatum est. 5. Item quaeritur, si quis, cum iudicio sistendi causa satisfactum non deberet, satisfactio promiserit: an fideiussoribus eius exceptio detur. pro interesse, vtrum per errorem satisfactio promissum est, an ex conuentione. si per errorem: dandam fideiussoribus exceptionem. si ex conuentione: minime dandam. Nam & Iulianus scribit, si iudicio sistendi causa pluris, quam statutum est, per ignorantiam promissum fuerit: exceptionem dari debere. si autem ex conuentione tantae summae promissio facta sit: exceptionem, pacti conuenti replicatione, infirmendam Iulianus ait.

5. *Paulus libro sexagesimo nono ad Edictum*
Si duo rei stipulandi sunt, & vnus debitor iudicio sisti cum poena promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio aduersus alterum danda est, si socij sunt: ne pro sit ei doli propter societatem. 1. Item si duo rei promittendi sunt, & vnus ad iudicium non venerit, contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta, actor autem ab altero rem petat, ab altero poenam desertionis: petendo poenam, exceptio summonebitur. 2. Aequum si a patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia ex filij contractu, deinde de re actor egerit cum filio: exceptio summonebitur, si cum patre ex eius promissione agat. & contra idem erit, si filius promiserit, & actor egerit cum patre de peculio.

6. *Gaius libro primo ad Legem duodecim Tabularum*

Sis, qui fideiussorem dedit, ideo non steterit, quod reipublica causa a sum: iniquum est, fideiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberam esset non sistere.

a al. vel flumen circumire. b al. qui d. c al. dista.

7. *Paulus libro sexagesimo nono ad Edictum*

Si quis seruum in iudicio sisti promiserit, vel alium, qui in aliena potestate est: istem exceptionibus utitur, quibus si pro libero, vel patrefamilias fuisse: praeterquam si reipublice causa abesse diceretur sequens. nam seruus reipublice causa abesse non potest. Praeter hanc autem exceptionem, ceterae, quia communes sunt, tam in libero homine, quam in seruo, locum habent.

8. *Gaius libro vicenonono ad Edictum provinciale*

Et si post tres, aut quinque, pluresque dies, quam iudicio sisti se reus promiserit, secum agendi potestatem fecerit, nec actoris ius ex mora deterius potestatum sit: consequens est dici, defendi eum debere per exceptionem.

9. *Ulpianus libro septuagesimo septimo ad Edictum*

Si seruus iudicio se sisti promiserit: non committitur stipulatio neque in eum, neque in fideiussores eius. 1. Si plarium seruum nomine, iudicio sistendi causa, vna stipulatione promittatur poenam quidem integram committi, licet vnus status non sit, Labeo ait: quia verum sit, omnes poenas non esse: verum, si pro rata vnus offeratur poena, exceptione doli vsurum eum, qui ex hac stipulatione conuenitur.

10. *Paulus libro primo ad Plautium*
Si eum iudicio sisti promiserit, qui iam tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione foret non tenebatur: actio in me danda est, vt vel exhibeam eum, vel desentiam, vt veritas inquiratur. 1. Homo sisti promissus, ante diem, dolo promissoris perit, certo iure utimur, non ante poenam peti posse, quam dies venerit. tota enim stipulatio in diem collata videtur. 2. Qui iniuriarum actorus est, stipulari erat ante licem contestatam, vt aduersarius suus iudicio sistat, commissa stipulatione mortuus est, non competere heredi eius ex stipulato actionem placuit: quia tales stipulationes propter rem ipsam darentur: iniuriarum autem actio heredi non competit, quamuis enim haec stipulatio iudicio sistendi causa facta ad heredem transeat, tamen in hac causa danda non est, nam & defunctus si vellet omnia iniuriarum actione ex stipulato agere, non permitteretur ei. Idem dicendum esse, & si is, cum quo iniuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa decesserit, nam non competit mihi aduersus heredem eius ex stipulato actio. & hoc Iulianus scribit, secus dum quod & si fideiussores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. Idem Pomponius, si non post longum tempus decesserit, quia si ad iudicium venisset, licet eum eo contestari actor potuisset.

11. *Ulpianus libro quadragesimo septimo ad Sabinum*

Si quis quandam in iudicio sisti promiserit, in eadem causa eum debet sistere. In eadem autem causa sistere hoc est: ita sistere, vt actori persecutio loco deteriori non sit: quamuis exactio rei possit esse difficilior, licet enim difficilior exactio sit, tamen dicendum est videri in eadem causa sistisse, nam & si nouum re alienum contraisset, vel pecuniam perdidisset videtur tamen in eadem causa sistisse, ergo & qui alii iudicatus sistitur, in eadem causa stare videtur.

12. *Paulus libro vndecimo ad Sabinum*
Vi autem nouo privilegio utitur, non videtur in eadem causa sisti. 1. Illud tenendum est, quod iurisdictionem eius, quod interest agentis, ad illud tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamuis decesserit eius interesse.

a al. quamuis forte iam actione non teneatur. b al. dicit promissionem, c al. sisti, d al. sistatio.

etiam, copiam describendi facere, vel in libello completi, & dare, vel dicere, eum quoque edere Laebo ait, qui producat adversarium suum ad album, & demonstrat, quod diciturum est, vel id dicendo, quo vti velit. 2 ¶ Editiones sine die, & consule fieri debent: ne quid excogitetur e die, & consule, & pralato die fiat. Diem autem, & consulem excipit prator, quo instrumentum conscripsum est, non in quem solutio concepta est, nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis. Rationes tamen cum die, & consule edenda debent, quoniam accepta, & data non aliis possunt apparere, nisi dies, & consule fuerit editus. 3 ¶ Edenda sunt omnia, quae quis apud iudicem editurus est: non tamen vt & instrumenta, quibus quis usus non est, compellatur edere. 4 ¶ Edere non videtur, qui stipulationem totam non edit. 5 ¶ Eis, qui ob iratam, vel rusticitatem, vel ob sexum lapsi non ediderunt, vel ex alia iusta causa, subuenitur.

2. *Paulus* libro tertio ad Edictum

Silegatum petatur, non libet prator verba testamenti edere: idcirco fortasse, quia heredes solent habere exemplum testamenti.

3. *Manucianus* libro secundo de Praes

Sineus casus, ne quisquis eorum, a quibus quid scilicet petatur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quam quae ad eam causam pertinent, ex qua se desere professus est.

4. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum

Prator ait: *argensia mensa exercitatus rationem, qua ad se pertinet, edere ad eam die, & consule.* 1 ¶ Haec editio ratio arguissima est, nam cum singulorum rationes argentiarii conficiantur: æquum fuit, id, quod mei causa confectum, eodem quodammodo instrumentum mihi edi, 2 ¶ Sed & filius-familias continetur his verbis, vt vel ipse cogatur edere, an & pater, quiritur. Laebo scribit patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur, sed recte Sabinus respondit, tunc id admittendum, cum patri quæstum refert. 3 ¶ Sed si seruus argentariam faciat (prose enim) si quidem voluntate domini fecerit, compellendum dominum edere, ac perinde in eum dandum est iudicium, ac si ipse fecisset: sed si inscio domino fecit, satis est dominum iurare, eas se rationes non habere. Si seruus pecularem facit argentariam: dominus de peculio, vel de in rem verso tenetur, sed si dominus habet rationes, nec edit: in solidum tenetur. 4 ¶ Etiam is, qui desit argentariam facere, ad editionem compellitur. 5 ¶ Sed ibi quis compellitur edere, vbi argentariam exercuit, & hoc est constitutum, quod si instrumentum argentariae in alia provincia habet, in alia administraverit: ibi potest cogendum edere, vbi argentariam exercuit, hoc enim primum deliquit, quod alio instrumentum transfudit, quod si in alio loco argentariam exercet, alibi autem ad editionem compellitur: minime hoc facere cogitur, nisi descriptum velis, vbi de ea agitur, cum tibi dare, tuis videlicet sumptibus.

5. *Paulus* libro tertio ad Edictum

Partiumque ad perferendas eas tribuendum scilicet.

6. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum

Si quis ex argentariis (sunt plerique eorum) in villa habeat instrumentum, vel in honore: aut ad locum te perducet, aut descriptas rationes dabit. 1 ¶ Cogentur & successores argentarii edere rationes, quod si plures sunt heredes, & vnus habeat, solus ad editionem compellitur, sed si omnes habeat, & vnus ediderit, omnes ad editionem compellendi sunt, quod enim, si humilis & deploratus vnus edidit, vt dubitare quis merito de fide editionis possit

ad quod dicitur in se re edito, vel id dicit, quo vti possit, ex quo editio actus sit, b id est, scriptum, uti, qua stipulationem conseruit.

A vt igitur comparari rationes possint, etiam ceteri edere debent, aut certe vnus editioni subscribere. Hoc idem erit, & si plures fuerint argentarii, a quibus editio desideratur. Nam & si plures tutores velam administraverunt simul, aut omnes edere debent, aut vnus editioni subscribere. 2 ¶ Exigitur autem ab adversario argentarii insurandum, non calumniam causam postulare edi sibi: ne forte vel superuacuas rationes, vel quas habet, edi sibi potest vexandi argentarii causa. 3 ¶ Rationem autem esse Laebo ait, vltro * citro dandi, accipiendi, credendi, obligandi, solvendi sui causa negotiationem, nec vllam rationem nuda dumtaxat solutione debiti incipere, nec, si pignus acceperit, aut mandatum, compellendum edere, hoc enim extra rationem esse. Sed & quod solui constituit, argentarius edere debet: nam & hoc ex argentaria venit. 4 ¶ Ex hoc edicto in id, quod interfuit, actio competit. 5 ¶ Vnde apparet, ita demum tenere hoc edictum, si ad eum pertineat. Pertinere autem videtur ad me ratio, si modo eam tractaueris, me mandante, sed si procurator meus absente me mandauerit, an mihi edenda sit, quasi ad me pertineat? & magis est, vt edatur. Procuratori quoque meo edendam rationem, quam mecum habet, non dubito, quasi ad eum pertineat: & cauturum de rato, si mandatum ei non sit.

B 6 ¶ Si initium tabularum habet diem, in quibus Titij ratio scripta est, postmodum mea sine die, & consule: etiam mihi edendus est dies, & consule, cum vnus omnis rationis est propositio dies, & consule. 7 ¶ Edi autem est, vel dicere, vel tradere libellum, vel codicem proferre. 8 ¶ Prator ait: *argensia, tunc, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubeo.* 9 ¶ Prohibet argentario edi illa ratione, quod etiam ipse instrudus esse potest instrumentum suae professionis: & absurdum est, cum ipse in ea sit causa, vt edere debeat, ipsum petere, vt edatur ei. An nec heredi argentarii edi ratio debeat, videndum, & si quidem instrumentum argentariae ad eum peruenit, non debet ei edi: si minus, edenda est ex causa, nam & ipsi argentario ex causa ratio edenda est: si naufragio, vel ruina, vel incendio, vel alio simili casu rationes perdidisse probet, aut in longinquo habere, veluti trans mare, to ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

C 10 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

D 11 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

E 12 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

F 13 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

G 14 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

H 15 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

I 16 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

K 17 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

L 18 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

M 19 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

N 20 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

O 21 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

P 22 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

Q 23 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

R 24 ¶ Nec iterum postulanti edi prator iubet, nisi ex causa.

dari adionem. & cum dolo malo factis negotia gestis, praetor per hanc clausulam non interuenit: est enim pro socio adho. sed nec tutorem cogit praetor pupillo edere rationes, sed iudicio tutelae solet cogi edere. 1. Nihil interest, si successores, aut pater, aut dominus argentarii, eiusdem fuerint professionis: quia cum in locum, & in ius succedant argentarii, partibus eius fungi debent. Is autem, cui argentarii rationes suas legauit, non videbitur contineri: quia iuris successor his uerbis significatur non magis, quam si ei uinus eas douasset. Sed nec heres tenebitur, cum nec possideat, nec dolo malo fecerit. Sed si ei, antequam eas "legatario" traderet, renuntium fuerit, ne ante eas tradat, tenebitur, quasi dolo fecerit. Item antequam eas tradat, tenebitur, quod si nihil dolo fecerit: causa cognita, legata ius cogendus est edere. 2. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere, Pomponius scribit. quia & hi nummularii, sicut argentarii, rationes conficiunt. quia & accipiunt pecuniam, & erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur. 3. Frequenter ad fidem eorum decurritur. 4. Ceterum omnibus postulantibus, & iurantibus non calumniae causa petere, rationes, quae ad se pertinent, edi iubet. 5. Ad nos enim pertinet, non tantum cum ipsi contraximus, vel successimus ei, qui contraxit, sed etiam si is, qui in nostra potestate est, contraxit.

10. *Gaius* libro primo ad Edictum Praeuinciale
 Argentarii rationes edere iubetur. nec intercedit, cum ipso argentario controuersa sit, an cui alio. 1. Ideo autem argentarios tantum, neque alios uel absumiles eis edere rationes cogit, quia officium eorum, atque ministerium publicum habet causam: & haec principalis eorum opera est, ut adus sui rationes diligenter conficiant. 2. Edictum ratio ita intellegitur, si a capite edatur: (Cum rationi inspicatur, intellegi non potest) scilicet non totum cuiusque codicem rationum, tanquam e membranis inspicendi deseruendique potestas fiat: sed ut ea sola pars rationum, quae ad inferendum aliquem pertinet, inspicatur & describatur. 3. Cum autem in id actio competit, quanti agens interest, editas sibi rationes esse uenit, ut si quis condegnatus sit, siue quod petieris, non obtinet, et quod non habuerit rationes, ex quibus causam suam tueri possit: id ipsum, quod ita perdidit, haec adione consequatur. Sed an hoc procedat, uideamus. nam si apud hunc iudicem, qui inter eum, & argentarium iudicat, potest probare, se illo iudicio, quo uictus est, uincere potuisse: poterit & tunc probare, & si non probabit, aut probantem index non curabit, de se ipso, aut de iudice queri debet, sed non ita est. fieri enim potest, ut nunc rationes, vel ipso edente, vel alio modo nactus, aut aliis instrumentis, vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare, potuisse se uincere. sic enim & de actione subrepta, aut corruptis competit edictio, & damni iniuria actio: quia quod ante non potuimus, intercepta cautione, probare, & ob id amissimus, hoc nunc aliis instrumentis, aut testibus, quibus uti non potuimus, probare possumus.

11. *Modestinus* libro tertio Regularum
 Exempla instrumentorum etiam sine subscriptione edentis edi posse receptum est.

12. *Callistrus* libro primo Edicti Montorii

Primitus remotus uidentur ab officio argentarii, cum ea opera uicilis sit.

13. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum.

Haec actio neque post annum: neque in hereditate, nisi ex suo facto, dabitur, heredi autem dabitur.

a. al. depositum. b. al. nisi a capite inspicatur.

DE PACTIS

L. I. XIII.

Ulpianus libro quarto ad Edictum

Uinus edicti & quibus naturalis est. quid enim pactum congruum fidei humanae, quam ea, quae inter eos placuerint, serua? 1. Pactum autem a pactatione dicitur. inde etiam pacti nomen appellatum est. 2. Pactum est pactio, duorum plurumue in idem placitum consensus. 3. Conuentionis uerbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi, transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur, & ueniunt: ita & qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt. Adeo autem conuentionis nomen generale est, ut eleganter dicitur Pedius, nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conuentionem: siue res, siue uerba sit, nam & stipulatio, quae uerbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. 4. Sed conuentionum plerumque in aliud nomen transeunt: ueluti in eptionem, in locationem, in pignus uel in stipulationem.

1. *Paulus* libro tertio ad Edictum
 Alia aut conuenire possit uel re, uel per epistulam, uel per nuntium. Inter absentes quoque possit fieri etiam tacite consensus: si uerba intellegantur.

2. Ideo, si debitori meo reddiderim cautionem, uideatur inter nos conuasisse, ne petere: profuturumque ei conuentionis exceptionem placuit.

3. *Modestinus* libro tertio Regularum
 Porquam pignus uero debitori reddatur, si pignus soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est: nisi specialiter contrarium actum esse probetur.

4. *Paulus* libro tertio ad Edictum
 Item quia conuentiones locum tacite ualent, placet in uerbis habitationibus. locandis inuenta illata pignori esse locatori, etiam si nihil nominatim conueniret. 1. Secundum haec & mutus pacisci potest. 2. Illius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est. nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset: & nuptias non secutus, ipso iure euarescit stipulatio. idem Iuliano placet. 3. Ex factis etiam consultus, cum conuenisset, ut donec furz soluerentur, fors non peteretur, & stipulatio pure concepta fuisset, conuentionem inesse stipulationis, atque si hoc expressum fuisset. l. titia. §. 2. de sum. iudic. §. 1.

5. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum
 Conuentionum autem tres sunt species, aut enim ex publica causa sunt, aut ex privata. 1. Publica aut legitima, aut iurisdictionum. 2. Publica conuentionio est, quae fit per pacem, quotiens inter se duces belli quoddam paciscuntur.

6. *Paulus* libro tertio ad Edictum
 Legitima conuentionio est, quae lege aliqua confirmatur. & ideo interdum ex pacto actio nascitur, uel tollitur: quotiens lege, uel senatusconsulto adhibetur.

7. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum
 Iurisdictionum conuentiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. 1. Quae pariunt actiones, in suo nomine non sunt, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, uenditio, locatio, conuictio, societas, commodatus, depositum, & ceteri similes contractus. 2. Sed & in illis contractibus res non transeat, substantiam causa elegantur. Aristo Cello respondit, esse obligationem, ut puta si dedit tibi rem, uel multam tibi daret: dedit, ut aliquando

1. *Ulpianus* libro tertio ad Edictum
 Legitima conuentionio est, quae lege aliqua confirmatur. & ideo interdum ex pacto actio nascitur, uel tollitur: quotiens lege, uel senatusconsulto adhibetur.

7. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum
 Iurisdictionum conuentiones quaedam actiones pariunt, quaedam exceptiones. 1. Quae pariunt actiones, in suo nomine non sunt, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio, uenditio, locatio, conuictio, societas, commodatus, depositum, & ceteri similes contractus. 2. Sed & in illis contractibus res non transeat, substantiam causa elegantur. Aristo Cello respondit, esse obligationem, ut puta si dedit tibi rem, uel multam tibi daret: dedit, ut aliquando

a. uide Ciceronem 2. de inuentione. b. uel a pigno, uel a pacifico. c. al. placitum & consensus. d. al. actio. e. al. septimo. f. forte reddidit uti. g. id est si in.

fractis hoc *επιταλ* *αγορα*. i. *conuictum esse*, & hinc *nauci* iudicem obligationem. Et ideo puto, recte Iulianum a Mauritiano reprehensum in hoc: *Peditibus Strichum*, vt Pamphilus Manumittas. *γναμισιστι*, cuius est Strichus. Iulianus scribit, in factum actionem a pretore dandam. ille autem, cuiuslibet actionem, id est prescriptis verbis, sufficere. esse enim contractum, quod *Αριθμο* *αγα* *αγορα* dicitur, unde hanc nascitur actio. **3** *Si aliquid maleficium*, se fiat, promissum fit: nulla est obligatio ex hac conuentione. **4** *Secundum* nulla subest causa propter conuentionem, hic constat non posse constitui obligationem. *igitur* nulla pacto obligationem non parit, sed parit exceptionem. **5** *Quoniam* interdum formam actionem, vt in bonae fidei iudiciis, solumus sententia dicere, pacta conuenta iuste bonae fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendum est, vt, si quidem ex continentibus pacta subiecta sunt, etiam ex parte actionis infertur: ex interuallo non inferuntur, nec valebunt, si agatur, ne ex pacto actio nascatur, vt puta post diuortium conuenit, ne tempore statuto dilationis dos reddatur, sed tamen hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur. idem Marcellus scribit, & si in tutela uicione conuenit, vt maiores, quam statuta sunt, vix praesentem locum non habeant, ne ex pacto nascatur actio. eadem enim pacta infertur, quae legem contractus dant, id est, quae in ingressu contractus facta sunt. Idem responsum scio a Papiniano. & si post emptionem ex interuallo aliquid extra naturam contractus conuenit: *ab hac causa* agi ex empto non posse propter eandem regulam, ne ex pacto actio nascatur, quod & in omnibus bonae fidei iudiciis erit dicendum. Sed ex parte rei locum habebit pactum, quia solent & ea pacta, quae postea interponuntur, parere exceptiones. **6** *Ad hoc autem* bonae fidei iudiciis exceptiones postea factae, quae ex eodem sunt contractu, infertur tui consistit, in emptione, ceteris quae bonae fidei iudiciis, re non duntaxat secuta, postea abiri ab emptione. *Si agatur in totum* potest, cur non & pars cum pacto mutari potest? Et hae ita Pomponius libro sexto ad edictum scribit, quod cum est, & etiam ex parte agentis pactio locum habet, vt & ad actionem proficiat, nondum re secuta, eadem ratione, nam si potest tota res tolli, cur non & reformari? vt quodammodo quasi renouatus contractus videatur, quod non infubtiliter dici potest. Vnde illud aequum non reprobatur, quod Pomponius libris sectionum probat, postea in parte recedit pacto ab emptione, quali repetita partis emptione. Sed cum duo heredes emptori constituerunt, etiam altero pactus est, vt ab emptione recederetur, ait Iulianus valere pactioem, & dissolui pro parte emptionem quantum & ex alio contractu pacificando alter ex heredibus acquirere sibi potuit exceptionem. Vtrunque itaque recte placet, & quod Iulianus, & quod Pomponius. **7** *Autem* pretor: *pacta conuenta*, quae neque dolo malo, neque aduersus leges, plebis scitis, senatusconsultis, aedicta. *Principibus*, neque quo frans qui conuicti facta est, & *seruano*. **8** *Pactorum* quaedam in rem sunt, quaedam in personam. *in rem* sunt, quotiens generaliter pacifcor, ne petam, in personam, quotiens, ne a persona petam: id est, ne a Lucio Titio petam. *Ut autem* in rem, in personam pactum factum est, non minus ex verbis, quam ex mente conuenientium estimandum est. *plurimumque* enim (vt & Pedius ait) persona pacto inferuntur, non vt personale pactum fiat, sed vt demonstretur, cum quo pactum factum est. **9** *Dolo malo* autem pretor pactum se non seruaturum. *Dolus malus* fit calliditate, & fallacia. & vt ait Pedius, dolo malo pactum fit, quotiens circumferendi alterius causa, aliud agitur, & aliud agi simulatur. **10** *Sed* in fraudandi causa pactum factum dicitur: nihil

A
B
C
D
E
F
G
H

pretor adicit. sed eleganter Labeo ait, hoc aut iniquum esse, aut superuum: iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: superuum, si deceptus hoc fecerit: est enim dolo & fraus. **11** *Sicut* autem ab initio dolo malo pactum factum est, licet post pactum dolo malo aliquid factum est, nocebit, exceptio propter haec verba *edicti*, neque fiat. **12** *Quod* fore *seruano* prima parte pactio ita solet inferri, *roganti Titius*, *spopondit Marcus*: haec verba non tantum pactiois loco accipiuntur, sed etiam stipulationis, ideoque ex stipulatu nascitur actio: nisi contrarium specialiter adprobetur: quo non animo stipulationum hoc factum est, sed tantum pacifcentium. **13** *Si pacifcor*, ne pro iudicatur, vel in consensum adium agatur: hoc pactum valet. **14** *Si pacifcor*, ne operis noui nuntiationem exsequar: quidam putant non valere pactioem, quasi in ea re pretoris imperium versetur: Labeo autem distinguitur, si ex re familiari operis noui nuntiatione sit facta, licet pacifcor: si de re publica, non liceat. quae distinctio vera est. *Et in ceteris* igitur omnibus ad edictum pretoris pertinentibus, quae non ad publicam lationem, sed ad rem familiarem respiciunt, pacifcor licet. Nam & de iure pacifcor lex permittit. **15** *Sed* & si quis pacifcor, ne depositi agatur: secundum Pomponium valet pactum. Item si quis pactus sit, vt ex causa depositi omne periculum praestet: Pomponius ait, pactioem valere: nec, quasi contra iuris formam factam, non esse feruendam. **16** *Et generaliter* quotiens pactum a iure communi remotum est, feruari hoc non oportet. *ut legatur*: *in* *insurandum* de hoc adsum, ne quis agatur, seruandum Marcellus libro secundo Digestorum scribit: & si stipulatio sit interposita de his, pro quibus pacifcor non licet: seruanda non est, sed omnimodo rescindenda. **17** *Stante* aditam hereditatem pacifcor quis cum creditoribus, vt minus soluitur pactum seruaturum est. **18** *Sed* si seruus sit, qui pacifcor, priusquam libertatem, & hereditatem adipiscatur, quia sub conditione heres scriptus fuerat: non profuturum pactum, Vindius scribit. Marcellus autem libro octauo decimo Digestorum, & cum heredem, & seruum necessarium pure scriptis, pacifcor, priusquam se immisceat, putat recte pacifcor, quod verum est. Idem & in extraneo herede, qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. Sed si quis, vt supra retinimus, in seruute pactus est, negat Marcellus, omniam non solet ei proficere, si quid in seruute egit, post libertatem, quod in pacto exceptione admissum est. Sed an vel doli ei proficere exceptio, quae in Marcellus in similibus specibus, licet antea dubitauerit, tamen admittit, vt puta filius familias, heres institutus, pactus est cum creditoribus, & emancipatus adit hereditatem: & dicit doli eum posse vt exceptione. Idem probat, & si filius, viuo patre, cum creditoribus patris pactus sit, & hic doli exceptio non est respicienda. **19** *Hodie* tamen ita demum pactio huiusmodi creditoribus obest, si conuenierit in vnum, & communi consensu declarauerit, quoniam parte debiti contenti sunt, si vero dissentiant, tunc pretoris partes necessariae sunt, qui decreto suo sequatur maioris partis voluntatem. **20** *Papinianus* libro decimo Responsoium *Maiores* esse partem, pro modo debiti, non pro numero personarum, placuit, quod si aequales sint in summo debiti, tunc plurimum numerus creditorum praesertendus est, cui sequetur pretor, qui ditorum, auctoritate eius sequetur pretor, qui videlicet inter eos preceperit, sin autem omnia videret in vnam aequalitatem conueniant, humanarum sententia a pretore colligi potest. **21** *Paulus* libro sexagesimo secundo ad Edictum

a a stato. b idem contractus ambulet seu fit. c al. libris sentio actionem. d al. pactis. vel pactis conuentione. e al. Pomponius ait. f al. edicta decreta principum.

a al. quod non. b al. legatur.

SI plures sint, qui eandem actionem habent, vnius loco habentur. vnum plures sunt rei stipulandi, vel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt: vnius loco numerabuntur, quia vnum debitum est. Et cum creditores pupilli creditoris plures conuenissent, vnius loco numeratur, quia vnius pupilli nomine conueniunt. Necnon & vnus tutor plurium pupillorum nomine vnum debitum praedentium, si conuenierit, placuit vnius loco esse. nam difficile est, vt vnus homo duorum vicem sustineat. nam nec is, qui plures actiones habet aduersus eum, qui vnam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. 1 ¶ Cumulum debiti & ad plures summas referemus: si forte minutz summae centum aureorum debeantur, alij vero vna summa aureorum quinquaginta. nam in hunc casum spectabimus summas plures: quia illae excedunt in vnam summam coadunatz. 2 ¶ Summae autem applicare debemus etiam vfuras.

10. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum
Rescriptum autē Dni Marci sic loquitur, quasi omnes creditores debeant conuenire, quid ex eo si quidam absentes sint? num exemplum praesentium absentes sequi debeant? Sed an & privilegiiis absentibus haec pactio nocet, eleganter tractatur, si modo valet pactio & contra absentes. Et reperit, ante formam a Dno Marco datam Diuum Pium rescriptisse, sicum quoque in his casibus, in quibus hypothecas non habet, & ceteros privilegiiarios exemplum creditorum sequi oportere. haec enim omnia in his creditoribus, qui hypothecas non habent, conseruanda sunt. 1 ¶ Si pacto subiecta sit perna stipulatio, quiritur, vtrum pacti exceptio locum habeat, an ex stipulata actio. Sabinus putat, quod est verum, vtraque via vti posse, prout elegerit, qui stipulatus est. si tamen ex causa pacti exceptione vitatur, eorum erit, exceptio eum stipulationem ferre. 2 ¶ Plerumque solemus dicere, doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis, quosdam deusque, qui exceptione pacti vti non possunt, doli exceptione vfuros & Iulianus scribit, & alij plerique consentiunt. vtpota si procurator meus pacificatur, exceptio doli mihi proderit, vt Trebatius videtur: qui putat, sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita & prodesse.

11. *Paulus* libro tertio ad Edictum.
Quia & solui ei potest.

12. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum

Nam & nocere constat: siue ei mandauit, vt pacificaretur, siue omnium rerum in meam procurator fuit, vt & Puteolanus libro primo ad fessoriorum & scribiturum placuit, eum etiam rem in iudicium deducere.

13. *Paulus* libro tertio ad Edictum
Sed si tantum ad actionem procurator factus sit, conuentio facta domino non nocet: quia nec solui possit. 1 ¶ Sed si in rem suam datus sit procurator, loco domini habetur, & ideo seruandum erit pactum conuentum.

14. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum
Item magistri societatum pactum & prodesse, & lobesse conitat.

15. *Paulus* libro tertio ad Edictum
Tutoris quoque (vt scribit Iulianus) pactum pupillo prodest.

16. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum
Si cum emptore hereditatis pactum sit factum, & venditor hereditatis petat, doli exceptio nocet. nam ex quo rescriptum est a Dno Pio, vtilis actioes emptori hereditatis dandas, merito aduersus venditorem hereditatis exceptioe doli debitor hereditarius vti potest. 1 ¶ Sed & si inter dominum rei venditae, & emptorem conuenisset, vt homo, qui emptus erat, redderetur ei, qui

a al. verisip. b adfessorium. c al. petas a debitoe huc vltimo.

A pro domino rem vendidit: petenti ei pretium, doli exceptio nocet.

17. *Paulus* libro tertio ad Edictum.

Si tibi decem a dem: & pacificat. vt viginti mihi debeantur: non nascitur obligatio vltra decem. re enim non potest obligatio contrahi, nisi quantum datum sit. 1 ¶ Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: vt iniuriarum, item furti. 2 ¶ De pignore iure honorario nascitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quotiens pacificus non petat. 3 ¶ Si quis pacificatur, ne a se petatur, sed vt ab herede petatur: heredi exceptio non proderit.

4 ¶ Si pactus sum, ne a me, neve a Titio petarum: non proderit Titio, etiam si heres extiterit: quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne a se, neve a filio peteretur: cum filia patri heres extitisset. 5 ¶ Pactum conuentum cum venditore factum, si in rem constituitur, secundum plurium sententiam & scriptorū prodest, & hoc iure nos vti Pomponius scribit secundum Sabinum ferre sententiam, etiam si in personam conceptum est, & in emptorem valet. Qui & hoc esse existimat, & si per donationem successio facta sit. 6 ¶ Cum possessor alius hereditatis pactus est: heredi, si auerit, & neque nocere, neque prodesse, plerique putant. 7 ¶ Filius, seruus, si pacificatur, ne a patre, dominove petatur.

18. *Gaius* libro primo ad Edictum

Provinciale

Sue de eo pacificatur, quod cum ipse fuit de se, quod cum patre, dominove contractum est.

19. *Paulus* libro tertio ad Edictum

Adquirent exceptionem. Item est & in his, qui bona fide seruiunt. 1 ¶ Item si filiusfamilias pactus fuerit, ne a se petatur: proderit ei: & patri quoque, si de peculo conueniatur.

20. *Gaius* libro primo ad Edictum Provinciale

Vel de in rem verso: vel is quasi defensor filij, si hoc maluerit, conueniatur.

21. *Paulus* libro tertio ad Edictum

Et heredi patris vno filio, post mortem vero filij nec patri, nec heredi eiusqua personale pactum est. 1 ¶ Quod si seruus, ne a se peteretur: pactus fuerit: nihil valebit pactum. de doli exceptione videamus. Et si in rem pacificatur, proderit domino, & heredi eius pacti conueniunt exceptio, quod si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest exceptio. 2 ¶ Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, pacificando prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conueniamur, Proculus ait. quod ita recte dicitur, si in pacificando id actum sit, ceterum si pacificat, ne a Titio petas, deinde actionem aduersus me nomine eius instituas: non est danda pacti conueniunt exceptio. nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit: Si pater pactus sit, ne a se, neve a filio a petatur: magis est pacti exceptio filiofamilias danda non fit, sed doli prodest. 3 ¶ Filiofamilias pacifici potest, ne de dote agatur cum sui iuris esse coepit. 4 ¶ Item filiusfamilias de eo, quod sub condicione legatum est, recte pacificatur. 5 ¶ In his, qui euident pecunie exactorem habent insolidum, vel qui euident pecunie debitores sunt: quatenus alij quoque profit, vel nocet pacti exceptio, quiritur. & in rem pacta omnibus profuit, quorum obligationem dissoluta esse eius, qui pacificabatur, interit. itaque debitoris conuentio fideiussoribus proficit.

22. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum

Nisi hoc actum est, & clamata a reo non petatur, a fideiussore petatur: tunc enim fideiussor exceptione non vteretur.

23. *Paulus* libro tertio ad Edictum

Fideiussoris autem conuentio nihil proderit proo: quia nihil eius interit, a debitore pecu-

a al. decem millia. b al. dem existitias. c ne a filio. d al. filio suo. e al. conueniunt filio. p. 307

niam non petiuntur nec confideiutoribus proderit, neque enim, quomodoque cuiusque interest, cum alio conuentione facta prodest: sed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei, qui pactus est, proficiat: in reo promittendi, & his, qui pro eo obligati sunt.

24. *Idem libro tertio ad Plautium.*
Sed si fideiussor in rem sitam spondit: hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est: & pactum cum eo factum, cum reo factum esse videtur.

25. *Idem libro tertio ad Edictum.*
Idem in duobus rebus promittendi, & duobus argentiarius fociis. 1. Personale pactum ad alium non pertinet, quemadmodum nec ad heredem, Labeo ait. 2. Sed quamvis fideiussoris pactum reo non proficiat: tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit.

26. *Ulpianus libro quarto ad Edictum.*
Videlicet si hoc actum sit, ne a reo quoque petatur. Idem & in confideiutoribus est.

27. *Paulus libro tertio ad Edictum.*

Si vnus ex argentiarius fociis cum debitore pactus sit: vnus alteri nocere exceptio? Neratius, Atticinus, Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere, tantum enim constitutum, vt solidum alter petere possit. Idem Labeo. nam nec nouare alium posse, quamvis ei recte solatur. sic enim & his, qui in nostra potestate sunt, recte solui, quod crediderint, licet nouare non possint, quod est verum. Idemque in duobus rebus stipulandi dicendum est. 1. Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit: vltra neque reo, neque fideiussori prodest. Quod si sine persona sua reus pepigerit, ne a fideiussore petatur: nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei interit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quae & reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem, non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui pactus sit, consuli videtur. b. quo iure vitmur.

2. Pactus, ne peteret, postea conuenit, vt peteret. prius pactum pro posterius eliditur: non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est: quia in stipulationibus ius continetur, in pactis iudum versatur. & ideo replicatione exceptio eliditur. Eadem ratio contingit, ne fideiussoribus, prius pactum ratione. Sed si pactum conuentum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut iniuriarum: non poterit postea paciscendo, vt agere possit, agere, quia & prima actio sublata est, & posterius pactum ad actionem parandam inefficax est. non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. Idem dicemus & in bonae fidei contractibus, si pactum conuentum totam obligationem sustulerit, veluti empti. non enim ex nouo pacto prior obligatio rescinditur, sed proficiet pactum ad nouum contractum. Quod si non vt totum contractum tolleret, pactum conuentum intercessit, sed vt immuaret: posterius pactum potest renouare prius contractum. Quod & in specie dotis actiois prodesse potest. pura pacta iuriscit, vt praesenti die dos redderetur: deinde pacisci, vt tempore ei legitis dato dos reddatur, incipit dos redire ad ius suum, nec dicendum est deteriori conditionem dotis fieri per pactum, quotiens enim ad ius, quod lex naturae eius tribuit, de dote actio redit: non fit causa dotis deterior, sed forma suae redditur. haec & Sexuolus nostro placuerunt.

3. Illud nulla pactio effici potest, ne dolus praestetur, quamvis si quis paciscatur, ne depositi agat, vt ipsi id pactus videatur: de dolo agat, quod pactum proderit. 4. Pacta, quae ruperis causam continent, non sunt obseruanda: veluti si paciscat, ne furti agam, vel iniuriarum, si feceris, expedit enim timere furti, vel iniuriarum poenam, sed post admittit haec pacisci possunt. Item ne expectat interdictio unde vis, quatenus publicam causam con-

a aliquid possit. b al. videtur. c al. re ipsa.

A tingit, pacisci non possumus. & in summa si pactum conuentum a re primata remouit sit, non est seruandum. ante omnia enim animaduertendum est, ne conuentio in alia re facta, aut cum alia persona in alia re, aliaue persona noceat. 5. Si, cum decem mihi deberes, pepigero, ne a te viginti petam: in decem prodesse tibi pacti conuenti vel doli exceptionem placet. Item si cum viginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, vt tantum reliqua decem exigere debeam. 6. Sed si stipulatus decem aut Sticium, de decem pactus sim, & petam Sticium aut decem: exceptionem pacti conuenti in totum obstruatur, nam vt solutione, & petitione, & acceptatione vnus rei tota obligatio solueretur: ita pacto quoque conuentio de vna re non petenda interposita totam obligationem summoverti. Sed si id actum inter nos sit, ne decem mihi, sed Stichus praestetur possim efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda. idem est, & si de Sticho non petendo conuenierit. 7. Sed si generaliter mihi hominem debeas: & paciscar, ne Stichum petam: Stichum quidem petendo, pacti exceptio mihi opponetur: alium autem hominem si petam, recte agam.

B 8. Item si pactus, ne hereditatem peterem: singulas res, vt heres, petam: ex eo, quod pactum erit, pacti conuenti exceptio aptanda erit, quemadmodum si conuenierit, ne fundum peterem: & vnum fructum petam: aut ne nauem, adficiamve peterem: & dissolutis his, singulas res petam, nisi specialiter aliud actum est. 9. Si acceptatio inutilis fuit: tacita pactio id actum videtur, ne peteretur. 10. Seruus heredi post adituro nominatim pacisci non potest, quia nondum is dominus sit. sed si in rem pactum conuentum factum sit, heredi adquiri potest.

C 22. *Gaius libro primo ad Edictum Pro-uinciale.*
Contra iuris ciuilius regulas pacta conuenta rata non habentur. veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit, ne a debitore sine petere, aut ne intra certum tempus, veluti quinquennium, peteret. nam nec solui ei sine tutoris auctoritate potest. Ex diuerso autem si pupillus paciscatur, ne quod debeat, a se peteretur: ratum habetur pactum conuentum, quia meliorem conditionem suam facere ei etiam sine tutoris auctoritate concessum est. 1. Si curator, furiosus, aut prodigi pactus sit, op a furioso, aut prodigo peteretur: longe vtile est pactum. Si vero in rem pacti sunt, id est, ne ea pecunia peteretur: ita pactio eorum rata habenda erit aduersus patrem, dominumve: si liberam pecuniam administratorem habeant: & ea res, de qua pacti sunt, pecuniaris sit, quod & ipsum non est expediri. nam cum verum est, quod Iuliano placet, etiam si maxime quis administrationem pecuniae habeat concessam, donandi ius cum non habere sequitur, vt, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit: non debeat ratum haberi pactum conuentum, quod si pro eo, vt ita pacisceretur, aliqui, in quo non minus, vel etiam amplius esset, conseruatus fuerit: rata habenda est pactio.

D 29. *Ulpianus libro quarto ad Edictum.*
In autem dominicam pecuniam creditur: quod credendi tempore pactus est, valere Gellius ait. 30. *Gaius libro primo ad Edictum Pro-uinciale.*

E **I**n persona tamen si in familias videndum est: ne aliquando, & si pactus sit, ne ageret, valeat pactio: quia aliquando in familias habet actionem, sicut iniuriarum. Sed cum propter iniuriarum finem sitam habeat & pater actionem: quin pactio finis nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet. 1. Qui pecuniam a se, o stipulatus est,

F 2. *Ulpianus libro quarto ad Edictum.*
Sed credendi tempore pactus est, valere Gellius ait. 30. *Gaius libro primo ad Edictum Pro-uinciale.*

G **I**n persona tamen si in familias videndum est: ne aliquando, & si pactus sit, ne ageret, valeat pactio: quia aliquando in familias habet actionem, sicut iniuriarum. Sed cum propter iniuriarum finem sitam habeat & pater actionem: quin pactio finis nocitura non sit patri agere volenti, dubitari non oportet. 1. Qui pecuniam a se, o stipulatus est,

H a al. esse re ex primo. b al. posse efficaciter agi. c al. potest. d al. Seruus hereditarius heredis suorum. e al. o. f al. per.

quam sibi Titius debebat: si à Titio petat, an exceptione pacti contenti summoueri & possit, & debeat: quia pactus videtur, ne à Titio petatur: quod Titius in domino istius serui de peculio actio danda est: id est, si instant causam intercedendi seruus habuit: quia forte tantandem pecunia Titio debuit. quod si quasi fideiusor interuenit, ex qua causa in peculium actio non daretur: non esse inhibendum creditorem, quo minus à Titio petat. Aque nullo modo prohiberi eum debere, si cum seruum liberum esse credidisset. 2. ¶ Si sub conditione stipulatus fuerim à te, quod Titius mihi pure deberet: an debeat exceptione conditionis, si à Titio petam, exceptione pacti contenti & possim, & debeat summoueri? & magis est exceptionem non esse opponendam.

31. *Ulpianus* libro primo ad Edictum adilium curulium

Pacti contra edictum adilium omnimodo licet: siue in ipso negotio venditionis gerendo conuenisset, siue postea.

32. *Papianus* libro tertio ad Plautium

Quod dictum est, si cum reo pactum sit, vt non petatur, fideiusori quoque competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conueniatur. Igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fideiusserit: dicendum est, non prodesse exceptionem fideiusori.

33. *Celsus* libro primo Digestorum

Avus neptis nomine, quam ex filio habebat, dotem promisit: & pactus est, ne à se, neve à filio suo dos peteretur. si à coherede filij dos petatur: ipse erit in exceptione conuentionis tuendus non credit: filius vero exceptione conuentionis recte utetur. quippe heredi consuli concessum est: nec quicquam obstat, nisi tantum ex hereditate prouidere, si heres factus sit: ceteris autem non consuli.

34. *Modestinus* libro quinto Regularum

Vis adgnationis non posse pacto repudiari, non magis, quam vt quis dicat, nolle à suum esse: Iuliani sententia est.

35. *Idem* libro secundo Responsum

Tres fratres, Titius, & Mxuius, & Seia communem hereditatem inter se diuiserunt, instrumentis interpositis, quibus diuisisse materiam hereditatem dixerunt: nihilque sibi commune remanuisseauerunt. sed postea duo de fratribus, id est Mxuius, & Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suae, cognouerunt pecuniam auream à fratre suo esse subtraham, cuius nulla mentio instrumento diuisionis continetur. quare, an, post pactum diuisionis, de subrepta pecunia fratribus aduersus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum à Titio dicitur, generalis pacti conuenti exceptio his, qui fraudem à Titio commissam ignorantes transierunt, obiciatur: de solo vtiliter replicari posse.

36. *Proculus* libro quinto Epitularum

Si cum fundum meum possides, conuenisset mihi secum, vt eius possessionem Attio traderes: vindicantem eum fundum à te non aliter me conuentionis exceptione excludi debere, quam si aut iam tradidisses, aut si tua causa: id inter nos conuenisset, & per te non faceret, quo minus traderes.

37. *Papianus* in Iulio libro secundo de Constitutionibus

Imperatores Antoninus, & Verus rescripserunt, debitori reipublicae à curatore permitti pecuniam non posse: & cum Philippensibus remissa essent, reuocandas.

38. *Papianus* libro secundo Responsum

Vis publicum, primarium pactis mutari non potest.

a al. adilium curulium. b al. nolle suum liberum. c al. ex. d al. in instrumento. e al. ven. iiii.

39. *Idem* libro quinto Quæstionum

Veteribus placet pactum obsecrari, vel ambiguum, venditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit potestate legem apertius conferbere.

40. *Idem* libro primo Responsum

Tale pactum, proficere te non tenet, non in personam dirigitur: sed cum generale sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit. Qui prouocauit, pactus est, intra diem certum pecuniam quam b traxerit, non soluta, iudicari se satisfacturum. iudex appellationis, nullo alio de principali causa discussio, iustam conuentionem velut confelsi sequetur.

¶ Post diuisionem bonorum, & artis alieni, singuli creditoribus à singulis hereditibus, non interpositis delegationibus, insolidum, vt conuenierat, virtus acceptauerunt. actiones, quas aduersus omnes pro partibus habent, impediendæ non erunt: si non singuli pro fide rei gestæ totum debitum singulis offerant.

¶ Pater qui dotem promisit, pactus est, vt post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret. ea conuentione liberis à socero postea susceptis, & hereditibus testamentum relicti per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, vt hereditibus consulari: & illo tempore, quo pater alios filios non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse videatur.

41. *Idem* libro vademico Responsum

Intra illam diem debiti partem mihi si solueris, acceptum tibi restituum seram. & te liberabo. licet actionem non habet, & pacti tamen exceptionem competere debitori constituit.

42. *Idem* libro septimodecimo Responsum

Nec debitorem, & creditorem conueniat, vt creditor onus tributi prædij pignerati non adgnosceret, sed eius soluendi necessitas debitorem spectaret. talem conuentionem, quantum ad illi ratione, non esse seruandam respondit. pactus etenim primarium formam iuris fiscalis conuelli non placuit.

43. *Papianus* libro quinto Quæstionum

In emptionibus, scimus, quid præstare debitor debeat, quidque ex contrario emptor. quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id seruari debet.

44. *Scanola* libro quinto Responsum

Vin in eo flet pillulis, vt ab hereditate patris abstineret, totum cum plerisque creditoribus decidit, vt certam portionem acciperet. idem curatores cum aliis fecerunt. quare, an & tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat. Respondi, eum tutorem, qui ceteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum esse debere.

45. *Hernogenianus* libro secundo Iuris Epitomarum

Diuisionis placitum, nisi traditione, vel stipulatione sumat effectum, ad actionem, vt iudicium pactum, nulli prodesse poterit.

46. *Tryphonius* libro secundo Disputationum

Pactum inter heredes, & legatarium factum, ne ab eo satis acciperet, cum in Semestris relatione est constitutum Diui Marci, seruari in hoc quoque defuncti voluntatem) validum esse constat. nec à legatario remissa heredi satisfactorio per pactum, ex potentia renouari debet: cum liceat sui iuris persecutionem, aut spem futuræ perceptionis, deteriorationem consistere.

47. *Scanola* libro primo Digestorum

Emptor prædij viginti cauerat se soluturum, & stipulatus spondidit. postea venditor casu sibi conuenisse, vt contentus esset tredecim: & vt ea intra præfixa tempora acciperet. debitor ad eorum solutionem conueniens, pactus est, si ea soluta intra præfixum tempus non esset, vt ex prima

a al. et equi. b aliqua. c al. habet. d al. venditur.

cautione ab eo petito effect. quæritur est, an cum posteriore pacto satisfactum non sit, omne debitum ex prima cautione peti potest. Respondi secundum ea, quæ proponerentur posse. **¶** Lucius Titius Gaium Scium mensularium, cum quo rationem implicatam habebat, propter accepta, & data, debitorem sibi constituit: & ab eo epistulam accepit in hæc verba: *Ex ratione mensa, quam mecum habuisti in hunc diem, ex contractibus plurimis remanserunt apud me ad mensam meam trecenta obliuiosa sex, & vltra, quæ competierunt. summam accorum, quam apud me tacitam habes, refundam tibi, si quod instrumentum à te emissum, id est scriptum, cuiuscunque summa, ex quacunque causa apud me remansit: remanet, & pro cancellato habebitur.* Quæritur est, cum Lucius Titius ante hoc chirographum Seio nummulario mandauerat, uti patrono eius trecenta redderet, an propter illa verba epistulæ, quibus, omnes cautiones ex quocunque contractu vana, & pro cancellato, vt haberentur, cautum est, neque ipse, neque filij eius eo nomine conueniri possunt. Respondi, si tantum ratio accepti, atque expensi facta computata, ceteras obligationes manere in sua causa.

48. Gaius libro tertio ad Legem duodecim Tabularum

In traditionibus rerum quocunque pactum sit, id valere manifestissimum est.

49. Ulpianus libro trigensimo sexto ad Sabinum

Si quis crediderit pecuniam, & pactus sit, vt quædam facere possit debitor, eatenus agat: an pactum valeat? & magis est, hoc pactum valere, nec enim improbitum, & si quis hæc tenens dediderit conueniri, quatenus facultas?

50. Idem libro quarta trigensimo secundo ad Sabinum

Non impossibile pacto in contractibus depositi commolati, & locati, & ceteris similibus hoc pactum, *ne facias suam rem meam*: hoc est, ne sollicitus, vt fur fiat, vt fugitiuus fiat: ne ita negligas seruum, vt fur efficiatur, sicut enim ferus corrupti actio locum habet: ita potest etiam hæc pactio locum habere, quæ ad non corrumpendos seruos pertinet.

51. Idem libro vicensimo sexto ad Edictum

Si cum te ex causa legati debere præfeci debitori tuo existimas, pactus sit, ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor, neque petentem sumitovebit exceptione conventionis, vt Celsus libro vicensimo scribit. **¶** Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti solvete Titio, cui legatum falso debere existimas, & debitor pactus sit cum Titio suo debitore constitutioneque tibi adversus tuum debitorem, neque ipse adversus suam actionem preceptam.

52. Idem libro primo Opinonum

Pactula, qua quis coheredem sibi aliquem esse cauit, petitionem nullam adversus possessores rerum hereditariarum dabit. **¶** Si inter debitorem, & cum, qui fundum pignoratam à creditore, quasi debitoris negotium gereret, emerit, placuit, vt habita compensatione fructuum, solutisque, quod reliquum deberetur, fundus debitor: restitueretur: etiam heres pacto, quod defunctus fecit, fidem præstare debet. **¶** Pactum, vt, si quas summas propter tributiones prædij pignori nexi factas creditor solvissit, à debitore reciperet, & vt tributa etiam prædij debitor penderet, iustum, idèque ferendum est. **¶** De officio patris testamenti actus, vt eis certa quantitas, quoad viveret heres, præstaretur, pactus est. produci ad perpetuam præstationem id pactum

a al. mensulario. b al. emellari. c al. in possessione. d al. summiæ eius patrimonij. e al. dicitur.

A postulabatur rescriptum est, neque iure vilo, neque æquitate tale desiderium admitti.

53. Idem libro quarto Opinonum

Sunt quidem prorogare litiganti honestum est: pacifici autem, vt non quantitas eo nomine expensa cum vltis licitis restituatur, sed pars dimidia eius, quod ex ea lite datum erit, non licet.

54. Scævola apud Iulianum libro vicensimo secundo Digestorum nota

Si pactus sit, ne Stichum, qui mihi debebatur, per amon intellegitur mora mihi serimorruoq; Stichum puto non teneri retum; qui ante pactum mortuum non fecerat.

55. Iulianus libro trigensimo quinto Digestorum

Si debitor sit fructuarius, & pacificatur: seruus, in quo vltim fructum habet, ne ab eo petatur: pacificando, meliorem conditionem eius facit. Item (si) creditor esset fructuarius, & pactus esset, ne peteret, seruus autem fructuarius pacificetur, vt peteret: beneficio pacti, quod seruus interposuisset, vtiliter ad petitionem admitteretur.

56. Idem libro sexto ad Minucium

Si conuenit, ne dominus à colono quid peteret, & iusta causæ conventionis fuerit: nihilominus colonus à domino petere potest.

57. Florentinus libro octavo Institutionum

Qui in futurum vsuras à debitore accipere, tunc pactus videtur, ne intra id tempus forem petat. **¶** Si ex altera parte in rem, & ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti ne ego petam, vel ne à te petatur: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit, & ab herede tuo omnes petere poterit.

D

58. Neratius libro tertio Membranarum

Absorptione, venditione, locatione, condactione, ceterisque similibus obligationibus quin, integræ omnibus, consensus eorum, qui inter se obligati sunt, recedi, posse, dubium non est: Ariston hoc amplius videbatur, si ex quo me ex empto prestare tibi oportere, præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum, vsurus præstitis mihi à te in re vendita omnibus, quæ ego tibi præstitissem, pretium mihi non daret, inque mihi ea præstitisset, pretium te debere desinere, quia bonæ fidei, ad quam omnis hæc referuntur interpretatio hæc quoque conventionem admittit, nec quicquam interfit, vtrum integris omnibus, in que obligari essemus, conueniret, vt ab eo negotio discederetur, an in integrum restituis huius, quæ ego tibi præstitissem, consentirem, ne quid ta mihi eo nomine præstares. Illud plane conventionem, quæ pertinet ad resoluendum id, quod actum est, perfici non potest, vt tu, quod tam ego tibi prestasti, contra præstare mihi cogaris, quia eo modo non tam hoc agitur, vt à pristino negotio discedamus, quam vt novæ quædam obligationes inter nos constituantur.

E

59. Paulus libro tertio Regularum

Per quos adquiri nobis stipulatione potest, per eosdem etiam pactis conuenis meliorem conditionem nostram heri posse potest.

F

60. Papirius Iustus libro octavo Constitutionum

Imperator Antoninus Audio Cassio rescriptis, si creditor parati sit partem ex bonis, licet ab extraneo consequi, rationem habendam prius necessariorum personarum, si idoneæ sint.

61. Paponianus libro nono ad Sabinum

Nemo pacificando efficere potest, ne sibi locum suum dedicare liceat, aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat, aut ne, vieno iusto, prædium alienet.

G

62. Fictus Antoninus libro primo ad Edictum

Sicrus, postquam pactus sit, se non peti pecuniam, si ea que cepit id pactum faceret, quæ

H

a al. pacti. b al. Antonius.

que prodesse pactus sit, vt a se peti liceat: an vtilitas prioris pacti subtrahatur fideiussori, quaesitum est. sed verius est, semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem, vltius ei inuito extorqueri non posse.

DE TRANSACTIONIBVS, TIT. XV.

Ulpianus libro quinquagesimo ad Edictum Vi transigit, quasi de re dubia, & lite incerta, neque hinc transigit, qui vero paciscitur donationis causa, rem certam & indubitatam liberalitate remittit.

Idem libro septuagesimo quarto ad Edictum Transactam accipere quis potest, non solum si Aquiliana stipulatio fuerit subiecta, sed & si pactum contentum liberet factum.

Idem libro primo Digestorum Imperatores Antoninus & Verus ita rescripserunt: Primitus pactioibus non dubium est non legi ius ceterum, quare transactione, que inter heredem, & matrem defuncti facta est, neque testamentum rescissum videri posse, neque manumissus, vel legatarius adiones suae ademptae, quare quidquid ex testamentis pecunia, scriptum heredem continere debeat, qui in transactione hereditatis aut cavit sibi pro oneribus hereditatis, aut si non cavit, non debeat negligentiam suam ad alienam iniuriam referre. 1. Cuius transactione propter fideicommissum facta esset, postea codicillis reperti sunt: quero, an quanto minus ex transactione consecuta mater defuncti fuerit, quam pro parte sua est, id ex fideicommissi causa consequi debeat, respondit debere. 2. Debitor, cuius pignus creditor distraxit, cum Maenio, qui se legitimum creditoris heredem esse iactabat, iniuriam transigit, postea, testamento prolato, Septicium heredem esse apparuit, quaesitum est, si agat pignoratitia debitor cum Septicio, an is uti possit exceptione transactionis factae cum Maenio, qui heres eo tempore non fuerit: postquam Septicium pecuniam, quae Maenio, ut heredi, a debitore numerata est, condonatione reperere, quasi sub praetextu hereditatis acceptam, respondit secundum ea, quae proponerentur, non posse: quia neque cum eo ipse transigit, nec negotium Septicij Maenius gerens accepit.

Ulpianus libro quadragimo sexto ad Sabium

Aquiliana stipulatio omnimodo omnes praecedentes obligationes novat, & perimit: ipsaque peruenit per acceptationem, & hoc iure utimur, idcirco etiam legata sub conditione relicta in stipulationem Aquilianam deducuntur.

Papinianus libro primo Definitionum Cum Aquiliana stipulatio interponitur, quae ex consensu redditur, res, de quibus non est cogitatum, in suo statu remanent, liberalitatem enim captiofam interpretatione prudentium fregit.

Gaius libro septimodecimo ad Edictum provinciale

De his controuersiis, quae ex testamento proficiscuntur, neque transigi, neque exquiri veritas aliter potest, quam inspectis, cognisque Bervis testamentis.

Ulpianus libro septimo Disputationum post rem iudicatam transactio valet, si vel appellatio intercesserit, vel appellare poteris.

Si fideiussor conuentus, & condemnatus fuisse, mox reus transigisset cum eo, cui erat fideiussor conuenarus: transactio valet, quaeritur, & potest valere quasi omni causa & aduersus reum, & aduersus fideiussorem distorsora, si tamen ipse fideiussor condemnatus transigisset, transactione non peruenit.

a. al. Senecus. b. al. hereditatis. c. al. omnino. d. al. si transactio non peruenit.

rem iudicatam tamen eo, quod datum est, releuari rem iudicatam oportet. 2. Vtque adeo autem, quod datum est, etiam si non prohibeat ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, vt inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam, vt, quod datum est, proficiat ad alimentata, vbi quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praetetur: quod autem datum est, imputetur.

Idem libro quinto de omnibus Tribunalibus

Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facillè transigerent contenti modico praesenti: Diuus Marcus oratione in senatu recitata effecti, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam si auctore praetore facta. Solet igitur praetor interuenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quae admitti debeat. 1. Eiusdem praetoris notio ob transactione erit: sine habitario, sine vestituario, sine de praedicti alimentis legato, sine testamentis, & inter ad alimenta, quae testamentis, vel codicillis fuerint relicta sine ad testamentum factas, sine ab intestato. Idem erit dicendum, si mortis causa donata sine sint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed & si conditionis implende gratia relicta sunt adhuc idem dicemus. Plane de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit & sine praetore auctore transigi. 3. Siue igitur in mensibus lingulis, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo relicta, sed vsque ad annos certos, idem est. 4. Si interque quantitas alicui fuerit legata, ex viuis eius se agat, & mortis tempore pecuniam restitutum: non cessabit oratio, licet non in annos fingatur videtur id relicta. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita in ade alimenta Seio praetetur: magis est, vt transigere Titius possit: nec enim transactione Titij minuatur auctoritas Seij. Idemque est, & per fideicommissam alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. 6. Eam transactionem oratio improbat, quae iudicio sit, vt quis representatum pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra praetoris auctoritatem transigerit, vt quod per singulos annos erat ei relicta, consequeretur per singulos menses: aut quid, si quod per singulos menses ei relicta erat, consequeretur per singulos dies: quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet, initio anni consequatur? & puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit, noluit enim oratio alimenta per transactionem intercepti. 7. Nihil autem inter est, vtrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. 8. Vult igitur oratio, apud praetorem de illis quaeri: in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio de persona transigentium. 9. In causa hoc erit quaerendum, quae causa sit transigendi, sine causa enim neminem transigentem audit praetor. Causae ferè huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua virguae praesentis pecuniae: aut si pluribus ei alimenta relicta sint, & mutaturum singulos conuenire difficile ei sit: aut si quia alia causa sint, vt plures solent incidere, quae praetori suadeant transactionem admittere. 10. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem venit, adimandus est: virguae quantitas transactionis, nam etiam ex modo huius transactionis adimabitur. Modus autem pro zetae eius, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine, nam alias cum puero, alias cum iuvene, alias cum sone transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cuius vitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt, vtrum frugi vitae hi sint, qui alias su-

peruenit. 2. Vtque adeo autem, quod datum est, etiam si non prohibeat ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, vt inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam, vt, quod datum est, proficiat ad alimentata, vbi quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praetetur: quod autem datum est, imputetur.

Idem libro quinto de omnibus Tribunalibus Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facillè transigerent contenti modico praesenti: Diuus Marcus oratione in senatu recitata effecti, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam si auctore praetore facta. Solet igitur praetor interuenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quae admitti debeat. 1. Eiusdem praetoris notio ob transactione erit: sine habitario, sine vestituario, sine de praedicti alimentis legato, sine testamentis, & inter ad alimenta, quae testamentis, vel codicillis fuerint relicta sine ad testamentum factas, sine ab intestato. Idem erit dicendum, si mortis causa donata sine sint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed & si conditionis implende gratia relicta sunt adhuc idem dicemus. Plane de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit & sine praetore auctore transigi. 3. Siue igitur in mensibus lingulis, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo relicta, sed vsque ad annos certos, idem est. 4. Si interque quantitas alicui fuerit legata, ex viuis eius se agat, & mortis tempore pecuniam restitutum: non cessabit oratio, licet non in annos fingatur videtur id relicta. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita in ade alimenta Seio praetetur: magis est, vt transigere Titius possit: nec enim transactione Titij minuatur auctoritas Seij. Idemque est, & per fideicommissam alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. 6. Eam transactionem oratio improbat, quae iudicio sit, vt quis representatum pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra praetoris auctoritatem transigerit, vt quod per singulos annos erat ei relicta, consequeretur per singulos menses: aut quid, si quod per singulos menses ei relicta erat, consequeretur per singulos dies: quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet, initio anni consequatur? & puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit, noluit enim oratio alimenta per transactionem intercepti. 7. Nihil autem inter est, vtrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. 8. Vult igitur oratio, apud praetorem de illis quaeri: in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio de persona transigentium. 9. In causa hoc erit quaerendum, quae causa sit transigendi, sine causa enim neminem transigentem audit praetor. Causae ferè huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua virguae praesentis pecuniae: aut si pluribus ei alimenta relicta sint, & mutaturum singulos conuenire difficile ei sit: aut si quia alia causa sint, vt plures solent incidere, quae praetori suadeant transactionem admittere. 10. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem venit, adimandus est: virguae quantitas transactionis, nam etiam ex modo huius transactionis adimabitur. Modus autem pro zetae eius, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine, nam alias cum puero, alias cum iuvene, alias cum sone transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cuius vitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt, vtrum frugi vitae hi sint, qui alias su-

peruenit. 2. Vtque adeo autem, quod datum est, etiam si non prohibeat ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, vt inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam, vt, quod datum est, proficiat ad alimentata, vbi quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praetetur: quod autem datum est, imputetur.

Idem libro quinto de omnibus Tribunalibus Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facillè transigerent contenti modico praesenti: Diuus Marcus oratione in senatu recitata effecti, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam si auctore praetore facta. Solet igitur praetor interuenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quae admitti debeat. 1. Eiusdem praetoris notio ob transactione erit: sine habitario, sine vestituario, sine de praedicti alimentis legato, sine testamentis, & inter ad alimenta, quae testamentis, vel codicillis fuerint relicta sine ad testamentum factas, sine ab intestato. Idem erit dicendum, si mortis causa donata sine sint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed & si conditionis implende gratia relicta sunt adhuc idem dicemus. Plane de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit & sine praetore auctore transigi. 3. Siue igitur in mensibus lingulis, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo relicta, sed vsque ad annos certos, idem est. 4. Si interque quantitas alicui fuerit legata, ex viuis eius se agat, & mortis tempore pecuniam restitutum: non cessabit oratio, licet non in annos fingatur videtur id relicta. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita in ade alimenta Seio praetetur: magis est, vt transigere Titius possit: nec enim transactione Titij minuatur auctoritas Seij. Idemque est, & per fideicommissam alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. 6. Eam transactionem oratio improbat, quae iudicio sit, vt quis representatum pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra praetoris auctoritatem transigerit, vt quod per singulos annos erat ei relicta, consequeretur per singulos menses: aut quid, si quod per singulos menses ei relicta erat, consequeretur per singulos dies: quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet, initio anni consequatur? & puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit, noluit enim oratio alimenta per transactionem intercepti. 7. Nihil autem inter est, vtrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. 8. Vult igitur oratio, apud praetorem de illis quaeri: in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio de persona transigentium. 9. In causa hoc erit quaerendum, quae causa sit transigendi, sine causa enim neminem transigentem audit praetor. Causae ferè huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua virguae praesentis pecuniae: aut si pluribus ei alimenta relicta sint, & mutaturum singulos conuenire difficile ei sit: aut si quia alia causa sint, vt plures solent incidere, quae praetori suadeant transactionem admittere. 10. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem venit, adimandus est: virguae quantitas transactionis, nam etiam ex modo huius transactionis adimabitur. Modus autem pro zetae eius, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine, nam alias cum puero, alias cum iuvene, alias cum sone transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cuius vitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt, vtrum frugi vitae hi sint, qui alias su-

peruenit. 2. Vtque adeo autem, quod datum est, etiam si non prohibeat ad transactionem, extenuat tamen rem iudicatam, vt inde sit & dictum, & rescriptum circa alimentorum transactionem citra praetoris auctoritatem factam, vt, quod datum est, proficiat ad alimentata, vbi quid amplius ex causa alimentorum deberi potest, id praetetur: quod autem datum est, imputetur.

Idem libro quinto de omnibus Tribunalibus Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facillè transigerent contenti modico praesenti: Diuus Marcus oratione in senatu recitata effecti, ne aliter alimentorum transactio rata esset, quam si auctore praetore facta. Solet igitur praetor interuenire, & inter consentientes arbitrari, an transactio, vel quae admitti debeat. 1. Eiusdem praetoris notio ob transactione erit: sine habitario, sine vestituario, sine de praedicti alimentis legato, sine testamentis, & inter ad alimenta, quae testamentis, vel codicillis fuerint relicta sine ad testamentum factas, sine ab intestato. Idem erit dicendum, si mortis causa donata sine sint relicta: vel ab eo, cui mortis causa donata sunt, relicta. Sed & si conditionis implende gratia relicta sunt adhuc idem dicemus. Plane de alimentis, quae non mortis causa donata sunt, licebit & sine praetore auctore transigi. 3. Siue igitur in mensibus lingulis, siue in dies, siue in annos fuerint relicta: oratio locum habet. Sed & si non fuerint perpetuo relicta, sed vsque ad annos certos, idem est. 4. Si interque quantitas alicui fuerit legata, ex viuis eius se agat, & mortis tempore pecuniam restitutum: non cessabit oratio, licet non in annos fingatur videtur id relicta. 5. Sed & si sit certa quantitas relicta Titio, vel res, ita in ade alimenta Seio praetetur: magis est, vt transigere Titius possit: nec enim transactione Titij minuatur auctoritas Seij. Idemque est, & per fideicommissam alimenta ad hoc legatario fuerint relicta. 6. Eam transactionem oratio improbat, quae iudicio sit, vt quis representatum pecuniam consumat. Quid ergo, si quis citra praetoris auctoritatem transigerit, vt quod per singulos annos erat ei relicta, consequeretur per singulos menses: aut quid, si quod per singulos menses ei relicta erat, consequeretur per singulos dies: quid deinde, si quod consummato anno vt acciperet, initio anni consequatur? & puto eam transactionem valere: quia meliorem conditionem suam alimentarius tali transactione facit, noluit enim oratio alimenta per transactionem intercepti. 7. Nihil autem inter est, vtrum libertini sint, quibus alimenta relicta sunt, an ingenui: satis locupletes, an minus. 8. Vult igitur oratio, apud praetorem de illis quaeri: in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio de persona transigentium. 9. In causa hoc erit quaerendum, quae causa sit transigendi, sine causa enim neminem transigentem audit praetor. Causae ferè huiusmodi solent allegari: si alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut si destinet domicilium transferre alter eorum: aut si causa aliqua virguae praesentis pecuniae: aut si pluribus ei alimenta relicta sint, & mutaturum singulos conuenire difficile ei sit: aut si quia alia causa sint, vt plures solent incidere, quae praetori suadeant transactionem admittere. 10. Modus quoque pecuniae, quae in transactionem venit, adimandus est: virguae quantitas transactionis, nam etiam ex modo huius transactionis adimabitur. Modus autem pro zetae eius, qui transigit, arbitrandus est, & valetudine, nam alias cum puero, alias cum iuvene, alias cum sone transigi palam est. constat enim alimenta cum vita finiri. 11. Sed & personarum contemplatio habenda est: hoc est, cuius vitae sint hi, quibus alimenta relicta sunt, vtrum frugi vitae hi sint, qui alias su-

a. al. sine a se ipso factis. b. al. ab. c. al. aliter. d. al. si transactio non peruenit.

ficere sibi possent, an sequioris ^a, qui de alimentis pendent. In persona eius, à quo alimenta relicta sunt, hæc erunt speciei dandi: in quibus fuit facultas, cuius propositi, cuius opinionis. tunc enim apparebit, nunquid circumvenire velit eum, cum quo transigit. 15 ¶ Qui transigit de alimentis, non videbitur neque de habitacione, neque de vestiario transigisse: cum Dicitur Marcus specialiter etiam de istis transigi voluerit. 16 ¶ Sed & si quis de alimentis transigerit, non habebit necesse etiam de habitacione, vel ceteris iustis transigere. poterit igitur vel de omnibus suis, vel de quibuslibet facere transactionem. 14 ¶ De calculo quoque arbitrio pratoris transigendum est. 17 ¶ Si vni, pluribusve fundus ad alimentum fuerit relictus, vel ut que eum distraxerit necesse est pratoris de distracione eius, & transactione arbitriari. Sed si pluribus fundus ad alimenta fuerit relictus, & hi inter se transigant, sine pratoris auctoritate facta transactio rata esse non debet. Idem est, & si ager fuerit in alimenta obligatus: nam non pigius ad hoc datum, inconsulto pratore, poterit liberari. 16 ¶ Arbitrari pratoris vel de vniuersis alimentis, vel de parte eorum transigi oportere plus quam manifestum est. 17 ¶ Si prator aditus & citra causis cognoscitur, transigi permiserit, transactio nullius erit momenti. pratori enim eas querenda commissa est, non negligenda, nec donanda. Sed & si nec de omnibus inquiserit, quæ oratio mandat: hoc est de causa, de modo, & de personis transigentibus dicendum est, quamvis de quibusdam qualiter transigendum est irrita. 18 ¶ Sed nec mandare, hæc causa iurisdictionem vel præses provincie, vel prator poterit. 19 ¶ Transactiones alimentorum etiam apud procuratorem Casaris fieri possunt: scilicet si à seculo petantur alimentaria. secundum quæ & apud præfectos dextris transigi poterit. 20 ¶ Si cum his quidem esset de alimentis, transactum autem de lite fuisset: transactio valere inconsulto pratore non poterit, ne circumveniantur oratio. Angi enim lites poterint, vt transactio etiam citra pratoris fiat auctoritatem. 21 ¶ Si eidem alimentis, & præterea legatum presentis die datum sit, & transactum fuerit citra pratoris auctoritatem, id, quod datum est, imputabitur prius in legatum, quod presentis die datum est, superfluum in alimentarium causam. 22 ¶ Si quis de alimentis transigerit sine pratoris auctoritate, id, quod datum est, in præterita alimenta cedere. nec interest, tantum in quantitate sit debita, quantum datum est, an minus, an plus, nam, & si minus sit, adhuc tamen id, quod in solutum datum est, in præterita alimenta imputabitur. Sane si is, qui de alimentis transigit, locupletior factus sit ea solutione: in id, quod factus sit locupletior, quousquam erit in eum dari repetitionem. nec enim debet esse alieno damno esse locupletior. 23 ¶ Si in annor singulos certa quantitas alicui fuerit relicta honoris honoris loci, veluti salarium annuum, vel usufructus: transactio & sine pratore fieri poterit. Ceterum si usufructus modicus, & alimentorum vice sit relicta: dico transactionem citra pratoris factam nullius esse momenti. 24 ¶ Si qui non nimis ad alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cetera, quæ ad vitium necessaria sunt, fuerint relicta: non poterit de his transigere, sine annis, sine mensura ei relinquatur. Si tamen ita sine pratore transigerit, vt in vicem eorum numerum quotannis, vel quotiensibus acciperet, & neque diem, neque modum permutavit, sed tantum genus, vel ex contrario si pactus fuerit, vt in generibus alimenta acciperet, quæ in numeris et relicta fuissent, vel si vinum pro oleo, vel oleum pro vino, vel quid aliud commutavit, vel locum permutavit, vt quæ erant ei Rotæ alimenta relicta, in municipio, vel in provincia acciperet, vel contra: vel personam commutavit, vt quod à pluribus erat accipitur, ab vno acciperet: vel alium pro alio habitorem acciperet: hæc omnia habent disceptationem pratoris, & pro vestitate alimentarij recipientem sunt. 25 ¶ Si ad habitacionem certa quantitas sit annua relicta, & ita sit transactum sine pratore, vt habitatio præstetur, vel et transactio quibus fructus habitacionis præstatur, licet ruina, vel incendio subiecta transactio est. Per contrarium quoque, si pro habitacione, quæ erat relicta, placuerit certam quantitatem præstari: transactio rata est & citra pratorum.

9. Idem libro primo Opulorum
Qui cum tutoribus suis de sola portione administratæ tutelæ suæ egerat, & transigerat, aduersus eosdem tutores ex persona fratris sui, cui heres extiterat, agens, præscriptione factæ transactionis non summoventur. 1 ¶ Transactio, quæcumque sit, de his tantum, de quibus inter convenientes placuit, interposita creditur. 2 ¶ Qui per fallaciam coheredis ignorans vniuersa, quæ in vero erant, intermisorum transactionis sine Aquiliana stipulatione interposuit, non tam pacificatur, quam decipitur. 3 ¶ Et, qui nondum certus, ad querellam contra patris testamentum perueniens, de aliis causis cum aduersariis pacto transigit, tantum in his interpositum pactum nocet, de quibus inter eos actum esse probatur. His tantum transactio obest, quamvis maior annis viginti quinque ex interposuit, de quibus actum probatur. nam hæc, quorum actiones competere ei postea competunt est, iniquum est petenti à pacto. id de quo cogitatum non docetur.

10. Idem libro primo Responsorum
De re florum, quos in potestate non habuit, transigentem patrem minime eis obesse placet.

11. Idem libro quarto ad Edictum
Post rem iudicatum, etiam si provocatio non est interposita, tamen si negetur iudicatum esse, vel ignorari potest, an iudicatum sit: quia adhuc licet subesse possit, transactio fieri potest.

12. Celsus libro tertio Digestorum
Non est ferendus, qui generaliter in his, quæ testamentis ei relicta sunt, transigerat, si postea causetur de eo solo cogitasse, quod prima parte testamenti, ac non etiam, quod posteriore legatum sit: si tamen postea codicilli profuerint, non improbe mihi dicitur videri, de eo duæ taxæ cogitasse, quo illarum tabularum, quas tunc conerit, scriptura contineretur.

13. Aulus Mæter libro primo ad Legem vicenariam hereditariam
Nulli procuratorum principis inconsulto principe, transigere licet.

14. Scævola libro secundo Responsorum
Controversia inter legatum, & scriptum hereditatem breuiter est, quæ, transactio facta, certa lege finita est: quæro; creditores quem convenienter possunt? Respondit, si idem creditores essent, [qui transactionem fecissent] si alij creditores essent, pro parte hereditatis, quam verique in transactione expresserit, vtilibus contentendus est.

15. Paulus libro primo Sententiarum
Pacto contento Aquilina quid stipulatio subiecta solet, sed subiectus est, huic penalem quoque stipulationem subiungere: quia relicta forte pacto, pars ex stipulatio peti potest.

16. Hermogenianus libro primo Iuris Epitomarum
Qui si dem licita transactio optis rupte, non exceptione tantum summoventur, sed & penam, quæ, si contra placium fecerit, ita o mamente pacto stipulatio recte promiserat, præstare cogitur.

a al etiam, b al non alicui, c al primi, d al p. id, e al vtilibus absonit.

a al sequioris, al nequioris, b al i. secunda, c al p. id, d al vtilibus absonit.

17. *Papinianus* libro secundo *Questionum*
Venditor hereditatis, emptori mandatis adio-
 nibus, cum debitor hereditario, qui ignora-
 vat venditam esse hereditatem, transegit. si emptor
 hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exce-

A prio transacti negotij debitori propter ignora-
 tiam suam accommodanda est. Idem responden-
 dum est & in eo, qui fideicommissam recepti
 hereditatem, si heres cum ignorante debitor
 transegit.

LIBERTERTIVS.
DE POSTVLANDO,

Ulpianus libro sexto ad *Edictum*
VNC titulum prator
 proposuit habende ra-
 tionis causa, suaque di-
 gnitatis tuende, & de-
 coris sui causa: ne sine
 delectu passim apud se
 postuletur. 1. *¶* Ea pro-
 pter tres fecit ordines:
 nam quosdam in totum
 prohibuit postulare: qui-

busdam vel pro se permitti: quibusdam & pro ce-
 teris dimittaxat personis, & pro se permitti. 2. *¶* Postu-
 lare autem est, desiderium suum, vel amici sui, in iure
 apud eum, qui iurisdictioni preest, exponere, vel al-
 terius desiderio contradicere. 3. *¶* Initium autem fecit
 prator ab his, qui in totum prohibentur postulare. in
 quo edicto aut pueritiam, aut casum exculauit. Pueri-
 tiam, dum minorem annis decem & septem, qui eos
 non in totum compleuit, prohibet postulare: quia mo-
 deratam hanc aetatem ratus est ad procedendum in
 publicum, qua etate, aut paulo maiore fertur *Nerua*
 filius & publice de iure responsurale. Propter casum
 fore, qui prorsus non audit, prohibet apud se
 postulare. nec enim erat permittendum ei postulare,
 qui decretum pratoris exaudire non poterat. quod
 etiam ipse erat periculosum futurum: nam non exaudi-
 to decreto pratoris, quasi non obtemperasset, iocans
 ut continas, plecteretur. 4. *¶* At prator, si non ha-
 bebant advocatum, ego dabo, nec solum his personis
 hac humanitatem prator solet exhibere, veram &
 si quis alius sit, qui ceteris ex causis vel ambitione
 aduersarij, vel metu patrimonium non inuenit. 5. *¶* Se-
 cundo loco edictum proponitur in eos, quod pro aliis
 ne postulent. in quo edicto excepti prator sexum,
 & casum: item notauit personam in turpitudine no-
 tabilem. Sexuum feminas prohibet pro aliis postu-
 lare. & ratio quidem prohibendi, ne contra pudicitiam
 sexti congruentem, alienis causis se immisceret,
 ne virilibus officiis fungatur mulieres. origo vero
 introducta est a *Carfania* improbiissima femina: que
 inuerecunde postulans, & magistratum inuictam,
 causam dedit edicto. Casum, dum cecum vtriusque
 luminibus orbatum prator repellit: videlicet quod
 insignia magistratus videre, & reuereri non possit.
 Refert etiam *Labeo*, *Publium* cecum. *¶* *Asprenatus*
 Noni patrem, uersa sella, a senio destitutum, cum
 vellet postulare. Quamvis autem cecus pro alio po-
 stulare non possit: tamen & senatorum ordinem ter-
 minare & iudicandi officio fungetur. Numquid ergo
 * & magistratus gerere possit? sed de hoc delibera-
 bimus. existit & quidem exempli eius, qui gessit.
Appius denique *Claudius* cecus consilij publici
 intererat, & in senatu seuerissimum dixit sententiam
 de *Pueri* captiuo. Sed melius est, ut dicamus, re-
 tinere quidem iam corruptum magistratum possit,
 adspirare autem ad nouum penitus prohiberi. id
 que nullis comprobatur exemplis. 6. *¶* Remouit
 autem a postulando pro aliis eum, qui corpore
 suo malleberia passus est. si quis tamen vi predo-

B num, vel hostium stupratus est, non debet notari, ut
 & *Pomponius* ait. Et qui capitali crimine damna-
 tus est, non debet pro alio postulare. Item senatus-
 consulto etiam apud iudices pedaneos postulare
 prohibetur calumnie publici iudicij damnatus. Et
 qui operas suas, ut cum bellis depugnare, locauerit,
 bellis autem accipere debemus ex feritate magis,
 quam ex animalis genere. nam quid, si leo sit,
 sed mansuetus, vel alia dentata mansuetus? ergo qui
 locauit, solus notatur, siue depugnauerit, siue non.
 quod si depugnauerit, cum non locasset operas suas,
 non tenebitur. non enim, qui cum bellis depugna-
 uit, tenebitur: sed qui operas suas in hoc locauit.
 denique eos, qui virtutis ostendendae causa hoc faci-
 unt sine mercede, non tamen aiunt veteres: nisi in
 harena passus sunt se honorari. eos enim puro notans
 non euadere. Sed si quis operas suas locauerit, ut fe-
 ras uenetur, vel ut depugnaret feram, que regionis
 nocet, extra harenam: non est notatus. His igitur
 personis, que non virtutis causa bellis pugnauerunt,
 pro se prator permittit allegare, & pro alio
 prohibet. Sed est quosdam, qui titulum, vel eura-
 m huiusmodi personarum administrant, & postulare
 eis pro his, quorum curam gerunt, concedi. Qui
 aduersus ea fecisse monstrant. & pro aliis inter-
 dicta postulatione repellitur. & pro adimatione
 iudicis extra ordinem pecuniaria bona multabitur.
7 *¶* In iure huius tituli diximus, tres ordines postu-
 latorum: sed non postulantium: quorum hie tertius est,
 quibus non in totum denegat postulationis facultate-
 tem, sed ne pro omnibus postulent: quasi nulli-
 mus deliquerint, quam his, qui superioribus capiti-
 bus notantur. 8. *¶* At prator: *legi legibus scito,*
*senatus consulto, edicto, decreto principis, nisi gra-
 uioris personis, postulare prohibentur: hi pro aliis,*
quam pro se, non licebit, in iure apud me postulare.
 Hoc edicto continentur etiam alij omnes, qui edicto
 pratoris, ut infames, notantur, qui omnes, nisi
 pro se, & certis personis, ne postuleat. 9. *¶* Deinde
 adicit prator: *quod ex his omnibus, qui supra scripti
 sunt, in integrum restitutionem non erit, eum, qui ex his,*
qui supra scripti sunt, sic accipit, si fuerit inter eos,
qui tertio edicto continentur, nisi pro certis per-
sonis, postulare prohibentur, ceterum li ex super-
rioribus: difficile in integrum restitutionem impe-
trabitur. 10. *¶* De qua autem restitutione prator
 loquitur, vtrum de ea, que a principio, vel a senatu
Pomponius queritur? putat, de ea restitutione
 sensum, quam principes, vel senatus ipsi dedit. An
 autem * & prator restituere possit, quæritur, &
 mihi videtur, talia pratorum decreta non esse ser-
 uanda: nisi sibi ex officio iurisdictionis suæ sub-
 uenerunt: ut in reate obseruatur, si quis deceptus
 sit, ceterisque speciebus, quas subterfugit de in-
 tegrum restitutionem exsequatur. Pro qua sententia
 est, quod si quis famulo iudicio co-nematus, per
 tu integram restitutionem fuerit ab solutus, *Pom-*
ponius putat, hunc infamiam eximi. 11. *¶* Deinde
 adicit prator: *pro aliis ne postulent, inuicemque pro*
parente, patrono, patrona, liberi par totisque pa-
troni patronæ, de quibus personis sub titulo de in-
ter vocando plenus diximus. itea adicit: liberisve
suæ, fratre, sorore, uxore, fratre, si seru, genero
matris, vitrico, sororica, primigno, primigena, pupillæ

a al. *placuit.* pupillæ

pupilli, (Ulpianus) § finis, § 1. Gaius libro primo ad Edictum Provinciale

2. Adu. fuisse: Cum istis quoque personis curator datur)

Ulpianus libro sexto ad Edictum Cui eorum a parente, aut de maioris partis tutorum sententia, aut ab eo, cuius de ea se iussit dicitur, ea tutela, curatore datur. Admittentes non eas accipere debemus, quae quondam fuerunt, sed praesentes. Item Pomponius, autus, & generi appellations, & foci, & foeris, & vltiores, quibus pro praesidio solet accedere muti, ceterorumque, quibus dare solent: id est furdo, prodigo, & adulescenti.

Paulus libro quinto ad Edictum Item quibus, propter infirmitatem, curatorem prator dare solet.

Ulpianus libro nono ad Edictum ET qui negotiis suis aliquo perpetuo morbo superesse non possunt.

Idem libro sexto ad Edictum Puto autem omnes, qui non sponte, sed necessario officio fiuntur, posse sine offensa edicti postulare etiam si hi sunt, qui non nisi pro se postulare possunt. Si qui aduocationem praestare fuerit prohibitus: si quidem apud se, vt solent facere tempore magistratus sui, puto cum postea apud successorem eius adesse possit.

Gaius libro tertio ad Edictum Provinciale

Quo prohibet prator apud se postulare, omnimodo prohibet, etiam si aduersarius eos patiatur postulare.

Papinianus libro secundo Quaestionum Imperator Titus Antoninus rescripsit, cum, qui aduocationibus in quinquennio interdicitum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. Dicit quoque Hadrianus rescripsit, de exilio reseruum postulare posse, nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium, vel exilium sit irrogatum: ne scilicet praeter tempore determinata, contra sententiae fidem, vltioris porrigatur.

Idem libro primo Responsorum Ex ea causa prohibetur pro alio postulare, quae infamiam non irrogat, ideoque ius pro omnibus postulandi non auferit, in ea tantum prouincia pro aliis non recte postulat, in qua praes fuerit, qui sententiam dixit, in alia vero non prohibetur, licet eiusdem nominis sit.

Paulus libro singulari Regularum Hi, qui sine causis agunt, suam, vel aliorum, & parentium b suorum, vel pupillorum, quorum tutelas gerit, causam & aduersus hunc agere non prohibentur. Decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur praeter superiores personas.

Typhianus libro quinto Disputationum

Principe nostro rescriptum est, non prohiberi tutorem adesse pupillo in negotio, in quo aduocatus contra patrem eius fuisse. Sed & illud permittitur ab eo est, agere tutorem pupilli causa aduersus hunc, in qua aduersus patrem pupilli antea aduocatus fuisse fuisse. Qui autem inter infames sunt, sequenti titulo explanabitur.

DE HIS, QUI NOTANTUR INFAMIA, TIT. II. (Iulianus libro primo ad Edictum)

Pratoris verba dicunt: Infamia notatur: qui ab exercitiis, ignominia causa, ab imperatoris vobis, cui de ea res statuta est, iussit dimissus erit: Qui ad aliquid exercitum, b al. patrem, cal. Ulpianus.

A tis ludica, prouincialiter causa in seam in proditorum Qui leuonitium fecerit: 4 Qui in iudicio publico calumnia, probacationis causa quid fecisse indicatus erit: 5 Qui fortis, vi bonorum raptorum, iniuriarum de dolo malo se fraude suo nomine damnatus, patrisve erit: 6 Qui pro socio, tutela, mandati, depositi a suo nomine, non contrario iudicio damnatus erit: 7 Qui cum, qui in potestate eius esset, genero mortuus, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo eluxerit virum mortuus est, antequam virum eluxerit, in maximam collocauerit: hinc sciens qui uxorem duceret, non iustus eius, in cuius potestate esset, qui cum, quem in potestate haberet, rati, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit: 8 Qui de suo nomine, non iustus eius, in cuius potestate esset, de nomine quem, quod in potestate habere, bina sponsalia, binaque nuptias in eodem tempore contraxerit habuerit.

B Ulpianus libro sexto ad Edictum

2. Ulpianus libro sexto ad Edictum

Q uod ait prator: qui ab exercitiis dimissus erit: dimissum accipere debemus militis caligatum, vel si quis alius vsque ad centurionem, vel praefectum cohortis, vel alia, vel legionis vel tribunum siue cohortis, siue legionis dimissus est. Hoc amplius Pomponius ait, etiam eum, qui exercitum praest, licet consularibus insignibus vitur, ignominiae causa ab Imperatore missum hae nota laborare. Ergo & si dux, cum exercitum praest, dimissus erit, notatur. Et, si princeps dimiserit, adiceat, ignominiae causa se mittere, vt plerumque facit: non dubitabis, & ex edicto pratoris eum infamia esse notatum. Non tamen, si citri indignationem principis successor ei datus est. Exercitum autem non vnam cohortem, neque vnam alam dicitur: sed numeros multos militum. nam exercitum praest dicitur eum, qui legionem, vel legionem cum suis auxiliis ab Imperatore commissas administrat. Sed hic etiam eum, qui ab aliquo numero militum missus est, quasi ab exercitu missum sic accipiemus. Ignominiae causa missum, hoc ideo adiectum est: quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quae emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur: & b causaria, quae propter valetudinem laboribus militis soluitur est ignominiosa. Ignominiosa autem missio totiens est, quotiens it, qui mittitur, addit nominationem, ignominiae causa se mittere. semper enim debet addere, cur miles mittatur. Sed & si cum exauctorauerit, id est insignia militaria detraxerit inter infames efficit, licet non addidisset, ignominiae causa se eum exauctorasse. Et & quantum causis missionis, si quis euitandorum nouum causis militiam subsistet. hae autem missio existimationem non laedit, vt est leuissime rescriptum.

D Ulpianus libro primo ad Edictum

3. Gaius libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

Ulpianus libro primo ad Edictum

4. *Ulpianus libro sexto ad Edictum*
A Thilias autem Sabinas, & Cassius respoderunt omnino artem iudicam non facere: virtutis enim gratia hoc facere, & generaliter ita omnes opinantur, & velle videtur, neque humiliter, neque castitice, neque agitatores, nec qui equum spargunt, ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviant, ignominiosi habeantur. 2. Designatores autem, quos Græci *ἑσθητοὶ* vocant appellat, artem iudicam non facere Celsus probat: quia ministerium, non artem iudicam, exercent. Et sane locus iste hodie à principe non pro modico beneficio datur. 3. *Ulpianus* ait, qui lenocinium facit. Lenocinium facit, qui quaestoria mancipia habuerit, sed & qui in liberis hunc quaestum exercent, in eadem causa est. Sive autem principaliter hoc negotium gerat, sive alterius negotiationis accessione utatur, vixit si capto suis, vel stipularius, & mancipia talia habuit ministrantia, & occasione ministerij quaestum facientia: sive balnearior fuerit, vel in quibusdam provinciis sit, in balneis ad custodienda vestimenta conducta habent mancipia hoc genus obstruunt in officina, lenocinij pena tenentur. 4. *Pomponius* & eum, qui in seruitute pecuniaria mancipia prostituta habuit, notari post liberatem ait. 5. *Calpurnius* ita demum notatur, si fuerit calumniæ causa damnatus: neque enim sufficit calumniarum, item prætorator. Prætorator autem est, quasi varicator, qui diversam partem aduocat, pro sua causa sua, quod nomen Labeo à varia certatione statum ait. Nam qui prætorator, ex utraque parte constitit: quinimo ex aduersa. 6. *Item* si qui furti, vel bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, suo nomine damnatus, passivè etiam simili modo infames sunt.

5. *Paulus libro quinto ad Edictum*
Quoniam intellegitur constiteri crimen, qui passivè.

6. *Ulpianus libro sexto ad Edictum*
Furti accipere: siue manifesti, siue nec manifesti. Sed si furti, vel alius famosis actionibus quis condemnatus propositus: pendente iudicio, nondum inter famulos habetur: si autem omnia tempora prouocationis lapsa sunt, retro infamis est: quous, si iniuria appellatio eius visa sit, hodie notari putat, non retro notatur. 2. *Si* quis alieno nomina condemnatus fuerit, non laborat infamia, & ideo nec procurator meus, vel defensor, vel tutor, vel curator, vel heres, furti, vel ex alia simili specie condemnatus, infamia notabuntur. nec ergo, si ab initio per procuratorem causa agitata est. 3. *Paulus* inquit, erit, patus sit, accipimus: si cum precio quantumcumque patus est: alioquin & qui precibus impetravit, ne secum ageretur, erit notatus: nec erit venia vili ratio, quod est inhumanum. 4. *Qui* iussu prætoris, pretio dato patus est, non notatur. 5. *Sed* si, iururando delicto, iurauerit quis non deliquisse, non erit notatus, nam quodammodo innocentiam suam iururando adprobavit. 6. *Mors* dicitur condemnatus. Verbis idem notatur, non solum qui mandatum suscepit, sed & is, qui fidem, quam aduersarius secutus est, non præstat, vixit, fideiussor pro re, & solus mandati te si condemnaueris, famulum facio. 7. *Illud* plane adendum est, quod iudicium & heres suo nomine damnatur, & ideo infamis fit, si in deposito, vel in mandato male versatus sit. Non tamen in tutela, vel pro socio heres suo nomine damnari potest: quia heres neque in tutelam, neque in societatem succedit: sed tantum in actum alienum desunt. 8. *Contra* iudicio damnatus non erit infamis: nec immerito, nam in contractibus non de perbia agitur, sed de calculo, qui fere iudicio solet dici.

7. *Paulus libro quinto ad Edictum*
In actionibus, quæ ex contractu proficiuntur,

a al. vultus. b al. de post. e id est al. non est rei. d al. quibus est ante istum contractum.

A licet famose sint, & damnati notantur, attamen patus non notatur, merito: quoniam ex his causis non tam turpis est patus, quam superioribus.

8. *Ulpianus libro sexto ad Edictum*
Cetera, inquit, merito. merito adiecit prætor, cum eos maritum esse sciret: ne ignorantia puniatur. sed cum tempus latus continuum esset, meritis & ignorantia cedit ex die mortis mariti, & ideo si post legitimum tempus cognouit: Labeo ait, ipsa die & funere eam ingubria, & deponere.

9. *Paulus libro quinto ad Edictum*
Xores viri legere non compellantur. 1. *Sponsus* nullus latus est.

10. *Idem* libro octavo ad Edictum
Solet à principe impetrari, vt intra legitimus tempus mulieri subere liceat. 1. *Quæ* virum elugit, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

11. *Ulpianus libro sexto ad Edictum*
Liberorum autem, & parentum latus impedimento nuptis non est. 1. *Et* si talis sit maritus, quem more maiorum lugeri non oportet, non posse eam nuptum 2. *intra* legitimum tempus collocari: prætor enim ad id tempus se retrahit, quo vir elugetur: qui solet elugeri propter turbationem sanguinis b. 3. *Pomponius* eam, quæ intra legitimum tempus parum ediderit, putat statim posse nuptis d se collocare: quod verum puto. 4. *Non* solent autem lugeri, vt natus ait, hostes, vel duellionis damnati: nec suspensio: nec qui manus sibi intrulerat non radio viri, sed mala conscientia.

5. *Si* quis ergo, post huiusmodi exitum mariti, nuptis se collocauerit: infamia notabitur. 6. *Notatur* etiam, qui eam duxit: sed si sciens, ignorantia enim excusatur non inris, sed facti. Excusatur, qui iussa eius, in cuius potestate erat, duxerit: ipse, qui passus est ducere, notatur, vtrumque sed: nam & qui obtemperauit, venia dignus est: & qui passus est ducere, notari ignominia.

12. *Paulus libro quinto ad Edictum*
Vi iussu patris duxit, quamvis liberatus potestate patri eam retrahit, non notatur.

13. *Ulpianus libro sexto ad Edictum*
Vid ergo si non ducere fit passus, sed, postea quam duxit, ratum habuerit: vixit, initio ignominia talem esse, postea scit, non notabitur. prætor enim ad initium nuptiarum se retrahit. 1. *Si* quis alieno nomine bina sponsalia constituerit, non notatur: nisi eius nomine constituitur, quem, quomodo in potestate haberet. Certe qui filium, vel filiam constituitur patitur, quodammodo ipse videtur constituisse. 2. *Quod* ait prætor, eodem tempore: non initia sponsaliorum eodem tempore factorum accipiendum est: sed si in id tempus concurrant. 3. *Item* si alteri sponsa, alteri nupta sit, ex sententia edicti puniatur. 4. *Cum* autem factum notetur: etiam si cum ea quis nuptis, vel sponsalia constituit, quam uxorem ducere vel non potest, vel has non est: erit notatus. 5. *Et* compromissio arbitri infamiam non facit: quia non per omnia sententia est. 6. *Quantum* ad infamiam pertinet: multum interest in causa, quæ agebatur, causa cognita aliquid pronuntiarum sit, an quædam extrinsecus sunt elocuta: nam ex his infamiam non inrogatur. 7. *Pena* grauior ultra legem imposta existimationem conseruati & constitutum est, & responsum, vixit si eum, qui parte bonorum multari debuit, præter relegauerit: dicendum erit duriori sententia cum eo transactum de existimatione eius, idcircoque non esse infamem. Sed si in causa furui nec manifesti in quadruplum iudex condemnauit, oneratum quidem reum pena aucta, (nam ex furto non manifesti in duplum contineri debuit) verum hanc rem existimationem ei non conseruauit: quamvis, si in pena non pecuniaria eum onerasset, transactum

a al. nuptis. b al. sententis. c al. vel statim. d al. nuptis. e al. si qua. f al. idem. g al. an in causa. h al. oneratus: puto legendum extra & al. hoc cum eo

cum eo videtur. 24 Crimen stellationis infamiam irrogat damnato, quantum publicum non est iudicium.

14. Paulus libro quinto ad Edictum S Ervus, cuius nomine noxale iudicium dominus suscepit: deinde eundem liberum, & heredem instruxit: eodem iudicio damnatus, non est famosus: quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

15. Ulpianus libro octavo ad Edictum Notatur, quae per calumniam ventris nomine in possessionem missa est, dum se ad seuerat praegnotem:

16. Paulus libro octavo ad Edictum Vm non praegnotis client, vel ex alio concepit.

17. Ulpianus libro octavo ad Edictum Ebitur enim: cotreceri, quae praxorem deceptit. Sed ea notatur, quae, cum suae potestatis esset, hoc facit.

18. Gaius libro tertio ad Edictum Provinciale

E A, quae falsa ex iustificatione decepta est, non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

19. Ulpianus libro octavo ad Edictum Non alia autem notatur, quam ea, de qua pronuntiatum est, calumniae causa eam fuisse in possessionem missam. Idque & in patre erit seruandum, quae calumniae causa passus est filiam, quam in potestate habebat, in possessionem ventris nomine mita.

20. Papianus libro primo Responsorum Ob hoc verba de centur praefidis provinciae, Calido conuictio videtur accusationis insignior fuisse: propterea notatur, quam inobtemperantiam videtur irrogari: non enim, qui exhortatur, mandatoris opera fungitur.

21. Paulus libro secundo Responsorum Vicius Titius crimen intendit Gaius Seio, quasi iniuriam passus: atque in eam rem restitutionem apud praefectum praxorio recitauit. praefectus, si de non habita restitutione, nullam iniuriam Lucium Titium passum esse a Gaius Seio pronuntiauit. quae an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio, inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi, cur hi, de quibus quaeritur, infamiam loco haberi debeant: cum non oportet ex sententia, siue iusta, siue iniusta, pro alio habita alium praegravari.

22. Marcianus libro secundo Publicorum Censura infamiam non importat: sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quae infamiam damnato irrogat. In ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

23. Ulpianus libro octavo ad Edictum Parentes, & liberi verius ique sexus, nec non & ceteri adgnati, vel cognati secundum pietatis rationem, & animi sui patientiam, prout quisque voluerit, legendi sunt, qui autem eos non eluxit, non notatur infamia.

24. Idem libro sexto ad Edictum Imperator Seuerus rescriptis, non offusse mulieris infamiae eius quilibet in seruitute factum.

25. Papianus libro secundo Quaestionum Exheredatum quoque filium lucum habere patris memoria placet. Idemque & in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet. Si quis in bello cecidit, & si corpus eius non compareat, legitur.

DE PROCURATORIBVS, ET DEFENSORIBVS, TIT. III.

Ulpianus libro nono ad Edictum

Procurator est, qui aliena negotia mandati domini administrat. 1 Procurator autem vel omnia ad filium pertinet,

A nimum rerum, vel vnus rei esse potest: constitutus vel coram, vel per nuntium, vel per epistulam: quamuis quidam (vt Pomponius libro vicentesimo quarto scribit) non putent vnus rei mandatum suscipientem, procuratorem esse: sicuti ne is quidem, qui rem perferendam, vel epistulam, vel nuntium perferendum suscepit, proprie procurator appellatur. sed verius est, cum quoque procurator esse; qui ad vnam rem datus sit. 2 Vnus autem procuratoris perquam necessarius est: vt qui rebus suis ipsi superesse vel vult, vel non possunt, per alios possint vel agere, vel conueniri. 3 Dari autem procurator & absens potest:

1. Paulus libro octavo ad Edictum Vmmodo certus sit, qui datus intellegatur: & si ratum habuerit. 2 Furiosus non est habendus absens loco: quia in eo animus deest, vt ratum habere non possit.

3. Ulpianus libro nono ad Edictum Item & ad litem foruram: & in diem, & sub conditione, & vsque ad diem dari potest:

4. Paulus libro octavo ad Edictum Et in perpetuum.

5. Ulpianus libro septimo ad Edictum Praesens habetur, & qui in horis est,

6. Paulus libro sexto ad Edictum Et qui in foro, & qui in vrbe, & in continentibus aedificiis.

7. Ulpianus libro septimo ad Edictum Et ideo procurator eius praesenti esse videtur.

8. Idem libro octavo ad Edictum

D filios familias b & ad agendum dare procuratorem potest, si quis sit actio, qua ipse experiri potest: non solum si castrensium pecuniam habeat, sed & quiuis filius familias vtputa iniuriam passus, dabit ad iniuriam actionem: si forte neque pater praesens sit, nec patris procurator vellet experiri. & erit iure ab ipso filio familias procurator datus. Hoc amplius Iulianus scribit: & si filio familias pater per filium eius in eadem potestate manentem fiat iniuria, neque auius praesens sit: posse patrem, procuratorem dare ad vltimendam iniuriam, quam nepos absentis passus est. Ad defendendum quoque poterit filius familias procuratorem dare. Sed si filio familias poterit dare procuratorem ad iniuriam actionem. Nam quod ad dotis exactiorem eum pater dat procuratorem, superuacuum esse Valerius Seuerus scribit: cum sufficiat, patrem dare ex filiae voluntate. sed puto, si forte pater absens sit, vel suspensae vix, (quo casu solet filia competere de dote actio) posse eum procuratorem dare. Ipse quoque filius procurator dari poterit & ad agendum, & ad defendendum. 1 Inuitus procurator non solet dari. inuitum accipere debemus non eum tantum, qui contradicit: verum eum quoque, qui consensisse non probatur. 2 Veterani, procuratores fieri possunt, Milites autem nec si velit aduersarius, procuratores dari possunt: nisi hoc, tempore litis contestatae, quocumque casu praetermissum est: excepto eo, qui in rem suam procurator datus est: vel qui communem causam omnis sui numerus persequatur, vel suscipit: quibus talis procuratio contestata est. 3 Procuratorem ad litem suscipiendam datur, pro quo consentiente domino iudicium suscipi, exponit, praxor aut, iudicium accipere cogam. Verum ex causa non debet compelli, vtputa inimicitiae capitales interuenient inter ipsum procuratorem, & dominum: scribit Iulianus debere in procuratorem denegari actionem. Item si dignitas accesserit procuratori, vel reipulice causa afuturus e sit:

E

F

G

H

9. Gaius libro tertio ad Edictum Provinciale Vt si valitudinem, aut si necessariam peregrinationem alleget:

10. Ulpianus libro octavo ad Edictum

a al. eim praesentis. b al. filius familias. c al. sed & cum aut pura & c. al. sed & quamuis. d. sed & si vni. d. al. dari. al. dare. e al. absenti.

Vel hereditas superueniens eum occupet: vel ex alia iusta causa. Hoc amplius, & si habeat partem dominium, non debere compelli procuratorem:

11. *Paulus* libro octauo ad Edictum
Si tamen dominus cogi possit.

12. *Gaius* libro tertio ad Edictum provinciale
Edictum ex his causis dicitur aliquando eogenitum procuratorem iudicium accipere: vel nisi si dominus praesens non sit, & actor adfuerit, tractu temporis futurum, vt res pereat.

13. *Ulpianus* libro octauo ad Edictum
Sed haec neque passim admittenda sunt, neque selectiue: deneganda: sed a pretore, causa cognita, temperanda.

14. *Paulus* libro octauo ad Edictum
Si post datum procuratorem capitales inimicitiae sine cessatione non cogendum accipere iudicium, nec stipulationem ob rem non defensam committuntur: noua causa sit.

15. *Ulpianus* libro octauo ad Edictum
Si defensus sit dominus ante litem contestatam, iudicium solui stipulatione pro suo procuratore data, procurator committendus est ad iudicium accipiendum: tamen, si hoc dominus sciente procuratore, & non contradicente, fecit, quod si aliter agum est, infumum quidem procuratorem teneri satis inculci est: committitur autem ob rem non defensam stipulationis clausula. ¶ Qui ad committam diuidendo iudicium datus est ad agendum, item & ad defendendum videbitur datus, duplici cautela interponenda.

16. *Paulus* libro octauo ad Edictum
A Nte litem contestatam libera potestas est vel mittandi procuratoris, vel ipsi domino iudicium accipiendi.

17. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
P OR litem autem contestatam reus, qui procuratorem dedit, mutare quidem eum, vel in se licite transferre a viro procuratore, vel in ciuitate manente, potest: causa tamen prius cognita. ¶ Non solum autem ipsi, qui dedit procuratorem, hoc permittitur: sed etiam heredi eius, & ceteris successibus. ¶ In casu autem cognitione non solum hoc versatur, quae supra diximus in procuratore non contestato suscipere iudicium: verum & atas.

18. *Modestinus* libro decimo Pandectarum
Vt religionis beneficium.

19. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
I am si suspectus sit procurator: aut in vinculis: aut in hostium, praedominum potestatem.

20. *Paulus* libro octauo ad Edictum
V El iudicio publico, per iurorū vel valetudine, vel maiore re sua distringatur.

21. *Gaius* libro tertio ad Edictum provinciale
V El exilio: vel si latret: vel inimicus postea fiat:

22. *Paulus* libro octauo ad Edictum
Vt adfuerit aliqua aduersario iungatur: vel heres ei existat.

23. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
Vt longa peregrinatio, & aliae similes causae impedimento sint.

24. *Paulus* libro octauo ad Edictum
M itari debet: vel ipso procuratore postulante.

25. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
Vt omnia non solum ex parte rei, sed etiam in persona actoris obseruantur. Sed si aduersarius, vel ipse procurator dicat, dominum mentiri: apud praetorem haec finiri oportet, ne e recedat est procurator, qui sibi adferit procurationem: hoc ipso suspectus est, qui opera suam ingerit inuito: nisi forte purgare magis conuictum, quoniam procuratione exsequi iuratur, & haec non est audiendus, si dicat se procuratione quidem carere velle, sed si id in iusta eximinatione sua fiat. Ceterum

a al. dicitur. b Sed & si. c al. dicitur.

rum ferendus erit pudorem suum purgans. Plane si dicat, in rem suam se procuratorem datum, & hoc probauerit: non debet carere propria lite. Item si retentione aliqua procurator vt velit, non facile ab eo lis erit transferenda:

26. *Paulus* libro octauo ad Edictum
Nisi dominus ei solvere paratus sit.

27. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
I n casu cognitione etiam hoc versabitur, vt iudicium transferri a procuratore iudicium permittatur, si quis amarus iudicij ab eo transferre paratus sit, ceterum si velit quidem transferri, quendam relinquere: iuste procurator haec constantiam recusabit. Sed haec ita, si mandato dominum procurator egit, ceterum si mandatum non est: cum neque in iudicium quicquam deduxerit, nec in ea comprobatus: quia, inuito te, acta sunt, tibi non praedulant, ideoque translatio eorum licita non est tibi necessaria, ne alieno facto oneretur. Haec autem cognitio procuratoris mandandi, praetoris est. ¶ Si ex parte actoris, litis translatio fiat: dicitur committi iudicium solui stipulationem a reo factam, idque & Nerarius probat, & Iulianus, & hoc iure vtiatur: scilicet si dominus satis accepit, sed * & si procurator satis accepit, & transferat iudicium in dominum: verum est, committi, & ex stipulatione actionem a procuratore in dominum transferri. sed & si a domino, vel a procuratore in procuratore iudicium transferatur: non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio, & haec vera sunt. Et haec procuratori commissa sit stipulatio, tamen domino erit danda vt lis ex stipulatio actio, directa penitus tollenda.

28. *Idem* libro primo Disputationum
S i procurator in eius iudicium solui satis accepit: actio mihi indulgetur: sed & si egit procurator meus ex ea stipulatione, me inuito: nihilominus tamen mihi ex stipulatio actio tribuetur, quae res facta, vt procurator meus, ex stipulatio agendo, exceptione debeat repelli: sicut cum agi iudicari non in rem suam datur, nec ad eam procurator factus. Per contrarium autem, si procurator meus iudicium solui satis dederit, in me ex stipulatio actio non datur: Sed & si defensor meus satis dederit, in me ex stipulatio actio non datur: quia nec iudicati mecum agi potest.

29. *Idem* libro nono ad Edictum
I actor malit dominum potius conuenire, quam seum, qui in rem suam procurator est: dicens eum est ei licere.

30. *Paulus* libro primo Sententiarum
A ctoris procurator non in rem suam datus propter impensas, quas in lite fecit, potest desistere, vt sibi ex indicatione factis fiat, si dominus litis solucendo non sit.

31. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
S i quis, cum procuratorio nomine condemnatus sentit, heres existerit domino litis iudicari adionem non recte recusabit, hoc si ex assensu autem ex parte heres existerit, & totum soluerit: quidem est mandandum est hoc quoque, vt soluat, mandati actionem aduersus coheredes habebit: non si mandatum, negotiorum gestorum actio datur, quod est, & si heres procurator non existerit, & si uerit.

32. *Paulus* libro octauo ad Edictum
P luribus procuratoribus in solidum simul datus, occupantis melior condicio erit: posteriores non sit in eo, quod prior petiit, procurator.

33. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
S eruum quoque, & filium familias, procuratorem a al. inconstans. b al. eadem. c iudicati alligat.

34. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
S eruum quoque, & filium familias, procuratorem

35. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
S eruum quoque, & filium familias, procuratorem

36. *Ulpianus* libro nono ad Edictum
S eruum quoque, & filium familias, procuratorem

posse habere iure. & quantum ad filium familias, verum est: in seruis substitutis, & negotia quidem pecuniaria serui posse gerere aliquid, & hoc casu procuratorem eius esse admittimus: quod & Labronius videtur actionem autem intendere veramus. 2. ¶ Eum vero, qui de statu suo litigat, procuratorem habere posse non dubitamus: non solum in administratione rerum: sed etiam in actionibus, quae ei, vel aduersus eum competant: ad possessionem * siue * feruitur, siue libertatis de suo statu litigat. Ex contrario quoque eum procuratorem dari posse manifestum est. 2. ¶ Publice velle est, absentes a quibusque defendi. nam & in capitalibus iudiciis defenso datur, ubi cumque itaque absens quis damnari potest, & ubi quoniam verba pro eo faciendum, & innocentiam excusantem audiri æquum est, & ordinarium admittit. quod ex rescripto Imperatoris nostri apparet. 3. ¶ Air prator: *causis nominis quis aditorem dari sibi postulat, in eum viti boni arbitratu defendat: & si quo nomine agat, id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viti arbitratu iussit.* 4. ¶ Si quum prator visum est, eum, qui alicuius nomine procurator b experitur, eundem etiam defensionem suscipere. 5. ¶ Si quis in rem suam procurator interueniat: adhuc erit dicendum, debere eum defendere: nisi forte ex necessitate fuerit factus.

14. *Gaius libro primo ad edictum provinciale*
 I quis in rem suam procuratorio nomine agit, & veluti emptor hereditatis: an debeat iniucem venditorum defendere? & placet, si bona fide, & non in fraudem eorum, qui iniucem agere vellent, gestum sit negotium; non oportere eum iniucem defendere.

15. *Ulpianus libro nono ad Edictum*
 Ed & hae personae procuratorum debent defendere, quibus sine mandato agere licet: ut puta liberi, licet sint in potestate: item parentes, & fratres, & adfines, & liberi. 1. ¶ Patronus libertum & per procuratorem, ut ingratum, accusare potest: & libertus pro procuratore respondere. 2. ¶ Non solum autem scilicet postuletur a procuratore, sed & praedictum, vel interdictum: vel si stipulatione legatorum, vel damni infecti velit cauere: debet absentem defendere in competenti tribunali, & eadem provincia. Ceterum cogi eum etiam in provincia de Roma abire, vel e contrario: vel a provincia in aliam provinciam, & defendere: durum est. 3. ¶ Defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cauere idonee. nec debet durior conditio procuratoris fieri, quam est domini: praeterquam in satisfaciendo. Praeter satisfacionem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. unde quæritum est apud Iulianum, an cõpellatur, an vero sufficiat, ob rem non defensionem, stipulationem committi. & Iulianus scribit libro tertio digesterum, compellendum accipere iudicium: nisi & agendum causa cognita recusauerit, vel ex iusta causa remouus fuerit. Defendere videtur procurator, & si in possessionem ventre patitur, cum quis damni infecti satis, & vel legatorum desiderat.

16. *Paulus libro octauo ad Edictum*

Vel in operis noni nunciacione. Sed & si serpium ex causa noxali patitur dari, defendere videtur. Ita tamen, ut in his omnibus ratam rem dominum habiturum cauet.

17. *Ulpianus libro nono ad Edictum*

Omnium autem actionum nomine debet defendere, etiam earum, quæ in heredem non datur. 1. ¶ Unde est quæritum, si aduersarius plures intendat actiones, & in singulas singuli existant defensores: iussit per parati. 2. ¶ Videtur eum recte defendi Iulianus ait, quo iure nos vti Pomponius scribit.

a al. & ex quo. b al. ut procurator. c al. eiusdem. d al. sed & si. e al. provinciam. f al. ad. g al. satisfaciendi vel satisfaciendum. h al. defensorum. i al. patitur, an ab his defensus videtur, & videtur eum, & c.

18. *Idem libro quadragenimo ad Edictum*
 Non tamen eouque procedendum erit, si decem millia petantur, & exstant duo defensores parati in quina defendere: iudicatur.

19. *Idem libro nono ad Edictum*

Non solum autem in actionibus, & interdictis, & in stipulationibus debet dominum defendere: verum in interrogationibus quoque: ut in iure interrogatus ex b omnibus causis respondet, & ex quibus dominus, an igitur heres sit absens, respondere debet: & si responderit, vel tacuerit tenebitur.

1. ¶ Qui alieno nomine agit quancumque actionem, id ratum habiturum eum, ad quem ea res pertinet, cauere debet. Sed interdum, licet homo nomine procurator experitur, tamen de rato debet cauere, ut Pomponius libro vicenimo quarto scribit. ut puta iusiurandum procuratori reulit: iurabit absenti dari oportere, agit hoc iudicio suo nomine propter suum iusiurandum: neque enim hæc actio domino competere potuit, sed debet de rato emere. Sed si procurator constitutum est, & ex ea causa agit: dubitandum non est, quin locus sit de rato cautioni. Idque Pomponius scribit. 2. ¶ Quæritur apud Iulianum, vtrum dominum solum ratam rem habere debet satisficere, an etiam ceteros creditores: & ait duntaxat de domino cauendum: nec illis verbis, nam nec ipsi dominus, creditores contineri. 3. ¶ Si de dote agit pater, cauere debet ratæ re filiam habituram, sed & defendere eam debet, ut & Marcellus scribit. 4. ¶ Si pater, filij nomine iniuriam agat: (cum dux sint actiones, vna patris, altera filij) cessat de rato cautio. 5. ¶ Si status controqueriam cui faciat procurator: siue ex seruitute in libertatem aduersus eum quis litiget, siue ipse ex libertate in seruitutem petat: debet cauere ratam rem dominum habiturum: (& ita edicto scriptum est) ut ex utroque latere quasi actor habeatur. 6. ¶ Est & casus, quo quis eiusdem actionis nomine & de rato cauet, & iudicium solui. ut puta postulata est cognitio de integritate restitutione, cum minor circumscriptus in venditione diceretur, alterius procurator existit: debet cauere hic procurator & ratam rem dominum habiturum: ne forte dominus reuersus velit quid petere: item iudicatum solui, ut si quid forte propter hanc restitutionem in integritate præstari adulescenti debeat, hoc præstetur. 7. ¶ Hæc ita Pomponius libro vicenimo quinto ad Edictum scribit. 7. ¶ Item ait, si suspectus tutor postuletur, defensionem eius oportere etiam de rato cauere: reuenserem illi velit retrahere, quod actum est. Sed non facili per procuratoris quis suspectus accusabitur: quoniam famæ causa est: nisi constet ei a tutore mandatam nominatum, aut si, etiam absente tutore, quasi non defenderetur, prator erat cogniturus.

20. *Idem libro nono ad Edictum*

Pomponius posse quem instituit, denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, & ducuntur, interdum non posse desiderare ait: nisi, ut Iulianus ait, causa cognita: id est, si & nominatum ei mandatum sit, & pater valitudine, vel alia iusta causa impediatur. 1. ¶ Si stipulatur procurator damni infecti, vel legatorum: debet de rato cauere. 2. ¶ Sed & is, qui quasi defensor, in rem actione conuenitur, præter solitam satisficationem iudicatum solui etiam de rato debet cauere. quod enim, si in hoc iudicio rem meam esse pronuncietur: reuersus ille, cuius defensor extiterit, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere, quod iudicatum est? denique si verus procurator extiterit, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si a me vindicaret, exceptione res iudicatur.

21. *Idem libro nono ad Edictum*

Pomponius posse quem instituit, denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, & ducuntur, interdum non posse desiderare ait: nisi, ut Iulianus ait, causa cognita: id est, si & nominatum ei mandatum sit, & pater valitudine, vel alia iusta causa impediatur. 1. ¶ Si stipulatur procurator damni infecti, vel legatorum: debet de rato cauere. 2. ¶ Sed & is, qui quasi defensor, in rem actione conuenitur, præter solitam satisficationem iudicatum solui etiam de rato debet cauere. quod enim, si in hoc iudicio rem meam esse pronuncietur: reuersus ille, cuius defensor extiterit, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere, quod iudicatum est? denique si verus procurator extiterit, vel ipse præsens causam suam egisset, & victus esset: si a me vindicaret, exceptione res iudicatur.

a al. postulationibus. b al. ut ex. c al. quancumque actione. d al. iurabit. e al. qui aliter. f al. excusabitur. g al. & venietur.

summonetur. & ita Iulianus libro quinquagesimo Digestorum scribit. nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur, illius non esse. 3 ¶ Rationabilis autem satisfactio ante litem contestationem a procuratore exigitur. ceterum, semel lite contestata, non compellitur ad cautionem. 4 ¶ In his autem personis, in quibus mandatum non exigimus, dicendum est, si forte evidens sit contra voluntatem eos experiri eorum, pro quibus interueniunt, debere eos repelli. ergo non exigimus, ut habeant voluntatem, vel mandatum, sed ne contraria voluntas probetur: quia minus de rato offendant cautionem. 4

41. Paulus libro nono ad Edictum
 F. Emissas b pro parentibus agere interdum permittitur causa cognita: si forte pariter morbus, aut aetas impediatur: nec quemquidam agat, habeant.

42. Idem libro octavo ad Edictum
 L. Icti in popularibus actionibus procurator dari non possit. Tamen dictum est, merito eum, qui de via publica agit, & privato damno ex prohibitione adicitur, quasi priuatae actionis dare possit procuratorem. Multo magis dabit ad sepulchri violati actionem is, cuius qui ex res pertinet.

1 ¶ Ad actionem iniuriarum ex lege Corneliae procurator dari potest. n. s. & si pro publica utilitate exercetur, priuata tamen est. 2 ¶ Ea obligatio, quae inter dominum, & procuratorem consistere solet, mandati actionem parit. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut euenit, cum in rem suam procuratorem praestamus, eoque nomine iudicatum solum promittimus: nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non mandati: sed ex vendito, si hereditatem vendidimus: vel ex pristina causa mandati agere debemus: vt sitis. in fideiussor rem procuratorem dedit. 3 ¶ Is, cui hereditas ex Trebelliano senatusconsulto restituta est, heredem iure dabit procuratorem. 5 ¶ Sed & dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem ad seruianam. 5 ¶ Porro si vni ex reis credendi constitutum sit, sique alium in constitutum pecuniam det: non negabimus posse dare. Sed & ex duobus reis promittendi alter alterum ad defendendum procuratorem dabit. 6 ¶ Si plures heredes sint, & familiariter hereditate, aut communi diuidendo agatur: pluribus eundem procuratorem non est permittendum dare. quoniam res expediri non potest circa fadiudicationes, & condemnationes. plauē permittendum dare, si vni coheredi plures heredes existant. 7 ¶ Reo latitante post litem contestatam, ira demum fideiussores eum defendere videbuntur: si vel vnus ex his eum pro solido defendat: vel omnes, vel qui s ex his vnus dederint, in quem iudicium transeuerit.

43. Idem libro nono ad Edictum
 M. Vnus & furdus per eum moanum, qui procedere potest, procuratorem dare non prohibetur. furtum & iniuria datur: non quidem ad agendum, sed ad administrandum. 1 ¶ Cum quaeritur, an alius procuratorem habere liceat: inspicendum erit, an non prohibetur procuratorem dare. quia hoc edictum prohibitorium est. 2 ¶ In popularibus actionibus, vbi quis quasi vnus ex populo agit: defensionem, vt procurator, praestare cogendus non est. 3 ¶ Is, qui curatorem alicui praesentem petat, non aliter audietur, nisi ad hoc confiteatur, quod si absentem rem eum habiturum necesse habet dare. 4 ¶ Poena non descendit procuratoris haec est, vt denegetur ei actio. 5 ¶ Si procurator agat, & praesens sit absenti seruis: Artificinus ait, seruo cautionem non procuratori. 6 ¶ Qui non cogitur defendere absentem, tamen si iudicatum solum satisfecit: defendendi absenti gratia: cogendum est, pro-

a al. actionem. b al. famibus. c al. dicendum. d al. davi. e al. alium procuratorem in constitutum. f al. erit. g al. quidam. h al. vnus procuratorem dederint. i al. furtum. k al. cogendum.

A curatorem iudicium accipere, ne decipiaris, qui satis accepit. n. s. eos, qui non coguntur rem defendere post satisfactionem cogi. Labo, causa cognita, temperandum: & si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium cum accipere cogendum: quod si aut adfinitas drempta sit, aut inimicitiae intercesserint, aut bona absentis possiderentur: capere.

44. Ulpianus libro septimo Disputationum
 V. El si longinquo sit affuitus, & vel alia iusta causa interuenierit;

45. Paulus libro nono ad Edictum
 N. On cogendum. Sabinius autem nullas praetoris partes esse ad compellendum defendere: sed ex stipulatu ob rem non defensam agi possit: ac, si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores non teneri: quia vir bonus arbitraturus non fuerit, vt, qui iudicium ex vacatione adferret, defendere cogere. Sed & si factus non dedit, sed reprimittendi ei creditum est: idem statuendum est. 1 ¶ Qui ita de publico agunt, vt & priuatum commodum defendant: causa cognita, permittuntur procuratorem dare. & postea alius agens exceptione repellitur. 2 ¶ Si procuratori opus nouum nueratum sit, sique interdicto utatur, ne ei vis fiat adificanti: defensoris partes eum sustinet, nec compelli caueri ratam rem dominum habiturum Iulianus ait. Et, si satisfacti non animaduertent, Iulianus ait: Iulianus quo casu stipulatio committatur.

46. Gaius libro tertio ad Edictum
 prouinciale

Q. Vi proprio nomine iudicium accepisset, f si vellet & procurator dare, in quem a dote transferat iudicium: audiri debet, solemniterque pro iudicium solui satisfactione euenire. 1 ¶ Eis qui defendit eum, vnus nomine ipse non agat, liberum est vel in vnam rem defendere. 2 ¶ Qui alium defendit: satisfare cogitur, nemo enim alienae litis idoneus defensor sine satisfactione intelligitur. 3 ¶ Item quaeritur, si iudicium acceptum defensor & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorique iudicium accipere. & magis placet cogendum. 4 ¶ Procurator, vt in ceteris quoque negotiis gerendis, ita & in litibus ex bona fide rationem reddere debet. Iraque quod ex lite consecutus est, suo principaliter ipsius rei nomine, siue extrinsecus eo eam rem i debet mandari iudicio restituere. sique adeo, vt & si per errorem, aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit: id quoque reddere debeat. 5 ¶ Item contra, quod ob rem iudicatum procurator soluerit, contrario mandati iudicio recipere debere. pornam autem, quam ex suo delicto praestitit, recipere non debet. 6 ¶ Litis impendia, bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel a rei, debere ei restitui aequitas suadet. 7 ¶ Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris: an alter eum recte acturus sit & vtique recte: non enim ob id minus procurator intelligitur, quod is quoque, cum quo agitur, procurator sit.

47. Iulianus libro quarto ad Vrseium Feroecem
 Q. Vi duos procuratores omnium rerum suarum reliquit: nisi nominatim praecipit, vt alter ab altero pecuniam petat: non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse.

48. Gaius libro tertio ad Edictum prouinciale
 I. Taque si hoc specialiter mandatum est: tunc, excipiente eo, cum quo agitur, si non nihil mandatum sit, vt a debitoribus non petentur, actorem ita debere recipere, aut a si nihil mandatum est, vt a te petentur.

49. Idem libro tertio ad Edictum prouinciale
 H. a al. eos tamen, vel non eos. b al. rem. c al. possidere. d al. absente. e al. gve. f al. accepit. g al. vult. h al. pro eo iudicatum. i al. accepit. k al. cogendi procuratorem. l al. libus exercendum. m al. recuperare. n al. creditorem. o al. al. pal. mandatum non sit.

50. Idem libro tertio ad Edictum prouinciale
 H. a al. eos tamen, vel non eos. b al. rem. c al. possidere. d al. absente. e al. gve. f al. accepit. g al. vult. h al. pro eo iudicatum. i al. accepit. k al. cogendi procuratorem. l al. libus exercendum. m al. recuperare. n al. creditorem. o al. al. pal. mandatum non sit.

49. Paulus libro quinquagesimo quarto ad Edictum

Ignorantis domini condicio deterior per procuratorem fieri non debet.

50. Gaius libro vicevicesimo secundo ad Edictum provinciale

Quamvis ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet.

51. Ulpianus libro sexagesimo ad Edictum

Inor viginti quinque annis, si defensor existat, ex quibus causis in integrum restitui possit, defensor idoneus non est: quia & ipsi, & fideiussoribus eius per in integrum restitutionem succutitur.

52. Quomodo tamen defendere est, eandem vicem, quam reus subire: defensor mariti in amplius, quam maritus facere possit, non est condemnandus. 2 § 15, qui suscepit defensionem, & si locupletissimus est.

53. Paulus libro quinquagesimo septimo ad Edictum

Et si consularis sit

54. Ulpianus libro sexagesimo ad Edictum

Non videtur defendere, nisi satisfacta fuerit paratus.

55. Paulus libro quinquagesimo ad Edictum

Neque femina, neque miles, neque qui reipublice causa affuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum iniurus est, aut inuitus iudicium pati non potest, idoneus defensor intelligitur. 1 § Tutores qui in aliquo loco administraverunt, eodem loco & defendi debent.

56. Ulpianus libro sexagesimo quarto ad Edictum

Procuratore in rem suam dato, praefereendus non est dominus procuratoris in litem mouendam, vel pecuniam suscipiendam, qui enim suo nomine viles actiones habet, res eas intendit.

57. Idem libro sexagesimo sexto ad Edictum

Ad rem mobilem petendam datus procurator, ad exhibendum recte agat.

58. Idem libro septuagesimo quarto ad Edictum

Vi procuratorem dat, ut consilium agat: is intelligendus est permittere procuratori & postea litem petere. 1 § Si quis remittit exceptionem procuratoriam, non poterit ex poenitentia eam opponere.

59. Paulus libro septuagesimo primo ad Edictum

Procurator, cui generaliter liberta administratio rerum commissa est, potest exigere, si aliud pro alio permutare.

60. Idem libro decimo ad Plautium

Sed & id quoque ei mandari videtur, ut soluat creditoribus.

61. Idem libro quarto Responsorium

Mandato generali non contineri etiam transactionem decidendi & causa interpositam, & ideo si postea is, qui mandauit, transactionem ratam non habuit: non posse eum repelli ab actionibus excendendi.

62. Idem libro primo ad Plautium

Plautius ait: Procuratorem damnatum non debere conueniri, nisi aut in rem suam datus esset, aut opulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. Idem epist. obseruandam, & si defensoris loco cum satisfactio se liti opulserit.

63. Pomponius libro secundo ex Plautio

Ad legatum petendum procurator datus si interdicto utatur aduersus heredem de tabulis exhibitis: procuratoria exceptio, quasi non & hoc effect ei mandatum non obstat.

64. Modestianus libro sexto Differentiarum

Procurator totorum bonorum, cui res administrandi mandata sunt, res domini neque mobiles, vel immobilis, neque feruus sine speciali do-

nal. aut. b. al. abstrusus. c. al. quo in loco. dal. procurator. e. al. conseruit. f. al. exigere, nouare, aliud. g. al. denunciat. h. al. nec. i. al. vel feruus, neque p. aut.

mini mandata alienare potest: nisi fructus, aut alias res, quae facile corrumpi possunt.

65. Idem libro tertio Regularum

Is, cuius nomine defensor existit, si ante litem contestatam in praesentia fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere: causa cognita audiendus est.

66. Idem libro singulari de Euereticis

Si procuratorem absentem domicus satisfactioem releuare velit litteras suas ad aduersarium dirigere debet, quibus significet, quem aduersarius eura procuratorem, & in qua causa fecerit; ratiuque se habiturum, quod cum eo actum sit: hoc enim casu, litteris eius adprobatis, velut praesentis procuratorem interuenire intellegendum est. Itaque & si postea mutata voluntate, procuratorem esse noluerit: tamen iudicium, quo casu procurator expertus est, ratum esse debet.

67. Papinianus libro nono Quaestionum

Si is, qui Stichum vel Damam, vtrum eorum ipse vellet, stipulatus est: & ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius peti: facit, ut res in iudicium deducta videatur, & stipulationem confirmat.

68. Idem libro secundo Responsorium

Procurator, qui pro euicione praediorum, quae vendidit, fidem suam adstrinxit, & si negotiungere desierit, obligationis tamen onere praxoris auxilio non leuabitur. nam procurator, qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat.

69. Idem libro tertio Responsorium

Quod procurator ex re domini, mandato non refragante, stipulatus: inuito procuratore, dominus petere potest.

70. Paulus libro tertio Responsorium

Paulus respondit, etiam eum, qui ad litem suscipiendam procuratorem dedit, cause suae adesse non prohiberi.

71. Scaeuola libro primo Responsorium

Pater filio suo pupillo tutorem dedit Sempronium, creditorem suum. is, administrata tutela reliquit fratrum suum heredem. qui & ipse decessit, & per fideicommissum nomen debitoris Titio reliquit, eique mandatae sunt actiones ab heredibus, quae: cum tam tutela actio, quam pecunia creditrix, ex hereditate Sempronij descendat: non aliter mandata actio ei detur, quam si defendat heredes, a quibus ei actiones mandatae sunt. respondit: debere defendere.

72. Paulus libro primo Sententiarum

Absens reus causas absentis procuratorem reddere potest.

73. Idem libro primo Manualium

Per procuratorem non semper adquirimus actiones, sed retinemus: veluti si rem conueniat in nostra legitimum tempus: vel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis vtile sit: quod vi aut claus nam & hic praesentium ius nobis conferuet.

74. Idem libro singulari de Officio Adfessorum

Si reus paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere, procurator agente, quid fieri oportet: nam iniquum est, cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus videri potest, qui praesente domino non opulit pecuniam. quid, si tunc facultatem pecuniae non habuit: tamen quid cogi debet iudicium accipere? quid enim, si & famosa sit actio? Sed constat, ut ante litem contestatam praesentibus in re de sacra pecunia deponi: hoc enim sit & in pupillaribus pecuniis. quod si lis contestata est: hoc omne officio iudicis dirimendum est.

75. Ulpianus libro quarto Opinionum

Nec ciuitatis actor negotium publicum per procuratorem agere potest.

76. Iulianus libro tertio Digestorum

al. consumas. b. al. mandati. c. al. conseruat. d. al. propterea quod. e. al. quid enim.

Qui absentem capterem, eundemque possessor-
tem fundi defendebat, & iudicium nomine eius
accipiebat: postulat a venditore fundi, ut
ab eo defenderetur. venditor desiderat caeri sibi
ratam rem emstorem habiturum, puto cum ven-
ditori de raro satisfare deberequis, si fundi agri
restituerit, nihil prohibet dominum rem a petere,
& cogi venditorem rursus defendere.

Titius, cum absentem defenderet, fuit siledit, &
prius, quam iudicium acciperet, desit reus solu-
uendo esse, quam ob causam defensor recusat iu-
dicium in se reddi oportere. quaro, an id ei conce-
di oporteat. Iulianus respondit: Defensor, cum sa-
tisfedit, domini loco habendus est. nec multum ei
praestaturus est prator, si eum non coegerit iudi-
cium accipere: cum ad fideiussores eius iri a possit:
& hi, quidquid praestiterint, a defensore consecuturi
sunt.

77. Paulus libro quinquagesimo septimo ad Edictum

Omnis, qui defenditur, boni viri arbitratu de-
fendendus est.

Et ideo non potest videri boni arbitratu litem
defendere is, qui actorem frustrando, efficiat, ne
ad exitum controversia deducatur. 1. Ad duas res
petendas procurator datus, si vnam rem petat, excep-
tione non excluditur, & rem in iudicium deducit.

QVOD CIVISQVEMQUE A VNI-
VERSITATIS NOMINE VEL
CONTRA EAM AGATVR.
TIT. III.

Gaius libro tercio ad Edictum Provinciale
Equae societas, neque collegium, neque hu-
iusmodi corpus passim omnibus habere con-
ceditur. nam & legibus, & senatusconsultis, & prin-
cipalibus constitutionibus ea res coarctatur. Paucis
admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora:
vt ecce vestigium publicorum focis permittitur
ei corpus habere: vel aurifodinarum, vel argentifod-
inarum, & salinarum. Item collegia Romae certa
sunt, quorum corpus senatusconsultis, atque consti-
tutionibus principalibus confirmatum est: veluti
patrum, & quorundam aliorum. 1. Quibus au-
tem permittum est corpus habere collegis, societa-
tis, sive cuiusque alterius eorum nomine proprium
est, ad exemplum reipublicae habere res commu-
nes, arcem communem, & actorem sive syndicam:
per quem, tamquam in republica, quod communi-
ter agi, fierique oportet, & agitur, fit. 2. Quod si
nemo eos defendat: i quod eorum commune erit,
possiderit, & si admodum non existerit ad sui de-
fensionem, venire se iussurum proconsul ait. Et qui-
dem non esse actorem, vel syndicum tunc quoque
intelligimus: cum is ablit, aut valendine impede-
tur, aut inhabilis sit ad agendum. 3. Et si extra-
neus defendere velit vniuersitatem, permittit pro-
consul, sicut in priuatarum defensionibus obser-
uatur: quia eo modo melior conditio vniuersita-
tis fit.

2. Ulpianus libro octavo ad Edictum
S i actorem non erit dicendum, quasi a pluribus
datum sic haberi, hic enim pro republica, vel vni-
uersitate interuenit, non pro singulis.

3. Idem libro nono ad Edictum
N ulli peramittetur nomine ciuitatis, vel curiae
experiri nisi ei, cui lex permittitur, aut, lege ces-
sante, ordo dedit, cum duae partes adessent, aut am-
plius, quam duae.

a. al. respere. b. al. praesitimus. c. al. actor ire. d. al.
cuiusque. e. al. societatem. f. al. haberi. g. al. magis-
tratus. h. al. iudiciorum.

Paulus libro nono ad Edictum
Lanc, vt duae partes decurionum adfuerint, is
quoque, quem decuriam, in merari potest.

5. Ulpianus libro octavo ad Edictum
I llud notandum Pomponius ait, quod & patris
I ussragium filio proberit, & filii patris.

6. Paulus libro nono ad Edictum
I Tem eorum, qui in eisdem a potestate sunt, qua-
si decurio enim hoc delit, non quasi domestica
persona. Quod * & * in honorem petitione erit ser-
uandum: nisi lex municipii, vel perpetua consuetu-
do prohibeat. 1. Si decurionis decuerit, actio-
nem per eum mouendam, quem diuiniui elegerit:
is videtur ab ordine electus, & ideo ex priore
potest. parat enim refer, ipse ordo elegerit, an is,
cui ordo negotiorum delit. Sed si ita decuerit, vt,
quicumque incidit controuersia, eius petentis
negotia Titius habere: ipso iure id decerum
nullius momenti esse. quia non possit videri de ca-
re, quae adhuc in controuersia non sit, decreto datam
persecutionem. Sed hodie haec omnia per syn-
dicos solent secundum locorum consuetudinem ex-
plicari. 2. Quid, si actor datus, postea decreto de-
curionum prohibitus sit: an exceptio ei noceat: &
puto sic hoc accipiendum, vt ei permittitur videri,
cui & permittitur durat. 3. Actor vniuersitatis, si
agat, compellitur etiam defendere: non autem com-
pellitur caue de raro. Sed interdu fide decreto du-
bitur, puto interponendam & de raro cautionem.
Actor itaque iste procuratoris partibus fungitur:
& iudicari actio e ex edito non datur, nisi in rem
suum datus sit, & constitui ei potest. Ex eisdem cau-
sis mutandi actoris potestas erit, ex quibus etiam
procuratoris. Actor etiam filiusfamilias dari potest.

7. Ulpianus libro decimo ad Edictum
Sicut municipii nomine actionem prator dedit,
S ita & aduersus eos iustissime edicendum peditur.
Sed & legato, qui in negotium publicum sum-
ptum fecit, puto dandam actionem in municipes.

Et si quid vniuersitati debetur, singulis non debetur:
neque, quod debet vniuersitatis, singuli debent. 2. In
decurionibus, vel aliis vniuersitatibus nihil refert,
vtrum omnes idem maneant, an pars maneat, vel
omnes immutari sint. Sed si vniuersitas ad vnum
redit: magis admittitur, posse cum contineri, &
conueniri: cum ius omnium in vnum reciderit, &
siet nomen vniuersitatis.

8. Paulus libro quindodecimo ex Casio
N ciuitatis si per eos, qui res earum admini-
strant, non defenduntur: nec quisquam est cor-
porale reipublicae, quod possidet: per actiones de-
bitorum ciuitatis, agentibus facti fieri oportet.

9. Pomponius libro tertio decimo ad
Sabrinum
S i tibi cum municipibus hereditas communis erit
S imilia hereditandae iudicium inter vos reddi-
tur. Idemque dicendum est in finium regundorum,
& aquae pluuiarum accendae iudicio.

10. Paulus libro primo Manualium
C onstitui potest actor etiam ad operis noui nun-
tiationem, & ad stipulationes interponendas:
veluti legatorum damnus inest, iudicium soluitur
quamuis seruo potius ciuitatis caueri debeat. sed &
si actori cautum fuerit, vltio administratori
rerum ciuitatis dabitur.

DE NEGOTIIS GESTIS,
TIT. V.

Ulpianus libro decimo ad Edictum
Hoc editum necessarium est: quoniam magna
virtus absentium versatur, ne in eisdem rerum
possessionem, aut venditionem pariarum, vel
pignoris distractionem, vel poenae committendae
actionem, vel iniuria rem suam amittant.

a. al. eiusdem patris. b. al. datus. c. al. casus. d. al.
occidit.

2. Gaius

2. *Gaii* libro tertio ad Edictum Provinciale

SI quis abentis negotia gesserit, licet ignorans: tamen quidvis veliter in rem eius impenderit, vel etiam ipse se in re abentis alicui obligaverit; habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu vitro citroque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. Et sane sicut equum est, ipsum actus sui rationem reddere; & eo nomine condempnari, quidquid vel non, vt oportuit, gessit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diuerso iustum est, si vituliter gesserit, praeterit ei, quidquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est.

3. *Ulpiani* libro decimo ad Edictum

Alter prator: si quis negotia alterius, sine quibus negotia, quae cuiusque, cum in mortuis fuerint, esse videlicet non nomine dabo. 1. ¶ Haec verba si quis, sic sunt accipienda, sine qua. nam & mulieres negotiorum gestorum agere possunt, & conueniri non dabitur. 2. ¶ *Negotia* sic accipere sine vnum sine plura. 3. ¶ *Alterius*, inquit, & hoc ad vtrumque seruum referatur. 4. ¶ Pupillanum, si negotia gesserit, post rescriptum *D. Titij* etiam conueniri potest in id, quod factus est locupletior: agendo autem, compensantem eius, quod gessit, patitur. 5. ¶ Et, si furiosus negotia gesserit; competit mihi aduersus eum negotiorum gestorum actio. Curatori autem furiosi, & furiosus aduersus eum, & eadem ad actionem *Labeo* ait. 6. ¶ Haec verba, sine quibus negotia, quae cuiusque, cum in mortuis fuerint, gesserit significat: illud tempus, quo quis post mortem alicuius negotia gessit. de quo fuit necessarium edicere: quoniam neque testatoris iam defuncti, neque heredis, qui nondum adit, negotium gessisse videtur. Sed si quid accessit post mortem, vt puta partus, & fetus, & fructus, vel si quid serui adquisierint: si ex his verbis non continetur, pro adiecto tamen debent accipi. 7. ¶ Haec autem actio, cum ex negotio gessio oriatur, & heredi, & in heredem competit. 8. ¶ Si executor a pretore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi aduersus eum actio. 9. ¶ Interdum in negotiorum gestorum actione *Labeo* scribit dolum solummodo versari: nam, si affectione coactus, non bona mea distraherentur, negotiis tamen opuleris: quis in me esse, dolum duntaxat te praestare, quae sententia habet aequitatem. 10. ¶ Haec actio tenetur non solum is, qui sponte, & nulla necessitate cogente, immiscuit se negotiis alienis, & ea gessit: verum & is, qui aliqua necessitate urgente, vel necessitatis suspitione gessit. 11. ¶ Apud *Marcellum* libro secundo digitorum quaeritur, si, cum proposuissent negotia *Titij* gerere mihi mandaueris, vt geram in vtraque actione vt possum, & ego puto, vtramque locum habere: quemadmodum ipse *Marcellus* scribit, si fideliorum accipere negotia gesturus: nam & hic dicit, aduersus vtramque esse actionem.

4. *Idem* libro quadragensimo quinto ad *Sabinum*

Sed videamus, an siue illor hic habere aliquam actionem possit, & verum est, negotiorum gestorum cum agere posse, nisi donandi animo fiduciarum.

5. *Idem* libro decimo ad Edictum

Item si, cum putari te mihi mandatum, negotia gessi: & hic nascitur negotiorum gestorum actio cessante mandati actione. Idem est etiam, si pro te siue illor, dum puto mihi a te mandatum esse. 1. ¶ Sed & si, cum putari *Titij* negotia esse, cum essent *Sempronij*, ea gessi: solum *Sempronij* mihi actione negotiorum gestorum tenetur. 2. ¶ *Inlianus* libro tertio Digitorum scribit. 3. ¶ In illius tui negotia gesserit non mandatum tuo, sed ne reuelo iudicio tenearis: negotiorum gestorum te habere obligatum: sed & pupillam, modo si locupletior fuerit factus. 4. ¶ Item si procuratori tuo mutuum pecuniam dedero tui contemplatione vt creditorem tuum, vel pignus tuum liberet aduersus te negotiorum gestorum habere actionem: aduersus eum, cum quo contraxi, nullam. Quod tamen, si a procuratore tuo stipularus fuisset potest dici, superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundantia hanc stipulationem interposuisti. 5. ¶ Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam accepisset: mea meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. 6. ¶ Sed & si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa: *Labeo* scribit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse: qui enim deprecandam causam accedit: suo lucri, non meo commodo, studet. sed nihilo minus, immo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. Ipse tamen, si circa res mea aliquid impenderit; non in id, quod ei abest, quia improbat negotia mea accessisset, sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. 7. ¶ Si quis ita simpliciter versatus est, vt suum negotium in suis bonis, quali meum, gessisset: nulla est vtroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patitur. Quod si & suum, & meum, quod meum, gesserit: in meum tenebitur, nam & si cui mandauero, vt meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune dicendum esse *Labeo* ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. 8. ¶ Si quis, quasi seruus meus, negotium meum gesserit: cum esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio. 9. ¶ Sed si ego tui filij negotia gesserim, vel seruus videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. & mihi videtur verum, quod *Labeo* distinguit, & *Pomponius* libro viceniesimo sexto probat: vt, si quidem contemplatione tui negotia gessi pecuniaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filij tui, vel serui, vel eorum contemplatione aduersus patrem, vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. Idemque est, & si sui iuris esse eos putari. Nam & si seruus non necessarius emerit filio tuo, & tu ratum habueris: nihil agitur ratihabitione. Eodem loco *Pomponius* scribit, hoc adiecit: quod putat, & si nihil sit in peculio, quoniam plus patri, dominove debetur: & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit. 10. ¶ Sed si hominis liberi, qui tibi bona fide seruiebat: negotia gessero: si quidem putans tuum esse seruum gessisset: *Pomponius* scribit, eorum retum peculiarium causa, quae te sequi debent, eorum mihi fore negotiorum gestorum actionem: eorum vero seruus, quae ipsum sequuntur non tecum, sed cum ipso: sed si liberum scribit, eorum quidem rerum, quae cum loquuntur, habeo aduersus eum actionem: eorum vero, quae te sequuntur, aduersus te. 11. ¶ Si *Titij* seruus putatus, qui erat *Sempronij*, dederit pecuniam, ne occideretur: *Pomponius* ait, habere negotiorum gestorum aduersus *Sempronium* actionem. 12. ¶ Item quaeritur apud *Pedum* libro primo: si *Titium*, quasi debitorem tuum, extra iudicium admonueris: & si mihi soluerit, cum debitor non esset; tunc postea cognoueris, & ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis comenire. Et ait, dabitari posse: quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit, sed ratihabitor, inquit, fecit tuum negotium. & sicut etiam quod exatum est, aduersus eum datur repetitio, qui ratum habuit: ita & ipsi debitor, post ratihabitionem, aduersus me competere actio. sic ratihabitor constituit tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. 13. ¶ Idem ait, si *Titij* debitorem, cui te heredem putabam, cum esset *Serius* heres, conuenireo tui heres, & exegero: mox tu ratum habueris, esse mihi aduersus te, & tibi mutuum negotiorum gestorum actionem. Ad quoniam alienum negotium ge-

Actione vt creditorem tuum, vel pignus tuum liberet aduersus te negotiorum gestorum habere actionem: aduersus eum, cum quo contraxi, nullam. Quod tamen, si a procuratore tuo stipularus fuisset potest dici, superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem: quia ex abundantia hanc stipulationem interposuisti. 2. ¶ Si quis pecuniam, vel aliam quandam rem ad me perferendam accepisset: mea meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit. 3. ¶ Sed & si quis negotia mea gessit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa: Labeo scribit, suum eum potius, quam meum negotium gessisse: qui enim deprecandam causam accedit: suo lucri, non meo commodo, studet. sed nihilo minus, immo magis, & is tenebitur negotiorum gestorum actione. Ipse tamen, si circa res mea aliquid impenderit; non in id, quod ei abest, quia improbat negotia mea accessisset, sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. 4. ¶ Si quis ita simpliciter versatus est, vt suum negotium in suis bonis, quali meum, gessisset: nulla est vtroque latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patitur. Quod si & suum, & meum, quod meum, gesserit: in meum tenebitur, nam & si cui mandauero, vt meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune dicendum esse Labeo ait, si & tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri. 5. ¶ Si quis, quasi seruus meus, negotium meum gesserit: cum esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio. 6. ¶ Sed si ego tui filij negotia gesserim, vel seruus videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. & mihi videtur verum, quod Labeo distinguit, & Pomponius libro viceniesimo sexto probat: vt, si quidem contemplatione tui negotia gessi pecuniaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filij tui, vel serui, vel eorum contemplatione aduersus patrem, vel dominum de peculio duntaxat dandam actionem. Idemque est, & si sui iuris esse eos putari. Nam & si seruus non necessarius emerit filio tuo, & tu ratum habueris: nihil agitur ratihabitione. Eodem loco Pomponius scribit, hoc adiecit: quod putat, & si nihil sit in peculio, quoniam plus patri, dominove debetur: & in patrem dandam actionem, in quantum locupletior ex mea administratione factus sit. 7. ¶ Sed si hominis liberi, qui tibi bona fide seruiebat: negotia gessero: si quidem putans tuum esse seruum gessisset: Pomponius scribit, eorum retum peculiarium causa, quae te sequi debent, eorum mihi fore negotiorum gestorum actionem: eorum vero seruus, quae ipsum sequuntur non tecum, sed cum ipso: sed si liberum scribit, eorum quidem rerum, quae cum loquuntur, habeo aduersus eum actionem: eorum vero, quae te sequuntur, aduersus te. 8. ¶ Si Titij seruus putatus, qui erat Sempronij, dederit pecuniam, ne occideretur: Pomponius ait, habere negotiorum gestorum aduersus Sempronium actionem. 9. ¶ Item quaeritur apud Pedum libro primo: si Titium, quasi debitorem tuum, extra iudicium admonueris: & si mihi soluerit, cum debitor non esset; tunc postea cognoueris, & ratum habueris: an negotiorum gestorum actione me possis comenire. Et ait, dabitari posse: quia nullum negotium tuum gestum est, cum debitor tuus non fuerit, sed ratihabitor, inquit, fecit tuum negotium. & sicut etiam quod exatum est, aduersus eum datur repetitio, qui ratum habuit: ita & ipsi debitor, post ratihabitionem, aduersus me competere actio. sic ratihabitor constituit tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione gestum. 10. ¶ Idem ait, si Titij debitorem, cui te heredem putabam, cum esset Serius heres, conuenireo tui heres, & exegero: mox tu ratum habueris, esse mihi aduersus te, & tibi mutuum negotiorum gestorum actionem. Ad quoniam alienum negotium ge-

al. rem hab. abfuturum. cal. iust. dal. conuenire. cal. debitor. fal. in negotia. gal. vt. al. quo. b. al. sequi debent. cal. iust.

sum est. sed rati habitio hoc conciliat. quæ res efficit, ut tuum negotium gestum videatur, & à te hereditas peti possit. ¶ Quid ergo, inquit Pedius, si cum te heredem putarem, in solam filio hereditariam; tunc ratum haberis? an si mihi aduersus te actio? sed non fore alticum hoc factio meo alter sit locupletarius; & alterius rei ipsa gestum negotium fici nec possit, quod alij adquisitionem est ipso gestu, hoc tuum negotium videri. ¶ Videamus in persona eius, qui negotia administrat quædam gestit, quædam non contemplatione tamen eius ausus ad huc non accessit; & si vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea gesturus fuit: an dici debet, negotiorum gestorum eum teneri, & propter ea, quæ non gestit, quod potius verius. Certè si quid à se exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur, quamquam enim hoc ei imputari non possit, cur alios debitores non conuenerit; quoniam conueniendi eos iudicio facultatem non habuit, qui nullam actionem inuenerit porit: tamen, à semetipso cur non exegerit, ei imputabitur, & si forte non fuerit usurarium debitum, incipit esse usurarium: ut dicitur Plus Flauio Longino referit: nisi forte, inquit, usuras ei remisera.

7. Paulus libro nono ad Edictum
 Via tantundem in bonæ fidei iudiciis officium iudicis valet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

8. Ulpianus libro decimo ad Edictum
 Si autem in fuit, qui negotia administravit, à quo mandatum non exigebatur: posse ei imputari, cur, oblata de rato cautione, eum non conuenit; si modo facile ei fuerit satisficere. certe in sua persona indubitatum est. & ideo si ex causa fuit obligatus, quæ certo tempore fuit, & tempore liberatus est: nihilominus negotiorum gestorum actione erit obligatus. Idem erit dicendum & in ea causa, ex qua heres non tenetur, ut Marcellus scribit. ¶ Item si fundum tuum, vel ciuitatis per obreptionem petieris, negotium tuum, vel ciuitatis gerens: & ampliores, quim oportuit, fructus fuero consecutus: debebis hoc ipsum tibi, vel reipublice prestare, licet petere non poterim. ¶ Si quocumque modo ratio compensationis habita non est à iudice: potest reprobatæ fuerit: pensiones: & verus est, quasi re iudicata, amplius agi contrario iudicio non posses: quia exceptio rei iudicæ opponenda est. ¶ Iulianus libro tertio tradit; si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter nonjan aduersus eum, qui non prohibuit, habeam negotiorum gestorum actionem. mouetur eo, quod si data fuerit aduersus eum actio, necesse erit & eum periculi, qui veniit: sed & illud esse iniquum, eum, qui non prohibuit, alieno facto liberari: cum; si mutuum pecuniam alteri ex sociis, prohibente socio, dedissem, utique eum obligarem, & puto secundum Iulianum debere dici, superesse contra eum, qui non prohibuit negotiorum gestorum actionem: ita tamen, ut is, qui prohibuit, ex nulla parte, neque per socium, neque per ipsum, aliquid damni sociat.

9. Scaenola libro primo Quæstionum
 Pomponius scribit, si negotium à te, quamuis male gestum, probaueris; negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. videndum ergo, ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat. nam quomodo, cum semel experita, nulla voluntate tollitur: sed superius ita verum se putare, si dolus malus à te abst. Scaenola: Immo puto, & si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse, sed eo dictum, te mihi non teneri, quod reprobare non possim semel probatum; & quemadmodum, quod vitliter gestum est, necesse est apud iudicem pro rato haberi: ita omne, quod ali

a al. tenetur. b al. compensatione. c al. periculi. d al. per se ipsum. e al. iudice.

A ipso probatum est. Ceterum si, vbi probauit non est negotiorum actio: quid fiet, si à se frater meo exegerit, & probauerim? quemadmodum recipiam? item si vendiderit? quid denique, si quid impendit, quemadmodum recipiet? nam vique mandatum non est. erit igitur & post rati habitioem negotiorum gestorum actio.

10. Ulpianus libro decimo ad Edictum
 Sed an vltro mihi tribuitur actio sumptuum, quos feci? & puto competere nisi specialiter id actum est, ut neuter aduersus alterum habeat actionem. ¶ Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gestit, actione ista vtetur: sed sufficit, si vitliter gestit, & effectum non habuit negotium, & ideo, si infulam fulsit, vel seruum ægrum curauit: etiam si infulam exusta est, vel seruus oblit, agere negotiorum gestorum. idque & Labeo probat. Sed (vt Celsus refert) Proculus apud eum notat, non semper debere dari, quid enim, si eam infulam fulsit, quam dominus, quasi impar sumptus, dereliquit, vel quam sibi necessariam non putauit? oneratus (inquit) dominum secundum Labeonis sententiam: cum vnicuique licet & damni infecti nomine rem derelinquat. Sed istam sententiam Celsus eleganter deridet. is enim negotiorum gestorum (inquit) habet actionem, qui vitliter negotia gestit: non autem vitliter negotia gerit, qui rem non necessariam, vel quæ onerata est patremfamilias, adgredditur, iuxta hoc est, quod Iulianus scribit: eum, qui infulam fulsit, vel seruum ægrum curauit, habere negotiorum gestorum actionem, si vitliter hoc faceret, licet euentus non sit secutus, ego quero, quid si putauit se vitliter facere, sed patrifamilias non expediebat? dico hunc non habiturum negotiorum gestorum actionem. vt enim euentum non spectamus, debet vitliter esse corruptum.

11. Pomponius libro vicesimo primo ad Quintum Mucium
 Si negotia absentes & ignorantis gerat: culpam, & dolum prestare debet. sed Proculus, inter eum etiam casum prestare debere: veluti si nouus negotium, quod non sit solutus absens facere, tu nomine eius gerat: veluti venales nomine coemptæ, vel aliquam negotiationem incundo. nam si quid damnium ex ea re secutum fuerit, te sequetur: lucrum vero absentem, quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnium; absens prestare lucrum cum damno debet.

12. Ulpianus libro decimo ad Edictum
 Successores eius, cuius fuerunt negotia, qui apud hostes decessit, hæc actio danda erit. ¶ Sed si filijfamilias militis de iuncti testamento factis gestis similiter erit danda actio. ¶ Sicut autem in negotiis viuorum gestis iustit vitliter negotiorum gestum: si ita & in bonis mortuorum, licet diuersus exitus sit.

13. Paulus libro nono ad Edictum
 Debetor meus, qui mihi quinquaginta debebat, decessit: huius hereditatis curatorem suscipi: & impendi decem. deinde & redacta ex venditione rei hereditariæ centum in area repositi, hæc sine culpa mea perierunt, quæritur est, an ab herede, qui quandoque extitisse, vel si creditum speculatum quinquaginta petere possim, & decem, quæ impendi. Iulianus scribit, in eo verti quæstionem: vt animaduertamus, an iustam causam habuerim sepellendorum centum, nam si debeamus & mihi, & ceteris hereditariis creditoribus solvere: periculum non solum sexaginta, sed & reliquorum quadraginta milium me prestaturum decem tamen, quæ impenderim recutur: sed si sola nonaginta restituerim: da: si vero iusta causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur: veluti si periculum erat, quæ

a al. capit. b al. etiam. c al. agrum. d al. spectemus. e al. compensare. f al. capium. g al. decem. h al. creditis quinquaginta. i al. et.

prædium in publicum committeretur, ne pecunia traheretur pecunia augetur, aut ex compromisso committeretur; non solum decem, quæ in hereditaria negotia impenduntur, sed etiam quinquaginta, quæ mihi debita sunt; ab herede me conueniunt posse.

14. *Ulpianus* libro decimo ad Edictum

Si filiusfamilias negotia gessisse proponatur: æquissimum erit, in patrem quoque actionem dari: nec peculium habet, siue in feni patris sui veritus, & si ancilla, simili modo.

15. *Paulus* libro nono ad Edictum

Pomponius libro vicenimo sexto, in negotiis gestis initio cuiusque temporis conditionem spectandam ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia coeperim gerere; & inter moras pubes factus sit vel seruis, aut filiusfamilias; & interea liberi, aut paterfamilias effectus sit? hoc & ego verius esse didici: nisi si ab initio quasi vnum negotium gesturus accesserit, deinde alio animo ad alterum accesserit eo tempore, quo iam pubes, vel liber, vel paterfamilias effectus est. hic enim quasi plura negotia gesta sunt: & pro qualitate personarum & actio formatur, & condemnatio moderatur.

16. *Idem* libro septimo ad Plautium

Ed & cum aliquis negotia mea gerit: non multa negotia sunt, sed vna contracta: nisi si ab initio ad vnum negotium accessit, ut finito eo discederet: hoc enim casu, si nota voluntate aliud quoque adgredi coepit, alius contractus est.

17. *Ulpianus* libro trigensimo quinto ad Edictum

Eum adun, quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur reddere. Plane si quid conuenit fuit, ut separari ratio eius, quod in seruitute gestum est, ab eo; quod in libertate gestum, non possit: constat venire in iudicium vel mandati, vel negotiorum gestorum, & quod in seruitute gestum est. Denique si tempore seruitutis arem emerit, & in ea insulam transducatur, & que conuenit: deinde manumissus fundum locauerit: sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducitur: quia ex fueroris temporis administratione nihil amplius iudicio deduci potest, quam id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediiri non potest.

18. *Paulus* libro nono ad Edictum

Proculus, & Pegasus bonam fidem eum, qui in seruitute gerere coepit, prestare debere aiunt: idcirco, quantum, si alius eius negotia gessisset, seruare potuisset tantum eum, qui a semetipso non exigeret, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id seruari potest. *Idem* Neratius.

19. *Idem* libro secundo ad Neratium

Ad qua natura debitor fuit, etiam si in peculio nihil habuit: & sibi postea soluere debet in eodem actu perseverans: sicut is, qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id praestare cogitur. **S**extiola noster ait putare se, quod Sabinus scribit, debere & capite rationem reddendum, & sic intellegi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coepisset non vel dolum, aut culpam in seruitute admittam in obligationem reuocet, itaque si inueniatur vel malo more pecunia in seruitute erogata, liberabitur. **S**i libero homini, qui bona fide mihi seruit, & mandem, ut aliquid agat: non fore eum eo mandati actionem. Labo ait: quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandata, sed quasi ex necessitate seruiti, erit igitur negotiorum gestorum actio: quia & gerendi negotij mei habuerit affectionem, & is fuit, quem obligare possem. **S**i cum me obente negotia mea gereret, impru-

20. *Institio* in bal. aliud. cal. conuocum. dal. fundi. cal. indicium. fal. seruare. gal. reddendum. h. al. affectum.

A dens rem meam emisi, & ignorans vsucepisti. mihi negotiorum gestorum, ut restitutus, obligatus non es. sed si, antequam vsucapias, cognoscas rem meam esse: subicere debes aliquem, qui a te potest meo nomine: ut & mihi rem, & tibi stipulationem eandem committat. nec videris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc sciare debet, ne actionem negotiorum gestorum teneas. **Q**uoniam non tantum forem, & verumtamen vsuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum gestorum iudicio praestabis: vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque vsuras, quas praestabitur, & vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, seruabimus negotiorum gestorum iudicio. **S**i dum apud hostes esset Titius, negotia eius administrauit, postea reuersus est. negotiorum gestorum mihi actio coepit: etiam si eo tempore, quo gerebantur, dominum non habuerunt.

20. *Ulpianus* libro decimo ad Edictum

Contra autem apud hostes constitutus decessoris: successori, & aduersus successorem eius negotiorum gestorum directio, & contraria competit.

21. *Paulus* libro nono ad Edictum

Nam & Seruius respondit, ut est relatum apud Afronem libro trigensimo nono digestorum: cum a Lusitanis tres capri essent, & vius ea conditione missus, ut pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, sique reuerti nolisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam soluisset: Seruius respondit æquum esse, praetorem in eum reddere iudicium. **S**i qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem, sed et obligat, ideoque nihil refert, an etiam pupillus heres existat: quia id res alienam cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit. **S**i si, viuo Titio, negotia eius administrare coepi: intermittere mortuo eo non debeo: nota tamen inchoare necesse mihi non est: vetera explicare, ac conseruare necessarium est: ut accidit cum alter ex sociis mortuus est. nam quæcunque prioris negotij explicanda causa gerentur, nihil refert, quo tempore consummuerunt, sed quo tempore inchoauerunt. **S**i mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit, quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teoneris non in hoc tantum, ut actiones tuas praestes, sed etiam quod imprudenter eum elegeris: ut quidquid detrimenti negligentia eius fecit, tu mihi praestes.

D **21. Gaius** libro tertio ad Edictum provinciale
Sine hereditaria negotia, siue ea, quæ alicuius essent, gerens aliquis, necessario rem emerit: licet ea interierit; poterit, quod impenderit, iudicio negotiorum gestorum consequi. veluti si frumentum, aut vitum tam licet parauerit, adhuc casu quodam interierit: forte incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipse ruina, vel incendium sine vitio eius acciderit. nam cum propter ipsam ruina, aut incendium damnandus sit, ablatum est, eum istarum rerum nomine, quæ ita consumptæ sunt, æquum consequi.

E **22. Idem** vicenimo quarto ad Edictum
Si ego hac mente pecuniam procuratoris dem, ut se a ipsa creditoris heret: proprietatem quidem per procuratorem non acquiritur: potest tamen creditor, etiam iusto me, ratum habendo, pecuniam suam facere: quia procurator in accipiendum creditoris duntaxat negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberatur.

F **23. Paulus** libro vicenimo ad Edictum
Si quis negotia aliena gerens indebitum exegerit: restitui cogitur. de eo autem, quod indebitum soluit, magis est, ut sibi imputare debeat.

G **24. Idem** vicenimo septimo ad Edictum
Si inquit, bal. aliud. cal. 37. dal. mihi, cal. 300. ut. q. 1. ut. vel. con. m. an. ut. fal. g.

25. Idem libro vicenimo septimo ad Edictum
Si inquit, bal. aliud. cal. 37. dal. mihi, cal. 300. ut. q. 1. ut. vel. con. m. an. ut. fal. g.

SI quis negotia aliena gerens, plus, quam oportet, impenderit: recuperaturum eum id, quod prestatum debuerit.

26. Modestinus libro primo Responsum
Cum alicui b civitati per fideicommissum restitui nulla esset hereditas: magistratus adores horum bonorum Titium, & Selum, & Galum idoneos creaverunt. postmodum hi adores inter se diuisione administrationem bonorum: idque egerunt sine auctoritate, & sine consensu magistratum. post aliquot tempus testamentum, per quod restitui civitati hereditas fideicommissa a effect. tritium probatum est pro tribunali: atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti exiit, sed ex his actoribus vnus non solvendo decessit: & nemo heres eius exiit. Oportet, si Sempronius conteneret adores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet. Herennius Modestinus respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea, quae solus, negotiorum gestorum actione seruari non potest, ad damnum eius, cui legitima hereditas quaesita est, pertinere.

27. Idem libro secundo Responsum
EX duobus fratribus vno quidem sux f atatis, alio vero minore anas, cum haberent communia praedia rustica, maior frater in salu communi habenti habitationes paternas a npla aedificia aedificauerat: cumque eundem salum cum fratre diuisiderat, sumptus sibi, quasi re meliore ab eo facta, desiderabat, frater minore iam legitima aetatis constituto. Herennius Modestinus respondit, ob sumptus nulla re vrgente, sed voluptatis causa factos eum, de quo quaeritur, actionem non habere. 1 Titium, & si pietatis respectu sororis aluit filiam, actionem huc nomine contra eam non habere respondit.

28. Laeulenus libro octavo ex Cassio
SI quis, mandatu Titij, negotia Sej gessit: Titio mandati tenetur: sique xitumari b debet, quanto Sej, & Titij interest. Titij autem interest, quantum is Seio praestare debet: Qui vel mandati, vel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandauit aliena negotia gerenda, & antequam ipse quicquam domino praestet: quia id ei abesse videtur, in quo obligatus est.

29. Callistratus libro tertio Edicti Monitorij
Cum pater testamento postumo tutorem dederit: sique tutelam interim administrauerit, nec postumus natus fuerit: cum eo non tuteba, sed negotiorum gestorum erit agendum. quod si natus fuerit postumus, tutela erit actio: & in eam verumque tempus veniet: & quo, antequam nasceretur infans, gessit: & quo, postquam natus sit.

30. Inlucius libro tertio Digestorum
EX facto quaerebatur: quendam ad filiginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum filiginem miscendo corrupisse: atque ita pretium filiginem, quae in publicum empta erat, curatori adhibitum esse: quaeque a ditione curator cum subcuratore experiri potuit, & consequi, id vel si saluum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Severus respondit, aduersus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit, ut magistratus aduersus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit consensus fraudis. Secundumque quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

31. Papinianus libro secundo Responsum
Libero, vel amico mandauit pecuniam accipere: sed mutam: cuius literas creditor secutus contraxit: & fideiussor interuenit. etiam si pecunia non sit

A in rem eius versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditoris, vel fideiussori, scilicet ad exemplum infistoris actionis. 1 Inter negotia Sempronij, quae gerebat, ignorans Titij negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei cautionem indemnitatis officio iudicis praebere necesse est aduersus Titium, cui datur actio. Idem in tutore iuris est. 2 Item in iudicium deducam, & a reo desertanti frustratoris amicus vltro egit, causas absentis eius allegans iudicis culpam contraxisse non videtur, quod, sententia contra absentem dicta, ipse non pronouit. Vlpianus notat: Hoc verum est: quia frustrator condemnatus est. ceterum si amicus, cum absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum ad se potest ei imputari, si, cum posset, non appellasset.

B 3 Qui b aliena negotia gerit, vltus praestare cogitur: scilicet pecuniam, quae purgatis necessariis sumptibus superest. 4 Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit. si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur de iure fideicommissi: cum voluntas finem erogationis fecerit. 5 Tutoris heres impubes filius ob ea, quae tutor eius in rebus pupillae patetrix gessit, non tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenitur. 6 Quamquam macer filij negotia secundum patris voluntatem, pietatis fiducia gerat: tamen ius adoris periculo suo, litium causa constitutum non habet: quia nec ipsa filij nomine recte agit, aut res bonorum eius alienat, vel debitorum impuberes accipiendo pecuniam liberat. 7 Vno defendente causam communis aequae, sententia praedio datur: sed qui sumptus necessarios probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

C **32. Idem libro tertio Responsum**
Fideiussor impetitia lapsus, alterius quoque contraactor, vel hypothecae susceptor: & vtramque pecuniam creditoris soluit, existens indemnitas iuris, consensu praedicti, consili possit: ob ea res iudicio mandati frustra conuenietur, & ipse debitorem frustra conueniet: negotiorum autem gestorum actio vtrique necessaria erit. In qua lite culpam xitimarum satis est, non eam casum: quia prado fideiussor non videtur, creditor ob id factum ad restituendum iudicio, quod de pigore dato reddidit, cum videretur ius suum vendidisse, non tenebitur. 1 Ignorante virgine, mater a sponso filiae res donatas suscepit, quia mandati, vel depositi gessit actio negotiorum gestorum agitur.

33. Idem libro decimo Responsum
Heres viri defuncti uxorem: quae res viri, tempore nuptiarum, in sua potestate habuit, compilata f hereditatis possidare non debet. prudens itaque faciet si ad exhibendum, & negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

34. Paulus libro primo Quaestionum
Nepotus sui negotia gessit: defunctis vtriusque, aut heredes conueniebantur: a nepotis gestibus negotiorum gestorum actione, repubant heredes aut alimenta praestita nepoti, respondebatur, amiam iure pietatis de suo praestitissent enim aut desiderasse, vt decernerentur alimenta, aut decreta essent. praeterea constitutum esse dicebatur, vt si mater aluisse, non posset alimenta, & quae pietate cogente de suo praestitisset, repetere, ex contrario dicebatur, tunc hoc recte dici, vt de suo aluisse mater probaretur: in proposito autam, quae negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis tunc

H a al. ab sententia. b al. Papinianus qui aliena. c al. nec de iure. d al. erogationibus. e al. necessarios ac probabiles. f al. expensas hereditatu vtriusque possulare. g al. eam.

a al. temperatum. b al. aliquando. c al. iure idoneo. d al. fideicommissa iura. e al. ei. f al. iura. g al. idem Titium. h al. tamen estimari. i al. sonum intercessit. k al. infirmum. l al. quae debita erant, praestitit.

a al. ab sententia. b al. Papinianus qui aliena. c al. nec de iure. d al. erogationibus. e al. necessarios ac probabiles. f al. expensas hereditatu vtriusque possulare. g al. eam.

alio die tractatum est, nunquid viroque a patrimonio erogata videantur, quero, quid tibi iustus videatur. Respondit hanc disceptatio in factum consistit. nam & illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo observandum. quid enim, si etiam profectus est, se filium idem alere, ut aut impium autotores eius conveniret pone peregre patrem eius oblesse & matrem, dum in patriam revertitur, tam filium, quam familiam ei exhibuisse. in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem Divus Pius Antoninus constituit. Igitur in rei facti facilius putabo aniam, vel heredes eius audiendos, si reputare velint alimentis: maxime si etiam in ratione impenfarum ea retulisse aniam apparebit. Illud nequam admitterendum puto, ut de viroque patrimonio erogata videantur.

35. *Seneca* libro primo *Questionum*

Diuortio facto, negotia vxoris gessit maritus. dos non solum dotis actione, verum negotiorum gestorum seruari potest. Hæc ita, si in negotiis gessit maritus, dum gerit, facere potest alius enim asportari non potest, quod a se non exegerit. Sed & postquam patrimonio amiserit, plena erit negotiorum gestorum actio: & quamvis si dotis actione maritus contentatus est, & quantum est. Sed hæc quidam modus seruandus est: vt ita quæstio locus sit, quantum factore possit, quantum postea amiserit: si illo tempore et solvere potuit. non enim euestigio in officio deliquit, si non protinus res suas distaxit ad pecuniam redigendam. prætere denique aliquid temporis debuit, quo cessasse videatur. quod si in heres, prius quam officium impleat, res amissa est: perinde negotiorum gestorum non tenetur; ac si nunquam facere possit. Sed & si facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia forte periculum est, ne facere desinat. Illud autem non credimus teneri, qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cum pecunia ei debeatur, nec fuerit, quod sibi possit exsoluere. Sed nec redhibitorum speciem venire in negotiorum gestorum actionem. & per hoc ex & mensibus exactis perire, si vel maximum in rebus non inuenit vel eo inuenit, quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset, vel quod per eum esse adquisitionem non ex re emptoris, nec auenit, nec recepisset: nec esset in ipsis emptoris negotiis, que gerebat, vnde sibi in presenti redderet. Ceterum si ex alia causa perpetua obligationis, cum sit locuples, debeat: non est imputandum, quod non soluerit: vtique si neque vsurarum ratio querellam mouet. Diuersum quoque est in tutore debitoris: quia ibi interuit, ex prior obligatione solui, vt deberetur ex tutelæ actione.

36. *Paulus* libro quarto *Questionum*

Siliber homo, bona hie mihi seruans, mutuum speculam sumperit; eamque in rem meam verterit: qua actione id, quod in rem nostram vertit, reddere debeat, videndum est: non enim in quali amicitia, sed quali domina negotium gessit, sed negotiorum gestorum actio danda est: que definit competere, si creditori sit, eius soluta sit.

37. *idem* libro primo *Sententiarum*

Itis contestate tempore, quære solet, an pupillus, cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus, cuius parum actionem. Si pecunia quis negotium gerat: vsuras quoque prestare cogitur, & periculum eorum nominum, que ipse contraxit: nisi fortuitus casibus debitoris ita suas fortunas amiserint, vt tempore

a al. de viroque. b al. filiam. c al. facta. d al. gessit. e al. potuit que gessit. non enim. f al. ne facere gessi desinat. g al. sic. h al. q. vel eo inuenit aut deterior homo factus est, aut quod accessionum nomine additum erat, vel per eum adquisitum, non ex re emptoris. nec inuenit, nec recepisset, nec erat. i al. quod. k al. de viro. l al. de pupillis. m al. solui se.

A lit: ex ea actione contestate soluendo non essent. **B** pater, si emancipati filij res a se donatas administravit, filio actione negotiorum gestorum tenetur. **C** *Ulpianus* libro secundo *Disputationum*

Qui sine vsuris pecunia debebat, creditoris sui gessit negotia, quæstum est, an negotiorum gestorum actione summæ illius vsuras prestare debeat. dixi, si a semetipso exigere eum oportuit, debitum vsuras: quod si dies soluendo pecuniæ tempore, quo negotia gerebat, nondum venerat: vsuras non debeturum, sed de præterito, si non intulit rationibus creditoris, cuius negotia gerebat, eam pecuniam a se debeat: merito vsuras bonæ fidei iudicio præstatum. Sed, quæ vsuras debebit, videamus: vt vtrum eas, quibus alius idem creditor facerasset, an & maximas vsuras, quantum tibi quis eius pecuniam, cuius tutelam, negotiove administrat, aut magistratus iunicipij publicam in vsus suos conuerit; & maximas vsuras præstat, vt est constitutum a Diuis principibus. Sed istius diuersa causa est, qui non sibi sumptus ex administratione numeros, sed ab amico accepit, & ante negotiorum administrationem. nam illi, de quibus constitutum est, cum gratitudo, certe integræ, & abstinentem omni lucro prestare fidem debent; licentia & qua videatur abuti, maxims vsuris; vix cuiusdam penæ subiciuntur: hæc bona ratione accepta ab alio mutuum; & vsuris, & qui non soluit, non qua ex negotiis, que gerebat, ad se pecuniam transiit, condemnandus est. Multum autem refert, incipiat ante debitum, an ante nomen fieri debitoris: quod satis est ex non vsuario facere vsuram.

B *Cajus* libro tertio de *Verborum Obligationibus*

Soluendo quisque pro alio, licet iniuto, & igno- rantes liberat eum, quod autem alius debetur, alius sine voluntate eius non potest iure exigere. naturalis enim, simul & ciuilis ratio fuerit, alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorantis & iniuti nos facere potest: deteriori non potest.

C *Paulus* libro decimo ad *Sabinum*

Si communes & lestecum habemus, pro una parte damni in eadem vicino cauro: dicendum est, quod prælitero negotiorum gestorum actione potius, quam communi diuidendo iudicio, posse me petere: quia potui partem meam ita defendere; vt socij partem defendere non cogeret.

D *idem* libro trigentesimo ad *Edictum*

Qui seruam meam, me ignorante, vel absente, in noxali causa descendit; negotiorum gestorum in solidum in eum, non de peculio agitur.

E *idem* libro trigentesimo secundo ad *Edictum*

Si serui mei rogati negotia mea suscepissent: si sumtaxat admonitis a tertio meo ut faceris, esse inter nos negotiorum gestorum actio: si vero quasi mandatu serui etiam de peculio, & de in rem verso b agere te posse responsum est.

F *Labeo* libro sexto *Posteriorum Epitomarum* a *Iuliano*

Cum pecuniam eius nomine solueres, & qui tibi nihil mandauerat: negotiorum gestorum actio tibi competet; cum ex solutione delictor a creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuerit, eam pecuniam non solui.

G *Ulpianus* libro tertio *Disputationum*

Iteritius vel suspecto actores potulant; nullam aduerbis eos habet actionem secundum Diuis Severi constitutionem.

H *idem* libro quarto *Opinionum*

Quæ utiliter in negotia alicuius erogauerit, in quibus est etiam sumptus honeste ad honorem per gratias periculosos factus, actione negotiorum gestorum peti possunt. **I** *Quæ* pure tenimento libertatem acciperent, actus, quem si uentibus dominus admistraverit, rationem redd-

a al. & in vsura. b al. vtroque actione. c al. facta. d al. uera.

dere non conpellantur. **2** ¶ Titius pecuniam creditoribus hereditariis soluit existimans foreorem suam defuncto herede in testamento existisse: quantum animo gerendi fororis negotia id fecisset, veritate tamen filiorum defuncti, qui sui heredes patri, sublati testamento, erant, gessisset: quia sequum est in damno eum non versari, ad actionem negotiorum gestorum id eum petere placuit.

36. Africani libro septimo **Quæstionum**
Mandati filio meo, ut tibi fundi emeret. quod eum cognovissem, ipse eum tibi emi. puto referre, quia mente emerui. nam si propter ea, quæ tibi necessaria esse scirem, & te eius voluntatis esse, ut emptum habere velles: agemus inter nos negotiorum gestorum: sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum interesset: aut Titio mandasses, & ego, quia per me commodius negotium possum conficere, emissem. Si vero propterea emerui, ne filius mandati iudicio teneatur: magis est, ut ex persona eius & ego tecum mandati agere possum, & tu mecum actionem habes de peculio: quia & si Titus id mandatum suscipisset, & ne eo nomine teneatur, ego emissem: agerem cum Titio negotiorum gestorum, & ille tecum, & tu cum illo mandati. Idem est, si filio meo mandaveris, ut pro te fideiuberet: & ego pro te fideiussorem. **3** ¶ Si proponatur te Titio mandasse, ut pro te fideiuberet: neque, quod aliqua de causa impediretur, quominus fideiuberet, liberandæ fidei eius causa fideiussile negotiorum gestorum mihi competit actio.

47. Paulus libro primo **Sententiarum**
Actio negotiorum gestorum illi datur, cuius intercessit hoc iudicio experiri. **1** ¶ Nec refert, directa quis, an vtili actione agat, vel conveniatur. quia **4** in extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non observatur: hæc supilitas superæque est: maxime cum vtraque actio eiusdem potestatis est, eundemque habet effectum.

48. Papianus libro tertio **Quæstionum**
Ignorante quoque sorore, si frater negotium eius agerens dote in viro stipulatus sit: iudicio negotiorum gestorum, ut virum liberaret, iure conuenitur.

49. Africani libro octavo **Quæstionum**
Sicentis, quam servus vendens subripuisset a reo venditore, emptor vendiderit: eaque in recum natura esse deficientis pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit, ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses. sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem, mixtæ ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legaras, sibi fuisse: quandoque de ea solutione liberaretur.

DE CALVMNIATORIBVS,
TIT. VI.

Ulpianus libro decimo ad **Edictum**
In eum, qui, ut calumniæ causa negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepisse dicitur, intra annum in quadruplum eius pecuniæ, quam accepisse dicitur: post annum simpli in factum actio competit. **1** ¶ Hoc autem iudicium non solum in pecuniariis causis, sed & ad publica crimina pertinere Pomponius scribit: maxime cum & lege repetundarum teneatur, qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. **2** ¶ Qui autem accepit pecuniam siue ante iudicium, siue post iudicium acceptum, tenetur. **3** ¶ Sed & constitutio Imperatoris nostri, quæ scripta est ad Celsum Sabinum, prohibuit iudici, vel adversario in publicis, vel privatis, vel fiscalibus causis pecuniam dare: & ex hac causa licet perire iussit. Nam transari potest, si adversarius non per calumniam, transigendi animo accepit, an constitutio cessat, &

alio variate. bal. sed quia. cal. sed. d. al. plani. cal. si. & post habet pro habet. fal. legatus. g. al. i. g. iulian.

A puto cessare, sicuti hoc quoque iudicium, neque enim transactionibus est interdicitum, sed fordidis concussionibus. **4** ¶ Pecuniam autem accepisse dicitur, etiam si aliquid pro pecunia accepit.

2. Paulus libro decimo ad **Edictum**
Quinetiam, si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse. Idemque si gratuita pecunia vendita data sit, aut minoris locata, venditæ res sit, nec refert, ipse pecuniam accepit, an alij dari iusserit, vel acceptum & suo nomine ratum habuerit.

3. Ulpianus libro decimo ad **Edictum**
Et generaliter idem erit, si quid omnino commpendij sensit propter hoc: sive ab adversario, siue ab alio quocumque. **1** ¶ Si igitur accepit, ut negotium faceret, siue fecit, siue non fecit: qui accepit, ne faceret, & si fecit, tenetur. **2** ¶ Hoc edicto tenetur etiam is, qui depecius est. Depecius autem dicitur turpiter potius. **3** ¶ Illud erit notandum, quod qui dedit pecuniam, ut negotium quis pareretur, non habet ipse repetitionem: turpiter enim fecit eum id dabitur petitis, propter quem datum est, ut calumnia ei fiat. Quare hi quis a pecuniam accipit, ut mihi negotium faceret, & a me, ne mihi faceret: duobus iudicis mihi tenetur.

4. Celsus libro quarto ad **Edictum** **Provinciale**
His sufficere si debet, quod cum pecuniam, quam defunctus dedit, repetere potest.

5. Ulpianus libro decimo ad **Edictum**
In heredem autem competi in id, quod ad eum pertinet. Nam est constitutum, turpia lura hereditibus quoque extorquetur, licet crimina extinguantur. vtrpote ob falsum, & vel iudici ob gratiosam sententiam datum, & heredi extorquetur: & si quid aliud scelere quaeritur. **1** ¶ Sed etiam præter hanc actionem condicio competit, si sola turpitudine accipiens vestrur: nam si & datus, melior causa erit possidentis. Quare si fuerit conditio, vtrum tollitur hæc actio: an vero in tripulum danda sit: an exemplo furis & in quadruplum actionem damus, & conditionem? sed potius sufficere alteram actionem. Vbi autem conditio competit, ibi non est necesse post annum dare in factum actionem.

6. Celsus libro quarto ad **Edictum** **Provinciale**
Annus autem in personam quidem eius, qui dedit pecuniam, non solum egregetur, ex eo tempore credit, ex quo dedit: si modo potestas ei hæret experiri. In illius vero personam, cum quo ut agatur, alius pecuniam dedit, dubitari potest, vtrum ex die dæ pecuniæ numerari debeat, an potius, ex quo cognovit datam esse: quis qui nescit, is videtur experiri potestatem non habere, & verius est, ex eo annum numerari, ex quo cognovit.

7. Paulus libro decimo ad **Edictum**
Ignis ab alio accepit pecuniam, ne mihi negotium faciat: si quidem mandatum meo datum est, vel a procuratore meo omnium rerum: vel ab eo, qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui: ego dedisse intelligor. Si autem non mandatum meo alius ei, licet misericordiae causa, dederit, ne fiat neque ratum habui: tunc & ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. **1** ¶ Si, ut si hoc milias negotium fieret, acceptum est: & patriatio danda est. Item, si filius familias pecuniam accepit, ut faceret negotium, vel non faceret: ipsum iudicium dabitur. Et si alius non meo mandatum ei dederit, ne fiat: tunc etiam ipsum repetere, & me in quadruplum agere posse. **2** ¶ Cum publicanus mancipia retinetur, datæque ei pecunia est, quæ non debetur: & ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur.

8. Ulpianus libro quarto **Opinionum**

a. al. trans. al. iudicium. bal. acceptum. e. al. repetitio. d. al. ab alio. e. al. iudicium. e. al. fuerit. f. al. nec ei datum. g. al. non nisi.

Slab eo, qui innocens fuit, sub specie criminis alicuius, quod in eo probatum non est, pecuniam acceptam is, cuius de ea re notio est, edictis fuerit id, quod illicitè extortum est, secundum edicti formam, quod de his est, qui pecuniam, vt negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicentur, restitui libentè: & ei, qui id commissis, pro modo delicti poenam irroget.

9. *Papinianus* libro secundo de Adulteris
Delicti seruo, qui accusatur, si postuletur, quæstio habetur, qui absolutio, in duplum pretium a accusator domino damnatur. sed & citra pretij estimati nem quæritur de calumnia eius. separatur etiam etiam calumnia crimen a domino, quod in seruo propter quæstionem domino datum est.

LIBER QVARTVS.
DE IN INTEGRVM RESTITUTIONIBVS.

Ulpianus libro vndecimo ad Edictum

TITVLVS huius tituli non est commendatione. ipse enim se offendit. Nam sub hoc titulo plurimarum prator hominibus vel lapsis, vel circumscriptis subuenit sine metu, sine calliditate, sine avaritate, sine absentia incidunt in captiue.
 2. *Paulus* libro primo Sententiarum

Sicut per status mutationem, aut iustum errorem.

3. *Modestinus* libro octavo Pandectarum
Omnis in integrum restitutiones causa cognita a pratore promittitur: scilicet vt iustitiam eorum causarum examinet, an vera sint, quarum nomine singulis subuenit.

4. *Celsianus* libro primo Edicti Monitorij
Cito illud a quibusdam obseruatum: ne propter status mutationem rem, vel summam si maiori rei, vel summe præiudicetur audiat is, qui in integrum restitui postulat.

5. *Paulus* libro septimo ad Edictum
Nemo videtur exclusus, quem prator in integrum restitutum pollicetur.

6. *Ulpianus* libro tertio decimo ad Edictum
Non solum minoris, sed etiam eorum quoque, qui reipublice causa auferunt, & item omnium, qui ipsi potuerint restitui in integrum, successores in integrum restitui possunt, & ita scriptum est constitutum. Sicut igitur heres si sine sui, cui hereditas restituta est, sine his familiaribus nullo successore in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in feruitatem redigatur, vel ancilla fiat: dominus eorum dabitur, non ultra tempus statutum, in integrum restitui. Sed & si forte hic minor erat captus in hereditate sequi adierit.

7. *Ulpianus* libro septimodecimo Digestorum
Item abstinendi facultatem dominum post habere non solum in atatis beneficiorum, & si atas non parocinetur: quia non aspicende & hereditatis gratia legam fenestris vi sunt, sed vindictæ gratia.

8. *Ulpianus* libro tertio Digestorum
Divus Antoninus Marcus Auito pratori de succurrendo eis, qui aduersum rem amiserat, in hanc sententiam respicit: Et si nihil facile mandandum est ex sollemnibus, nec, ubi acquies cunctans potest, subueniendum est. atque si cunctans non respondit, & ob hoc more proferuntur eis, confestim autem pro tribunali te sedente scilicet existimari potest, non sua culpa, sed parum exaudita voce proccipio desistite, & id eo que restitui potest. Nec intra has solum species consistit huius generis auxilium, etiam in decipis sine culpa sua, maxime si fraudus ab

B aduersario intemerit, succurri oportebit: cum etiam de dolo malo actio competere solet. & boni pratoris est, potius restituere licet, vt & ratio, & æquitas postulat, quam actionem famosam constituere: ad quam tunc demum descendendum est, cum remedium locus esse non potest.

9. *Macer* libro secundo de Appellationibus

Inter minores viginquinque annis, & eos, qui in reipublica causa absunt, hoc interit: quod minoris annis, etiam si per tutores curatores, seu suos defensi sunt, nihilominus in integrum contra reipublicam restituantur, cogita scilicet causa: ei verò, qui reipublice causa absit, ceteris quoque, qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hæc tenus in integrum restitutione subueniri solet, vt appellare his permittatur.

QVODS METVS CAUSA GESTVM ERIT.
TIT. II.

Ulpianus libro vndecimo ad Edictum

Anter prator: Quod metus causa gestum est, & rem non habeo. Olim ita edictebantur, quod ubi metus sine causa, vis enim hebat metus propter necessitatem impositam contrariam voluntati: metus, infortis, vel futuri periculi causa metus trepidatione, sed postea detracta est vis metus: libro quocumque vi atroci fit, id metu quoque heri videatur.

2. *Paulus* libro primo Sententiarum
Vis autem est maioris rei impetus, qui repelli non potest.

3. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum
Continet igitur hæc clausula & vim, & metum, & si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc edictum restituitur. Sed vim accipimus atrocem, & eam, que aduersus bonos mores fiat: non eam, quam magistratus recte intulit, scilicet iure licito, & iure honoris, quem sustinet: ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus, vel prouinciarum præses, Pompeius scribit, hoc edictum hæc habere si forte (inquit) metus, aut verberum terrore pecuniam alicui extorsit.

4. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum
Ego puto, etiam feruitatis timorem, simuliumque aduertendum.

5. *Celsianus* libro vndecimo ad Edictum
Metum accipiendum Libero dicit, non quælibet timorem, sed maioris malitatis.

6. *Celsianus* libro quarto ad Edictum Prouinciale
Metum autem non vani hominis, sed qui merito & in homine constantissimo cadat, ad hoc edictum pertinere dicimus.

7. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

2 al. precij. 3 al. quæstionis. 4 al. Marcellus. 5 al. etiam. 6 al. veniuitatem. 7 al. per in integrum. 8 al. de eo quod. 9 al. mali. 10 al. bono dolo.

1 al. omnes. 2 al. aliorum. 3 al. n. 4 al. ad aliquid. 5 al. calumnie. 6 al. sedem.

Nec timorem infamia hoc edicto contineri Paulus dicit libro septimo: neque alicuius vocatione timorem per hoc edictum restitui. Proinde si quis metuculosus rem nullam sed frustra timuerit, per hoc edictum non restituitur quoniam neque vitiique mens causa factum est. Proinde si quis in furto, vel adulterio deprehensus, vel in alio flagitio, vel delit aliquid, vel se obligavit: Pomponius libro vicenimo octavo recte scribit, posse eum ad hoc edictum pertinere: timuit enim vel mortem, vel vinula, qua nunquam non omnem adulterum liceat occidere, vel furem, nisi se telo defendat: sed potuerit vel non iure occidi, & ideo iustus fuerit metus. Sed & si, ne prodatur ab eo, qui deprehenderit, alienauerit succurri: per hoc edictum videtur quoniam, si proditus esset potuerit ea pati, quae diximus.

Paulus libro vndecimo ad Edictum
Isti quidem & in legem Iulianam induunt, quod pro coNperto stupro acceperunt. prator tamen etiam, vt restituant, interuenire debet. nam & gestum est malo more: & prator non respicit, an adulter sit, qui dedit sed hoc solum, quod hic accipit mentem mortis illato. **¶** Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei intrusus est, nisi dum: non dubitatur, quin maximo metu compellat: & virque si iam in seruitute petor; & illis instrumentis perditis, liber pronuntari non possunt. **¶** Quod si dolerit ac stuprum patiatu vir, seu mulier huic edictum locum habet: cum viris bonis ille metus maior, quam mortis, esse debet. **¶** Huic quae diximus ad edictum pertinere, nihil inter. si, in se quis veritus sit, an in liberis suis: cum pro affectu parentes magis in liberis terrentur.

Ulpianus libro vndecimo ad Edictum
Metum suspitionem inferendi eius, & ita Pomponius libro vicenimo octavo scribit. ait enim metum illatum accipiendum, id est, si illatus est timor ab aliquo. Denique tradit, si fundum meum de reliquero audis, quod quis cum armis veniretiam huic edicto locus sit. & refert Labeonem eximiam re, edicto locum non esse, & ante id interdium cessare: quoniam non videtur vi delectus, qui delectum expediat, sed profugi. Aliter atque si, postquam armis ingressi fuerint, discis: huic enim edicto locum facere. Idem ait, & si forte adhibita manu in meo solo per vim adices: & interdium quod vi aut clam, & hoc videtur locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per vim tibi possessionem tradidero: dicit Pomponius hoc edicto locum esse. **¶** Animadvertendum autem, quod prator hoc edicto generaliter, & in rem loquitur, nec adit, a quo gestum, & ideo siue singularis sit persona, quae metum intulit, vel populus, vel curia, vel collegium, vel corpus: huic edicto locus erit. Sed licet vim factam a quocumque prator coNplectatur: eleganter tamen Pomponius ait, si quo magis te de vi hostium: vel latronum, vel populi tueris, vel liberarem; aliquid a te accipero, vel te obligauero: non debere me hoc edicto teneri, nisi ipse hanc tibi vim summisisset: vnde videtur. **¶** Idem Pomponius scribit, quosdam bene putare, etiam serui manifestationem, vel delicti depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem huius edicti porrigendam esse. **¶** Sed quod prator ait, ratione non habiturum: quatenus accipiendum est, videamus. Et quidem vt perfecta, si post stipulationem & numeratio facta est, iam per metum accipit debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret. Et

a al. et lano. b al. vllam. c al. metuerit. d al. cōpellar. cal. dicitur. e al. hinc. g al. alium vniuersum.

A Pomponius scribit, in negotiis quidem perfectis & exceptionem interdum, & actionem competere: in imperfectis autem solum exceptionem. Sed ex facio scio: cum Campani, metu cuidam illato, extorsissent cautionem pollicitationis: rescriptum esse ab Imperatore nostro, posse eum a pratore in integrum restitutionem postulare: & pratore me addidente, interlocutum esse; vt sine actione vellet aduersus Campanos experiri, esse propositam: sine exceptione aduersus petentes, non desse exceptionem. Ex qua constitutione colligitur, siue perfecta, siue imperfecta res sit: actio, & exceptio datur. **¶** Volenti autem datur & in rem actio, & in personam, rescissa acceptilatione, vel alia liberatione. **¶** Iulianus libro tertio digestorum putat eum, cui res metu causa tradita est, non solum reddere, verum & de dolo reponnitere debere. **¶** Licet tamen in rem actionem tandem existimemus, quia res in bonis est eius, qui vim passus est: verum non sine ratione dicitur, si in quadruplum quis egerit, restituere in rem actionem, vel contra. **¶** Ex hoc edicto restituitur talis facienda est, id est in integrum officio iudicis: vt, si per vim res tradita est, retradatur, & de dolo (sicut dictum est) reponnitur, ne forte deterior res sit facta. **¶** Si acceptilatione liberatio interuenit, restituida erit in pristinum statum obligatorum: siue adeo, vt Iulianus scribat libro quarto digestorum, si per vim debita fuit, quae accepta per vim facta est, nisi vel soluat, vel restituta obligatione iudicij accipitur, quadruplo cum condemnandum, sed & si per vim stipulati promiserit, stipulatio accepto facienda erit, sed & si usufructus, vel seruitutes amissae sunt, restituende erunt. **¶** Cum autem haec actio in rem sit scripta, nec personam vim faciens coercet, sed aduersus omnes restitui velit, quod metus causa facta est: non in merito Iulianus a Marcello notatus est, scribens, si fideiussor vim intulit, accepto libere: in rem non esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi aduersus eum quoque actionem restituit, debere in quadruplum condemnari. Sed est verius, quod Marcellus notat, etiam aduersus eum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.

Gabinus libro quarto ad Edictum Provinciale
Illud verum est, si ex facta debitoris metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt, etiam aduersus fideiussores aliquid posse, vt se reponit in obligationem. **¶** Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim: arbitrari iudicis, apud quem ex hoc edicto agitur, non solum illud continetur, vt in tua persona redintegretur obligatio, sed vt fideiussores quoque vel eosdem, vel alios non minus idoneos adhibeas: praeterca vt & pignoris, quae dederas, in eandem causam restituas.

Paulus libro quarto Iulianum Digestorum notat
Si quis alius sine malis a fideiussoris, vt fideiussori accepto foret, vim fecit: non tenebitur fideiussor, vt rei quoque obligationem restituat.

Ulpianus libro vndecimo ad Edictum

Sed & patris ancillarum, & ferus pecorum, & struicus restitui, & omnem causam oportet: nec solum eos, qui percepti sunt: verum si plus ego percipere potui, & per metum impediui sum, hoc quoque praestabit. **¶** Queri poterit, an etiam ei, qui vim fecerat, passus vim restitui prator velit per hoc edictum ea, quae alienauit. & Pomponius scribit libro vicenimo octavo, non oportere et pratoris opem ferre. nam cum iocant, inquit, vim vi repellere: quod iocit, passus est. Quare si metus te coegerit, sibi promittitur, mox ego cum coegero metum te accepto liberarem: nisi est, quod ei restituar.

Iulianus ait, cum, qui vim adhibuit debitori suo, vt ei solueret, hoc edicto non teneri, propter naturam metus causa actionis, quae damnum exigit

a al. accepto. b al. iura. c al. in quadruplo vel in quadruplum. d al. eandem causam. e al. ferret. fal. praestabitur.

tempore finita sit, hanc competere non debere sibi imputato eorum, qui agere super sedis: nisi in hoc quoque dolo malis admisisse sit, ut tempus extret. 6 ¶ Si quis, cum actionem delictam, acceptatione, vel alio modo sustulisset de dolo experiri non poterit, quoniam habuit aliam actionem nisi in amittenda actione dolum malum passus est. 7 ¶ Non solum autem, si adversus eum sit alia actio, adversus quem de dolo queritur.

V 2. Paulus libro vdecimo ad Edictum
Elas 400 res feruari poterit.

N 3. Ulpianus libro vdecimo ad Edictum
On habet hoc edictum locum verumetiam si adversus alium.

S 4. Paulus libro vdecimo ad Edictum
It actio vel si ab alio res nulli feruari poterit.

I 5. Ulpianus libro vdecimo ad Edictum
Deone si quis pupillus a Titio, tutore, autore inconcludente, circumscriptus finem debere eum de dolo actionem adversus Titium habere, cum habeat tutelae actionem, per quam consequatur, quod sua interest. Plane si tutor solvendo non sit, accedendum erit, de dolo actionem dari ei.

N 6. Gaius libro quarto ad Edictum Provinciale
Am is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adversarj inanis actio est.

E 7. Ulpianus libro vdecimo ad Edictum
T eleganter Pomponius hac verba, si alia actio non sit, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salua esse non poterit. Nec videtur huic sententia adversari, quod Iulianus libro quarto scribit si minor annis viginti quinque, consilio ferri circumscriptus, eum veodidit eum peculio, emptor; eum manumissit, dandam in manumissum de dolo actionem. hoc enim sic accipiunt: carere dolo emptorem, vt ex empto teneri non possit: aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso, vt venderet, circumscriptus est. & quod minor proponitur, non inducit in integrum restitutionem: nam adversus manumissum nulla in integrum restitutio potest loci habere. 1 ¶ Secundum quod, & si prealione indemnitati eius cessare possit, dicitum erit cessare de dolo actionem. 2 ¶ Pomponius autem, etiam si popularis actio sit, cessare de dolo ait actionem. 3 ¶ Non solum autem si alia actio non sit, sed & si dubitetur, an alia sit, putat Laeo de dolo dandam actionem: & adferre talem speciem: Qui seruum mihi debebat vel ex venditione, vel ex stipulata venenum ei dedit, & sic eum tradidit vel fandum, & dum tradit, imposuit ei seruitutem, vel adificia diruit, arbores excidit, vel & exstipavit: ait Laeo, sine casu de dolo, sine non dandam in eum de dolo actionem: quoniam, si casus, dubium est, an competat ex stipulata actio, sed est verum, si quidem de dolo curatum est, cessare actione de dolo: quoniam est ex stipulata actio si non est casus: in exempto quidem actione cessat de dolo actio, quoniam est ex empto: in ex stipulata, de dolo actio necessaria est. 4 ¶ Si seruum vfararium proprietarius occidit, legis Aquiliae actio: & ad exhibendam accidit, si possidens proprietarius occidit: idemque cessat de dolo actio. 5 ¶ Item si seruum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit: quoniam prius, quom factus sit legatarius, interemptus est, cessat legis Aquiliae actio, de dolo autem actio, quoniam tempore eam occidit, ce sarratua ex testamento actio competit. 6 ¶ Si quadrupes tua, dolo alterius, damnium mihi dederit, queritur, an de dolo habeam adversus eum actionem, & placuit mihi, quod Laeo scribit: si hominum quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo, quoniam, si noxae reditio sit fecuta, non putanda nec in id, quod excedit. 7 ¶ Idem Laeo querit si compeditum seruum meum, vt fuge-

ret, solueris: an de dolo actio danda sit. & ait Quintus 400 cum notans: si non misericordia ductus fecerit, furi teneris: si misericordia, in factum actionem dari debere. 8 ¶ Seruus b pactionis pro libertate reum domino dedit ea conditione, vt post libertatem transferretur in eum obligatio: manifestus non patitur in se obligationem transferri. Pomponius scribit, locum habere de dolo actionem, si d si per patronum stabit, quo minus obligatio transferatur: dicendum aut, patronum exceptione a reo summouendum. Ego monent: quemadmodum de dolo actio dabitur cum sit alia actio: nisi forte quis dicat: quoniam exceptione patronus summoueri potest, si agat cum reo: debere dici, quia si nulla actio sit, quae exceptione repellitur, de dolo de eum clam, atquin patronus tunc summouetur, si nolit expronissore ipsum manumissum accipere: expronissore plane adversus manumissum dari debebit de dolo aut, si non sit solvendo expronissore passus sit vincere adversarij meum, vt absolueretur: an de dolo mihi actio adversus eum, qui vici, competat, potest quere. & puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium sub exceptione hac, si callusum est, alioquin de dolo actio erit danda: scilicet si cum procuratore agi non possit, quia non esset solvendo. 9 ¶ Idem Pomponius refert, Caccidantium procuratorem non dedit de dolo actionem adversus eum, qui adfirmauerat id eum esse eum, qui mihi pecunia dabatur, quod verum est: nam, nisi ex magna & euidenti calliditate, non debet de dolo actio dari.

B 2. Gaius libro quarto ad Edictum Provinciale
Vid si, cum scires eum feceritibus labi, me lucri gratia affirmasti mihi idoneum esse, iuramento adversus te, eum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est.

E 9. Ulpianus libro vdecimo ad Edictum
Si quis adfirmavit minimam esse hereditatem, & sua eam ab herede emittit: non est de dolo actio, cum ex vendito sufficiat. 1 ¶ Si autem mihi persuasisset, vt repudiam hereditatem, quasi minus lucrando sit: vel vt optem seruum, quasi melior eo in familia non sit: dico de dolo dandam, si callide hoc fecerit. 2 ¶ Item si tabulae testamenti, ne de officioso diceretur, diu suppreta sint, mox mortuo filio, pralatae heredes filij adversus eos, qui supprefferant, & lege Cornelia, & de dolo posse experiri. 3 ¶ Laeo libro 7 trigentesimo septimo posteriorum scribit:

S 1. Oleum tuum, quasi suum, defendat Titius: & tu hoc oleum deponeris apud Seium, vt si hoc venderet & pretiu seruaret, donec inter vos de iudicetur, cuius oleum esset, neque Titius vel iudicium accipere: quoniam neque mandati, neque quaestoriae Seium conuenire potes nondum impleta conditione deponitionis, de dolo adversus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicesimo septimo, posse eum sequere prescriptis verbis actione agi: vel, si is solvendo non sit, eum Titio de dolo, quae distinctio vera esse videtur. 2 ¶ Et, si seruum pingerati noxae mihi dederis, per iudicem, & in 4. Absolutus: de dolo teneris, si apparuerit esse eum pignori datum. Hac de dolo seria noxae erit, idem Laeo quoque libro trigentesimo sextoris peregrini scribit, de dolo actionem ferui nomine interdu de peculio: interdum noxalem esse, ex qua de peculio daretur actio: & minime in peculio dandam, sin vero ea sit, ex qua noxae hoc quoque noxae futurum. 3 ¶ Merito

C 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

D 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

E 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

F 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

G 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

H 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

I 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

J 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

K 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

L 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

M 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

N 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

O 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

P 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

Q 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

R 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

S 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

T 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

V 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

X 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

Y 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

Z 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

AA 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

BB 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

CC 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

DD 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

EE 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

FF 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

GG 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

HH 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

II 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

KK 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

LL 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

MM 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

NN 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

OO 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

PP 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

QQ 2. al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

a al. 400. b al. vel vinctus exstipulatis. c al. in ex stipulata vici. d al. id accidit.

a al. Quibus Meritis: h al. seruis pro libertate per illius rem amittit dedit. c al. quem admodum enim. d al. iudicium in se sub. e al. cessat actionem. f al. lib. 7. g al. nox. h al. deditur. i al. iudicium. k al. sit. l al. statum, hae, & c. m al. pro. n al. non de peculio.

causa cognitionem prator inferuit neque enim passim hęc actio indulgenda est. nam ecce in primis si modica summa sit.

I 10. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum
Id est vsque ad duos aureos.

N 11. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum
Non debet dari. ¶ Quibusdam personis non dabitur: vt puta liberis, vel liberis aduersus patres, patronos, cum sit famosa. Sed nec humili aduersus eum qui dignitate excellet, debent dari: puta plebeio aduersus consularem recepte auctoritate vel luxurioso, atque prodigo, aut aliis ylli aduersus hominem vite emendatioris & ita Laeco. Quod ergo est in horum persona dicendum est in fallenti verbis temperandam actionem dandam, vt bonæ fidei mentio fiat.

N 12. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum
Ne ex dolo suo locretur.

H 13. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum
Hereditas tamen harum personarum item aduersus heredes de dolo actio erit danda.

I 14. Item in causa cognitione verari Laeco ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conueniatur. Ego arbitror, & ex suo dolo conuenientum, si proximus pubertati est: maxime si locupletior ex hoc factus est.

I 15. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum

Quid enim, si intraverit a procuratore petitoris, vt ab eo absolueretur: vel si de tutore mentitus, pecuniam accepit: vel alia similia admisit, quæ non magnam machinationem exigunt.

I 16. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

Sed & ex dolo tutoris, si factus est locupletior, sputo in eum dandam actionem, sicut exceptio datur. ¶ Sed, an in municipes de dolo detur actio, dubitatur. Et puto, ex suo quidem dolo non posse dari: quid enim municipes dolo facere possunt? sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum, qui res eorum administrant: puto dandam. De dolo autem decurionum in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.

I 17. Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit, datur in dominum de dolo actio, in quantum ad eum peruenit, nam procurator ex dolo suo procul dubio tenetur. ¶ In hac actione designari oportet, cuius dolo factum sit: quamvis in metu non sit necesse.

I 18. *Papianus* libro vndecimo ad Edictum

Item exigit prator, vt comprehendatur, quid dolo malo factum sit. scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit: nec in tanto crimine vagari.

I 19. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

Si plures dolo fecerint, & vnus restituerit, omnes liberantur: quod si vnus, quanti ea res est, pertrahit: puto adhuc ceteros liberari. ¶ Hac actio in heredem, & ceteros successores datur: dumtaxat de re, quo ad eos peruenit.

I 20. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum

Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio, quanti ea res est. Ideo autem & hic, & in metus causa restitutio, certa quantitas non adicitur: vt possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti in actor litē irruerit. Sed officio iudicis debet in veraq; actione taxatione infurandam restitui. ¶ Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est, quid enim, si maxime factum sit, restitui non possit: veluti si seruus dolo malo traditus, defunctus sit: de quo protinus condemnari debeat in id, quod inter sit actoris. ¶ Si dominus proprietatis insulam, cuius usufructus legatus erat, incendit: non est de dolo actio: quoniam aliter ex hoc oriuntur actiones. ¶ De eo, qui sciens commodasset pondus, vt venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabit

a al. debet. b al. temperandam de dolo actionem. c al. e. hinc ex suo dolo. d al. veni restituerit. e al. restituit. f al. conueniatur. g al. false pondus.

A actionem. Atquin si maiora pondera commodauerit id, quod amplius meritis daturum est, reperi conditione potest. si minor: vt reliqua merx detur, ex empto agi potest. nisi si ea conditione merx venit, vt illis ponderibus traderetur: cum ille decipiendi causa adhibisset æqua pondera habere. ¶ Dolo eius effectum est, vt lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait: de dolo dandum iudicium, non vt arbitrio iudicis res restituatur, sed vt tantum actor consequatur, quanti eius iuraverit id non esse factum: ne aliter obseruantibus, lex circumscriptatur. ¶ Si seruum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit: dolo malo actionem in eum dandam: paterque recte putatur: quia tu à me liberatus sis. Ideo que legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

B 19. *Papianus* libro trigensimo septimo
Quæstionum

C I fideiussor promissum animal, ante moram occiderit: de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius Priscus, & Iulianus responderit: quamvis debitore liberato, per consequens ipse quoque dimittitur.

I 20. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum

Seruus tuus, cum tibi deberet, nec solvendo esset, sibi tuo pecuniam mutuum à me accepit, & tibi soluit. Laeco ait, de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit: nec in rem domini versum videatur, cum ob debitum dominus accepit. ¶ Si perfructus mihi, nullam societatem tibi fuisse eum eo, cui heres sum: & ob id iudicio absoluti te passus sum: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit.

I 21. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

Quod si defecerit me iuraueris, & absolutus sis, postea perituum fuerit adprobatur: Laeco ait, de dolo actionem in eum dandam.

E Pomponius autem, per iustitiam transactum videri, quam sententiam & Marcellus libro octavo digitorum probat. Item religioni debet.

I 22. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum

Nam sufficit perituri poena.

I 23. *Gaius* libro quarto ad Edictum provinciale

Silegatus, cui supra modum legis Falcidie legatum est, heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis vltro iurando, si vel quadam alia fallacia & perfructus, tamquam satis abundeque ad solida legata soluenda sufficit hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

I 24. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

Si dolo acciderit eius, qui verba factebat pro eo, Siqui de libertate contendebat, quo minus presentis aduertiario secundo liberatam pronuncietur: puto statim de dolo dandam in eum actionem: quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.

I 25. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum

Cum à te pecuniam percerem, eoque nomine iudicium accepit est: falso mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam seruo meo, aut procuratori soluissem: eoque modo consecutus es, vt consentiente me absoluereris, quærentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat: placuit de dolo actionem non dari: quia alio modo mihi succurrere potest. nam ex integro agere possumus: & si obsecratur exceptio rei iudicata, replicatione cure vti poterit.

I 26. *Gaius* libro quarto ad Edictum

Hereditatem eatenus daturam fuisse tam actionem pro consilii pollicetur, quatenus ad eum peruenerit: ad est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

I 27. *Paulus*

a al. veni. b al. si eius dolo. c al. ad aduersus eum de dolo. d al. conueniatur. e al. lib. 7. fal. iurando. g al. fallacia. h poenæ.

i 27. *Paulus*

27. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum
Olive malo eius factum est, quo minus perue-
nerit.

28. *Gaius* libro quarto ad Edictum Pro-
vinciale

Itaque si accepto lata sit tibi pecunia: omnimodo
cum herede tuo agatur. At si res tibi tradita sit: si
quidem mortuo te, ea res extiterit, agatur cum here-
de tuo: si minus, non agatur. Sed utrius in herede
perpetuo dabitur: quia non debet lucrari ex alieno
damno. Cui contra tenens est, vt & in ipso 4, qui dolo
commissit, in id quod locupletior esset, perpetuo
danda sit in factum actio.

29. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum
Sibi hereden conuenit: denique famosum non
scribitur: que in perpetuum teneri oportere.

30. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum
Equi cause cognitio in heredis persona erit
necessaria.

31. *Poculus* libro secundo Epistularum
Vni qui natus sit: familia mea, vt de posses-
sione decelar: possessio quidem non amittitur,
sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid
damm mihi accesserit.

32. *Scapula* libro secundo Digestorum
Filius & legatum sibi seruum per praeceptionem,
rogatus manumittere post certum tempus, po-
stea quam rationes ipsi, & coheredibus fratribus
reddidisset, ante diem, & ante redditas rationes, ad
libertatem vindicta manumitendo perduxerat. qua-
situm est, an ex fideicommissio fratribus tenetur, vt
rationes eorum pro portionibus redderet. Respon-
dendum liberum fecisset, ex causa quidem fideicom-
missi non teneri: verum, si ideo propraferet inanu-
mittere, ne rationes fratribus redderet, posse de do-
lo actionem in eum exercere.

33. *Ulpianus* libro quarto Opinionum
Res, quam venaleme possessor habebat, litem
proprietatis aduersarius mouere coepit, & po-
stequam opportunitate emptoris, cui vendenda
ponitur, premiti desistit. placuit, possessori hoc
nomine actionem in factum cum sua indemnitate
competere.

34. *Idem* libro 42. ad Sabinum

Sicem mihi permisisses faxum ex fundo tuo et-
tere, vel cremam, vel harenam fodere, & sum-
ptum in hanc rem fecerim, & non parris non tol-
lere: nulla alia, quam de dolo malo, actio locum ha-
bebit.

35. *Idem* libro trigensimo ad Edictum
Si quis tabulas testamenti apud se depositas, post
mortem testatoris detulerit, vel alio modo corru-
perit: heres scriptus habebit aduersus eum actionem
de dolo. Sed & his, quibus legata data sunt, danda
erit de dolo actio.

36. *Marcianus* libro secundo Regu-
larum

Si duo dolo malo fecerint, iniucem de dolo non
agent.

37. *Ulpianus* libro 44. ad Sabinum

Quod venditor, vt commendet, dicit: sic habendum,
quasi neque dicitur, neque promissum est.
Si vero decipiendi emptoris causa dictum
est: que sic habendum est, vt non nascatur aduersus
dictum, promissumve actio, sed de dolo actio.

38. *Idem* libro quinto Opinionum

Quidam debitor epistulam quasi a Titio mitti
creditori suo efficit, vt ipse liberetur, hac epi-
stula creditor deceptus, Aquiliana stipula-
tione, & acceptatione liberavit debitorem. postea
epistula falsa, vel inani reperta, creditor maior quid-
em annis viginti quinque de dolo habebit actio-
nem, minor autem in integrum restituetur.

39. *Gaius* libro 37. ad Edictum Pro-
vinciale

A Si te Titio optuleris de ea re, quam non posside-
bas, in hoc, vt alius vfucapiat, & iudicatum solui
facile dederis: quamuis absolutus sis, de dolo ma-
lo tamen teneberis. & ita Sabino placet.

40. *Furius Antianus* libro primo
ad Edictum

Is, qui decipit aliquem, vt hereditatem non ido-
neam adiret, de dolo tenebitur: nisi fortasse ipse
creditor erat, & solus erat: tunc enim sufficit contra
eum doli mali exceptio.

**DE MINORIBVS VIGINTIQUIN-
QUE ANNIS,**

TIT. IIII.

Ulpianus libro vndecimo ad Edictum

Hoc edictum prator naturalem aequitatem se-
cutus proposuit: quo tutelam minorum susce-
pit. nam cum inter omnes conflet, fragile esse, & in-
firmum huiusmodi aetatem 4 consilium, & multis
captionibus suppositum, multorum insidiis expo-
situm: auxilium eis prator hoc edicto pollicetur est,
& aduersus captionem optulationem. 1. Prator
edicit: quod cum minore, quam viginti quinque annis
maturus est, dicitur: uti quaeque res erit, animad-
uertatur. 2. Apparet minoribus annis viginti-
quinque eum opem polliceri. nam post hoc tem-
pus compleri virilem vigorem constat. 3. Et ideo
hodie in hanc vsque aetatem adulescentes curato-
rum auxilio reguntur, nec ante rei suae administratio-
nem eis committi debent, quamuis bene rem suam
gerentibus.

2. *Idem* libro nonodecimo ad legem Iuliam
& Papiam

Nec per liberos suos rem suam maturus a cu-
ratoribus recipiat, quod enim legibus cauetur,
vt singuli anni per singulos liberos demittantur, ad
honores pertinere Diuus Severus ait, non ad rem
suam recipiendam.

3. *Idem* libro vndecimo ad Edictum

Etenique Diuus Severus, & Imperator noster
huiusmodi consulum, vel praedum decreta
quasi ambitiosa esse interpretati sunt. ipsi autem
pertraro minoribus rerum suarum administratio-
nem extra ordinem indulserunt, & eodem iure vi-
tium. 1. Si quis cum minore contraxerit, & con-
tractus incidit in tempus, quo maior efficitur: r-
trum initium spectamus an haem? & placet, (vt est
& constitutum) si quis maior factus conprobauerit,
quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde
illud non inelanger Celsus epistularum libro vnd-
decimo, & digestorum secundo tractat, ex facto ad
Flauio Respeto pratore consu tus: Minor annis
viginti quinque, annos forte viginti quatuor agens,
iudicium tutela hereditatoris didicerat. mox fa-
ctum, vt non finito iudicio, iam eo maiore effectio
viginti quinque annis, tutoris heres desiderabatur.
Celsus igitur Respeto suauit, non facile hunc quon-
dam minorem in integrum restitui: sed, si ei pro-
baretur, calliditate aduersarii id adum, vt maiore
eo facto liberaretur. neque enim extremo, inquit,
iudicij die videretur solum deceptus hic minor: sed
tutorum hoc fructum, vt maiore eo facto libera-
retur. Idem tamen conuictus, si leuior sit suspicio
aduersarii, quasi dolose versati, non debere hunc in
integrum restitui. 2. Scio etiam illud aliquando
incidisse: Minor viginti quinque annis miscuerat se
paterna hereditate: maiorque factus exegerat ali-
quid a debitoribus paternis: mox desiderabat resti-
tui in integrum, quo magis abstineret paterna he-
reditate. contradicebatur ei, quasi maior factus
comprobasset, quod minori sibi placuit. putau-
mus tamen restituendum in integrum, initio inspe-
cto. Idem puto, & si alienam adit hereditatem.

4. *Idem* libro nonodecimo ad legem Iuliam
& Papiam

Nec per liberos suos rem suam maturus a cu-
ratoribus recipiat, quod enim legibus cauetur,
vt singuli anni per singulos liberos demittantur, ad
honores pertinere Diuus Severus ait, non ad rem
suam recipiendam.

5. *Idem* libro vndecimo ad Edictum

Etenique Diuus Severus, & Imperator noster
huiusmodi consulum, vel praedum decreta
quasi ambitiosa esse interpretati sunt. ipsi autem
pertraro minoribus rerum suarum administratio-
nem extra ordinem indulserunt, & eodem iure vi-
tium. 1. Si quis cum minore contraxerit, & con-
tractus incidit in tempus, quo maior efficitur: r-
trum initium spectamus an haem? & placet, (vt est
& constitutum) si quis maior factus conprobauerit,
quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde
illud non inelanger Celsus epistularum libro vnd-
decimo, & digestorum secundo tractat, ex facto ad
Flauio Respeto pratore consu tus: Minor annis
viginti quinque, annos forte viginti quatuor agens,
iudicium tutela hereditatoris didicerat. mox fa-
ctum, vt non finito iudicio, iam eo maiore effectio
viginti quinque annis, tutoris heres desiderabatur.
Celsus igitur Respeto suauit, non facile hunc quon-
dam minorem in integrum restitui: sed, si ei pro-
baretur, calliditate aduersarii id adum, vt maiore
eo facto liberaretur. neque enim extremo, inquit,
iudicij die videretur solum deceptus hic minor: sed
tutorum hoc fructum, vt maiore eo facto libera-
retur. Idem tamen conuictus, si leuior sit suspicio
aduersarii, quasi dolose versati, non debere hunc in
integrum restitui. 2. Scio etiam illud aliquando
incidisse: Minor viginti quinque annis miscuerat se
paterna hereditate: maiorque factus exegerat ali-
quid a debitoribus paternis: mox desiderabat resti-
tui in integrum, quo magis abstineret paterna he-
reditate. contradicebatur ei, quasi maior factus
comprobasset, quod minori sibi placuit. putau-
mus tamen restituendum in integrum, initio inspe-
cto. Idem puto, & si alienam adit hereditatem.

6. *Idem* libro nonodecimo ad legem Iuliam
& Papiam

Nec per liberos suos rem suam maturus a cu-
ratoribus recipiat, quod enim legibus cauetur,
vt singuli anni per singulos liberos demittantur, ad
honores pertinere Diuus Severus ait, non ad rem
suam recipiendam.

7. *Idem* libro vndecimo ad Edictum

Etenique Diuus Severus, & Imperator noster
huiusmodi consulum, vel praedum decreta
quasi ambitiosa esse interpretati sunt. ipsi autem
pertraro minoribus rerum suarum administratio-
nem extra ordinem indulserunt, & eodem iure vi-
tium. 1. Si quis cum minore contraxerit, & con-
tractus incidit in tempus, quo maior efficitur: r-
trum initium spectamus an haem? & placet, (vt est
& constitutum) si quis maior factus conprobauerit,
quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde
illud non inelanger Celsus epistularum libro vnd-
decimo, & digestorum secundo tractat, ex facto ad
Flauio Respeto pratore consu tus: Minor annis
viginti quinque, annos forte viginti quatuor agens,
iudicium tutela hereditatoris didicerat. mox fa-
ctum, vt non finito iudicio, iam eo maiore effectio
viginti quinque annis, tutoris heres desiderabatur.
Celsus igitur Respeto suauit, non facile hunc quon-
dam minorem in integrum restitui: sed, si ei pro-
baretur, calliditate aduersarii id adum, vt maiore
eo facto liberaretur. neque enim extremo, inquit,
iudicij die videretur solum deceptus hic minor: sed
tutorum hoc fructum, vt maiore eo facto libera-
retur. Idem tamen conuictus, si leuior sit suspicio
aduersarii, quasi dolose versati, non debere hunc in
integrum restitui. 2. Scio etiam illud aliquando
incidisse: Minor viginti quinque annis miscuerat se
paterna hereditate: maiorque factus exegerat ali-
quid a debitoribus paternis: mox desiderabat resti-
tui in integrum, quo magis abstineret paterna he-
reditate. contradicebatur ei, quasi maior factus
comprobasset, quod minori sibi placuit. putau-
mus tamen restituendum in integrum, initio inspe-
cto. Idem puto, & si alienam adit hereditatem.

a al. ipian. b al. g. in familia. c al. nec.

a al. statum. b al. obsequium.

3 ¶ Minorum autem viginti quinque annis nati, videndum, an etiam diem natalis sui adhuc dicimus, ante horam, qua natus est, ut si capere sit, restituitur, & cum nondum compleverit, ita erit dicendum: ut à momento in momentum tempus spectetur. Proinde & si flexit natus est: siue priore, siue posteriore die, Celsus scripsit, nihil referre, nam id bilinguam pro vno die habetur, & posterior dies Kalendarum intercalatur. 4 ¶ Sed etiam solis patribus familiarium, an etiam filijs familiarium succurri debeat, videndum. Mouet dubitationem, quod, si quis dixerit etiam filijs familiarium in re peculiari subueniendum, efficit, ut per eos etiam maioribus subueniatur, id est patribus eorum: quod nequamquam sui prætori propositum: prætor enim minoribus auxilium promittit, non maioribus. Ego autem verissimam arbitror sententiam existimantem, filijs familiarium minorem annis in integrum restitui posse ex his solis causis, quæ ipsius interest: puta si sit obligatus. Proinde si iussu patris obligatus sit: pater utique poterit insolidum conueniri: filius autem (cum & ipse possit vel in potestate manens conueniri: vel etiam emancipatus, vel exhereditatus, in id, quod facere potest: & quidem in potestate manens, etiam inuito patre, ex condemnatione conueniri) auxilium imperare debet, si ipse conueniatur. Sed an hoc auxilium patri quoque proficiat, ut solet interdum fideiussori eius prodesset, videmus, & non puto profuturum. Si igitur filius conueniatur, postulat auxilium: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat, excepta mutui ratione: in hac enim, si iussu patris mutuum pecuniam accepit, non adiuvatur. Proinde & si sine iussu patris contraxit, & captus est: quidam pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus: si filius conueniatur, poterit restitui. Nec eo mouemur, quasi interest filij peculium habere, magis enim patris, quam filij interest: licet aliquo casu ad filium peculium spectet: puta si patris eius bona a fisco propter debitum occupata sint: nam peculium si ex constitutione Claudij separatur. 5 ¶ Ergo etiam filijs familiaribus in dote captam, dum patri consentit stipulanti dorem non statim, quam debet, vel adhibenti aliquem, qui dorem stipularetur, puro restituendam, quoniam dos ipsas filiarum proprium patrimonium est. 6 ¶ Si quis minor viginti quinque annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumuentum dicat: & si ego enim à paxione cum hominem locupletem adrogatum dico debere eum audiri in integrum se restituendum. 7 ¶ Si quid minori fuerit filiofamilias legatum post mortem patris, vel fideicommissum restitutum, & captus est, forte dum consentit patri pacifecti, ne legatum peteretur: potest dici, in integrum restitutum: quoniam ipsius interest propter ipem legatum, quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid, quod personæ eius coheret, puta ius militiæ: dicendum est, posse eum restitui in integrum: interest enim eius non capi, cum hanc patri non acquireret, sed ipse haberet. 8 ¶ Et si heres sit institutus, si à patre in diebus centum sit emancipatus, mox patrem debuere certiorare, nec fecerit, cum posset, qui eum emancipasset, si cognouisset: dicendum erit, posse eum restitui in integrum, parato patre eum emancipare. 9 ¶ Pomponius adicit, ex his causis, ex quibus in re peculiari filijs familiaribus restituatur, posse & patrem, quasi heredem, nomine filij, post obitum eius, impetrare cognitio nem. 10 ¶ Si autem filius familiaris sit, qui est heres peculium habet: procul dubio ex his, quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restitutus erit, quasi in proprio patrimonio capiens. 11 ¶ Seruus autem Minor annis viginti quinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur, qui sibi debet imputare, cur inopere rem commisit. Quare & si per impuberem con-

a al. bar. b al. Ego.

A traxerit, idem erit dicendum: ut & Marcellus libro secundo digestorum scribit. Erat si forte libera peculij administratio minori seruo sit concessa, maior dominus ex hac causa non restituatur.

4. *Aspiciamus* libro septimo *Questionum*
 Tenim quodcumque seruus ita gerit, voluntate domini gerere intellegendus est, & magis hoc apparebit, si aut de infortiori actione queratur, aut si proponatur maiorem annis viginti quinque negotium aliquod gerendum inuitori mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

B
 5. *Ulpianus* libro undecimo ad *Edictum*
 Si tamen is seruus fuit, qui fideicommissoria libertas debebatur præsens, & fuit captus, cum re mora ei sit: poterit dici, prætorem ei succurrere oportere.

C
 6. *Idem* libro decimo ad *Edictum*
 Minoribus viginti quinque annis subuenitur per in integrum restitutionem, non solum cum de bonis eorum aliquid inuitorum, sed etiam cum interit ipsorum litibus, & sumptibus non vexari.

7. *Idem* libro undecimo ad *Edictum*
 A prætor, *gestum esse dicitur*. *gestum* sic accipimus, qualiter qualiter siue contractus, siue siue quid aliud contraxit. 1 ¶ Proinde si emit aliquid, si vendidit, si societatem colit, si mutuum pecuniam accepit, & captus est, ei succurratur. 2 ¶ Sed & si ei pecunia à debitore paterno soluta sit, vel proprio, & hanc perdidit: dicendum est, eum subueniri, quasi *gestum* sit cum eo. Et ideo si minor conueniat debitorem, adhibere debet curatores, ut ei soluantur pecunia, ceterum non ei compellerent soluere. Sed hodie solet pecunia in ædem deponi: (ut Pomponius libro vicenimodotauo scribit) ne vel debeat ultra versus onerari, vel creditor minor perdat pecuniam: aut curatoribus solui, si sunt. Percutitur etiam ex constitutione principum debitor, compellere aduersentem ad petendos solucuratores. Quid tamen, si prætor decreuerit soluendam pecuniam inuitori sine curatoribus, & soluerit an possit esse securus, dubitari potest. Puto autem, si allegans minorem esse, compellitur sit ad solutionem, nihil ei imputandum nisi forte, quasi aduersus iniuriam, appellandum quis ei putet. Sed credo prætorem, hunc minorem in integrum restitui volentem, auditurum non esse. 3 ¶ Non solum autem in his ei succurratur, sed etiam in interventionibus: ut puta si fideiussor nomine suo, vel rem suam obligauerit. Pomponius autem videtur adquiretere distinguendum, arbitratore ad fideiussores probandos constitutum eum probatur, an verget ipse aduersarius, mihi autem semper succurrendum videtur, si minor sit, & fideicommissum doccat.

D
 4 ¶ Sed & in iudicijs subuenitur: siue, dum agit, siue, dum conuenitur, captus sit. 5 ¶ Sed & si hereditatem minor adit minus hereditatem: succurratur ei, ut se possit abstinere: nam & hic accipitur *est*. Idem & in bonorum possessione, vel alia successione. Non solum autem filius, qui se miscuit paternæ hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis minore annis simili modo restitutionem imperabat, veluti si seruus sit eum liberare institutus: dicendum enim erit, si se miscuit, posse ei subueniri ætatis beneficio, ut habeat bonorum suorum separationem. Plane qui post aditam hereditatem restituitur, debet præitari, si quid ex hereditate in rem eius peruenit, nec perit per ætatis inbecillitatem. 6 ¶ Hodie contra iure vitium, ut & in lucro minoribus succurratur.

E
 7 ¶ Pomponius quoque libro vicenimodotauo scribit.

F
 T si sine dolo cuiusquam legatum repudierit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorum, vel si duas res promittit, illam aut

G
 a al. cum in rem. b al. qualiter eorumque. c al. conuictus. d al. ad rem suam. e al. an ab inter. f al. capere.

H
 a al. cum in rem. b al. qualiter eorumque. c al. conuictus. d al. ad rem suam. e al. an ab inter. f al. capere.

T si sine dolo cuiusquam legatum repudierit, vel in optionis legato captus sit, dum elegit deteriorum, vel si duas res promittit, illam aut

a al. cum in rem. b al. qualiter eorumque. c al. conuictus. d al. ad rem suam. e al. an ab inter. f al. capere.

illam, & pretiosiores dederit, debere subueniri, & subueniendum est. § Quasitum est ex eo, quod in hunc quomodo minoribus subueniendum dicitur: si res eius venierit, & existat, qui plus licetorian in integrum propter licentiam restituendus sit, & cottidie praetores eos restitunt, ut rursus admittantur licentia. Idem faciunt & in his rebus, quae seruari eis debent. Quod circumspicere erit faciendum. Ceterum nemo accedit ad emptionem rerum pupillariam, nec si bona fide distrahantur. Et desitit probandum est in rebus, quae fortuitis casibus subiectae sunt, non esse minori aduersus emptorem succurrendum nisi aut fordes, aut euidentis gratia tutorum, siue curatorum doceatur. § Restitutus autem, cum b se hereditas miscet, vel eam adeat, quam repudiatur, restitui poterit, ut se abstineat, & hoc & rescriptum, & responsum est, 10 Sed quod Papinianus libro secundo responsum ait, minori substitutum seruam necessarium, repudiante quidem hereditate minore, necessarium fore, & si fuerit restitutus minor liberum nihilo minus remanere, si autem prius minor adit hereditatem, mox abstinens est, substitutum pupillo seruam liberat, non posse hereditatem existere, neque liberum esse: non per omnia verum est. nam si non est solvendo hereditas, abstinente se herede, & Diuus Pius rescriptit, & Imperator noster & quidem in extraneo pupillo, locum fore necessario substituto. & quod ait, liberum manere, tale est, quasi non * & heres maneat, cum pupillus impetrat restitutionem, postquam abstinens est. cum enim pupillus heres non fiat, sed vitales actiones habeat sine dubio heres manebit, qui semel exiit. 11 Item si non provocauit intra diem, subuenitur, ut protacet: si ergo enim hoc desiderare. 12 Item & in eremodiciis est subuenitur. Constat autem omnis aetatis hominibus restitutionem eremodiciis praestari, si se doceant ex iusta causa auisse.

8. *Hermodicianus libro 1. Iuris epitomarum*
Minor, et anni quasi continentis condemnatus sit, in integrum restitutionis auxilium imploretur.

9. *Ulpianus libro vndecimo ad Edictum*
Si ex causa iudicati pigora minoris capta sint, & distrahata: mox restitutus est aduersus sententiam praesidis, vel procuratoris Celsus: videndum, an ea reuocari debeant, quae distrahata sunt, nam illud certum est, pecuniam ex causa iudicati solutam ei restituendam, sed interest ipsius, corpora potius habere. & iuro, interdum permittendum, id est, si grande damnum sit minoris. § In dotis quoque modo mulieri subuenitur, si ultra vires patrimonij, vel totam patrimonium circumscripta in dotem dedit. § Nunc videndum, minoribus vtrum in contractibus capitis duntaxat subueniatur, an etiam delinquentibus. vtpote dolo aliquid minor fecit in re deposita, vel commodata, vel alius in contractu: an ei subueniatur, si nihil ad eum peruenit? & placet, in delictis minoribus non subueniri, nec hic itaque subuenitur. * Nam & si furtum fecit, vel damnum iniuria dedit: non ei subuenitur. Sed si, cum ex damno dato constiteri possit, ne dupli teneatur, maluit negare: in hoc solum restitutus sit, ut pro consilio habeatur. Ergo & si potuit pro fure damnum decidere magis, quam actionem dupli, vel quadrupli parti, ei subuenitur. § Si mulier, cum culpa diuertit, velit sibi subueniri vel si maritus puto restitutionem non habendam, est enim delictum non modicum, nam & si adulterium minor commisit, ei non subuenitur. § Papinianus ait, si maior annis viginti, minor viginti quinque, se in seruitutem venire patiat: id est, si pretium participatus est: non solere restitui. sed hoc merito: quoniam res nec capit restitutionem, cum statum mutet. § Si in consilium in-

a al. dicitur. b al. et. c al. abfuisse. d al. sed si. e al. ius. f al. Porponit.

cidisse vestigialis dicitur, erit in integrum restituito, quod sic erit accipiendum, si nō dōlus ipsorum interueniat, ceterum cessabit restituito. § Aduersus liberatam quoque minori a praetore subueniri impossibile est:

10. *Paulus libro vndecimo ad Edictum*
Nisi ex magna causa hoc a principe fuerit constitutum.

11. *Ulpianus libro vndecimo ad Edictum*

Erunt vel a de dolo, vel vitis actio erit in id, quod minoris interfuit, non manumitti, proinde quicquid hic haberet, si non manumississet, id ei nunc praestabitur. Sed & nomine eorum rerum, quas dominicus seruus manumissus supprimebat, competunt aduersus eum actiones ad exhibendum, & furti b, & conditio: videlicet quoniam & manumissus ea: contrahat. Ceterum ex delicto in feruitatem facto, domino aduersus eum post libertatem actio non competit, & hoc rescripto Diui Severi continetur. 12 Quid, si minor viginti quinque annis, maior viginti, hac lege vendiderit, ut manumittatur? Ideo propositus libro quatuordecimo quaestionum, & magis est, ut sententia condemnationis Diui Marci ad Aufidium Vidorinum hunc, id est minorem viginti annis, non complectatur, quare videndum, an maiori viginti annis subueniatur, & si quidem ante desideret, quam libertas competat, & si quidem postea, non possit. Item quare potest, si is, qui emit hac lege, minor sit, an restitui possit. & si quidem nondum libertas competit, erit dicendum, posse ei subueniri: si vero possessionem dies venit, voluntas maioris venditoris libertatem imponit. 13 Ex factio quaestio est: Adulescentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine hic, cum curam administrasset, beneficio principis vrbicam procuratorem erat adeptus: & apud praetorem se a cura adulescentium excusauerat, absentibus eis, adulescentes adierant praetorem, desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quod esset contra constitutiones excusatus. cum enim susceptam tutelam non alij soleant deponere, quam qui trans mare reipublice causa absumt, vel hi, qui circa principem sunt occupati, ut in consiliarij Meandri Arrij persona est indultum: meruisset autem Saluianus excusationem: adulescentes, quasi capti, in integrum restitui a praetore desiderauerant. Atrius d. Suerus, quia dubitabat, ad Imperatorem Severum rettulit, ad quam consultationem successerit c. eius Benidio f. Quiero rescriptit nullas partes esse praetoris: neque enim contractum proponi cum minore annis viginti quinque: sed principes interuenire, & reducere hunc ad administrationem, qui perperam esset a praetore excusatus. § Sciendum est autem, non passim minoribus subueniri, sed causa cognita, si capiti esse proponantur. § Item non restituitur, qui sobrie rem suam administrans, occasione damni non inconlulte accidentis, sed fato, velit restitui. nec enim euentus damni restitutionem indolget, sed inconlulta facilitas. & ita & Pomponius libro vicesimo octavo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianum notat, si minor sibi seruus necessarium comparauerit, mox decesserit, non debere eum restitui, neque enim captus est emendo sibi rem per necessarium, licet mortalem. § Si locupletatus heres extritus, & subro hereditas lapsa sit: quia praedia fuerunt, quae chasinate perierunt, inlula exulte sunt, serui fugerunt, aut decesserunt? Iulianus quidem libro quadragensimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui: Marcellus autem apud Iulianum notat, cessare in integrum restituito, nequique enim aetatis lubrico captus est adeo loco upletem hereditatem: & quod fato contingit,

a al. vel de dolo vitis. b al. furti conditio. c al. hoc. d al. Decius. e al. succedere. f al. Vindie vel Venilio. g al. 6.

cuius patrifamilias, quamvis diligentissimo, possunt contingere. Sed hæc res adferre potest restitutionem minori, si adit hereditatem, in qua res erant multæ mortales, vel prædia urbana, res autem alienum graue: quod non prospexit posse euenire, et demoriantur mancipia, prædia ruant: vel quod non cito distraherit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt. 6 ¶ Item queritur, si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit audiendus. & Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspicendum à prætoribus, quis captus sit, proinde si ambo capti sunt, verbi gratia, minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit: melior est causa secundum Pomponium eius, qui accenit, & vel dilapidatus, vel perdidit. 7 ¶ Plane si minor ausu cum filiofamilias maiore contraxerit: & Iulianus libro quarto digestorum, & Marcellus libro secundo digestorum scribit, posse in integrum restitui: ut magis ætatis ratio, quam senatusconsulti, habeatur.

12. *Causa* libro quarto ad Edictum provinciale

Si apud minorem mulier pro alio intercesserit, non est et actio in mulierem danda, sed perinde, atque ceteri, per exceptionem summoueri debet: scilicet quia communis iure in priorem debitorem et actio restituitur. Hæc, si soluendo sit prior debitor: alioquin mulier non vteretur senatusconsulti auxilio.

13. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

In causa cognitione versabitur, utrum soli et succedendum sit, an etiam his, qui pro eo obligati sunt: pura fidei iussoribus, itaque si, cum iurem iurauerit, & et fidem non habuerit, tu fidei iussoribus non est æquum, fidei iussori in necem necem subueniri: sed potius ipsi demeganda erit mandari actio. In summa, perpendendum erit prætoribus, cui potius subueniatur, utrum creditori, an fidei iussori. nam minor captus neutra tenebitur, facilius in mandatore dicendum erit, non debere et subuenire: hic enim velut adhemtor fuit, & iustior, ut cum minore contraheretur. Unde tractari potest: minor in integrum restitutionem utrum aduersus creditorem, an aduersus fidei iussorem implorare debeat, & puto utrumque, aduersus utrumque. Causa enim cognita, & præstantibus aduersariis, vel 4 si per contumaciam desint, in integrum restitutionem perpendenda sunt. 2 ¶ Interdum autem restituitur & in rem datur minori, id est aduersus rei eius possessorem, licet cum eo non sit contractum. ut puta rem à minore emiserit, & alij vendidit: potest desiderare interdum aduersus possessorem restitui, ne rem suam perdat, vel resua carcat. & hoc vel cognitione prætoris, vel restituta alienatione, dato in rem iudicio. Pomponius quoque libro vicesimo octauo scribit, Laboneum existimasse, si minor viginti quinque annis fundum vendidit, & tradidit, si emptor rursus eum alienauit: si quidem emptor sequens scit rem ita gentiam, restitutionem aduersus eum faciendam: si ignorauit, & prior emptor soluendo esset, non esse faciendam: sin vero non esset soluendo, æquius esse, minori succurri etiam aduersus ignorantem: quamuis bona fide emptor est.

14. *Paulus* libro vndecimo ad Edictum

Plane quoad is, qui à minore accepit, aut heres eius idoneus sit, nihil noui constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit. idque & Pomponius scribit.

15. *Causa* libro quarto ad Edictum Provinciale

Ed ubi restituitur datur, posterior emptor reuerti ad anteriorem suam poterit. Per plures quoque personas si captio ambulauerit, idem iuris erit.

16. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

In causa cognitione etiam hoc versabitur, num forte alia actio possit competere cura in inter-

a al. posse. b al. verba uisiosa. c al. subueniri. d al. nisi. e al. aliqua.

grum restitutionem. Nam si communi auxilio, & merito iure munus sit, non debet et tribui extra ordinarium auxilium, vtpote cui pupillo contractum est sine tutoris auctoritate, nec hoc plebiscitum factus est.

1 ¶ Item relatum est apud Laboneum, si minor circumscriptus societatem coierit, vel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter minores quidem: & ideo cessare partes prætoris. idem & Olibius respondit: satis enim ipse iure munus est.

2 ¶ Pomponius quoque refert libro vicesimo octauo: cum quidam heres rogatus esset fratris filiam complures res dare ea conditione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi: hæc defuncto herede, heredi eiuscausisset, restitutum: Aristonem putasse, in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adicit, quod potuit incerti condicere hæc cautio etiam à maiore, non enim ipse iure, sed per conditionem munus est.

3 ¶ Et generaliter probandum est, ubi contractus non valet, pro certo prætorum se non debere interponere. 4 ¶ Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire. 5 ¶ Nunc videndum, qui in integrum restituere possunt. Et tam prædictis verbis, quam alij magistratus per iurisdictionem sua restituere in integrum possunt tam in aliis causis, quam contra sententiam suam.

17. *Hermodianus* libro primo Iuris Epitomarum

Præfati etiam prætoribus ex sua sententia in integrum possunt restituere, & quamvis appellari ab his non possunt. Hæc ideo res tam varietate appellatio quidem iniquitatis sententia querellam, in integrum vero restituitio erroris proprii veniz petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem continere.

18. *Ulpianus* libro vndecimo ad Edictum

Minor autem magistratus contra sententiam maiorem non restituit. 1 ¶ Sin autem princeps sententiam dixit, petrolo sole permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum, qui per infirmitatem ætatis captus se dicat, dum ea, quæ pro causa sunt dicta, non allegat, vel ab aduocatis proditum queratur. Denique Glabrianus Aclium Diuus Severus, & Imperator Antoninus non audierunt, in colorate restitui desiderantem aduersus fratrem post spem in auditorio eorum finitam.

2 ¶ Sed & Perennio Seuro contra res bis iudicatas in integrum restituit, Diuus Severus, & Imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. 3 ¶ Idem Imperator Licinio Frontoni rescriptis, in soliti iuris esse, post sententiam vice sua ex appellatione dictam alium in integrum restitutionem tribuere, nisi solum principem. 4 ¶ Sed & si ab Imperatore index datus cognoscit: restituit ab alio, nisi à principibus, qui iudicem designant, non fiet.

5 ¶ Non solum autem minoribus, verum successibus quoque minorum datur in integrum restituitio, & si sint ipsi maiores.

19. *Idem* libro tertio decimo ad Edictum

Interdum tamen successoribus plus quam annum datur, ut est editio expresse: si forte atas ipsius subueniat, nam post annum vicesimum quintum habeat legitimum tempus, hoc enim ipso deceptus videtur, quod, cum post restituiti iura tempus statutum ex persona defuncti, hoc non fecit. Plane si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit, huic heredi minori post annum vicesimum quintum completum, non totum statutum tempus dabitur ad in integrum restitutionem, sed id quærat tempus, quod habuit is, cui heres extitit.

20. *Idem* libro vndecimo ad Edictum

Apinianus libro secundo responsorum ait, exuli reuerso non debere prorogari tempus in in-

a al. non dicitur. b al. vbi signi desiderant. c al. huius.

negrum restitutionem statutum: quia asuit: cum poterit adire praetorem per procuratorem. nec dixit, vel praesidium, ubi erat. Sed, quod idem dicit, & indignum esse propter irrogatam poenam, non relictum. quid enim commune habet delictum cum venia etatis? 1. Si quis tamen maior viginti quinque annis intra tempus restitutionis statutum concessatus b. postea deliquerit: nihil ei proficit ad integrum restitutionem concessat: ut est sepius scriptum.

21. *Idem libro decimo ad Edictum*

Deditur autem is videtur, non qui distulit, sed qui licet renuntiavit in totum.

22. *Idem libro vndecimo ad Edictum*

In integrum vero restitutionem postulata adversus additionem a minore factam, si quid legatus expensum est, vel pretia eorum, qui ad libertatem additione eius pervenerunt, a minore refundenda non sunt, quomodo modum per contrarium, cum minor restituitur ad adendum hereditatem, quae antea gesta erant: per curatorem bonorum decreto praetoris ad distrahenda bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda, Calpurnio Flacco Senatus, & Antoninus rescriptum.

23. *Paulus libro vndecimo ad Edictum*

Cum mandatu patris filius familias res d. administraret, non habet beneficium restitutionis: nam, & si alius ei mandasset, non succurretur: cum eo modo maiori potius consideretur, cuius damno res sit cessura. Sed si euentu f. damnum minor patris sit, quia, quod praestiterit, servare ab eo, cuius negotia gestit, non potest, quia is erit non solvendo: sine dubio praetor interueniet. Si autem ipsi dominus minor sit, procurator vero maioris aetatis, non potest facile dominus audiri: nisi si mandatu eius gestum erit, nec a procuratore servari res possit. Ergo & si procuratorio nomine minor circumscriptus sit, impari debet hoc damno, qui tamen commisit sua negotia, idque & Marcello placet.

24. *Paulus libro primo Sententiarum*

Quod si minor f. a fronte negotii maioris interuenit, restitutionem erit: ne maiori damnum accidat, quod si hoc faceret. Evenerit tunc, si commentus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur, sed compellendus est si, ad eedem auxilium f. in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat: ut possit per hunc modum damnum sibi propter rationem contingens rescire. 1. Non semper autem ea, quae cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum & aequum rescindenda sunt, ne magno incommodo huius aetatis homines adficiantur, nemine cum his contrahente: & quodammodo commercio eis interdicatur. Itaque, nisi aut manifesta circumscriptio sit, aut tam negligenter in ea causa versati sunt, praetor interponere se non debet. 2. Si scivolam nolite aiebat, si quis iuvenili levitate dictus omiserit, vel repudiaverit hereditatem, vel honoraria possessionem: si quidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est: si vero, iam distracta hereditate, & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est: multoque parcius ex hac causa hereditatem minoris restituendum esse. 3. Si servus, vel filius familias minore circumscriptus sit: pater, dominusve, quod ad eum pervenerit, restituere iubendus est: quod non pervenerit, ex peculio eorum praestare, si ex neutro latro, & doli servus interuenierit, aut Berberibus castigandus, aut noxae dedendus erit, sed & si filius familias hoc fecit, ob dolum suum condemnabitur. 4. Restitutio autem ita facienda est, ut vniuersique in integrum sui suum recipiant. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituitur: iu-

beat praetor emptorem fundum cum fructibus reddere, & pretium recipere: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumpturo creditur. sed parcius in venditione, quia res alienum ei soluitur: quod facere necesse est credere autem non est necesse, nisi & si origo contractus ita confititur, ut infirmata sit: si tamen necesse fuit pretium solvi, non omnimodo emptor damno adficiendus est. 5. Ex hoc edicto nulla propter actio, vel cautio proficitur, totum tamen hoc pendet ex praetoris cognitione.

25. *Gaius libro quarto ad Edictum*

Illud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum soluerit ex ea causa, ex qua iure civilis repetitio non est danda, sit et vitis actio ad repetendum: cum & materibus viginti quinque annis iustus ex causis dari solet repetitio. 1. Si talis interueniat iuuenis, cui praestanda sit restitutio: ipso postulante, praestari debet, aut procurator eius, quod idipsum nominatim mandatum sit, qui vero generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis allegat, non debet audiri.

26. *Paulus libro vndecimo ad Edictum*

Quod si de speciali mandato dubitet, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum, & rei potest mederi. 1. Quod si is, qui circumscriptus dicitur, ab his defensor eius satis iudicium solui dare debebit.

27. *Gaius libro quarto ad Edictum*

Pater pro filio omnimodo praestanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia pater periculum agit, qui de periculo tenetur. Ex quo apparet, ceteros adgnatos, vel alios alterius esse conditionis, nec aliter audiri oportere, quam si ex volutate adulescentis postulet: aut eius vitae sit iste adulescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdicti. 1. Si pecuniam, quam mutuum minor accepit, dissipavit, ad negare debet: proconsul creditor, adversus actionem, quod si agenti minor crediderit vitius procedendum non est, quam ut subeant iuuenis actionibus suis: quas habet adversus eum, cui ipse credidisset, credere creditori suo. Pradium quoque si ex ea pecunia plus, quam oporteret, empta temperanda res erit, ut iubeatur venditor reddito pretio recipere pradium: ita ut sine alterius damno etiam creditor a iuvene suum constentur. Ex quo scilicet simul intellegimus, quid oportet, uti oportet, si sua pecunia plus, quam oportet, emerit: ut tamen hoc, & superiore casu creditor, qui pretium reddidit, etiam vitas, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat: & fructus, quibus locupletior factus est iuuenis, recipiat. Item ex diverso si minore pretio, quam oportet, vendiderit adulescens: emptor quidem liber debet praedia cum fructibus restituere: iuuenis autem eatenus ex pretio reddere, quantum ex ea pecunia locupletior est. 2. Si minor annis viginti quinque sine causa debitori accepit tulerit: non solum in ipsum, sed & in idoneos, & in pignora totum restitui debet. Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. 3. Ex hoc intellegimus si damnosam sibi notationem fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem novandi causa transiit obligationem, oportere eum in partem debitorem restitui. 4. Adversus eos quoque restitutio praestanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi quadam personae specialia lege excepta sint.

28. *Celsus libro secundo Digestorum*

Cum minor, quam quinquaginta annis, aduersus eum, cum quo tutelae egit, restituitur, non ideo in totum contrarium tutelae iudicium restitutum est.

A beat praetor emptorem fundum cum fructibus reddere, & pretium recipere: nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumpturo creditur. sed parcius in venditione, quia res alienum ei soluitur: quod facere necesse est credere autem non est necesse, nisi & si origo contractus ita confititur, ut infirmata sit: si tamen necesse fuit pretium solvi, non omnimodo emptor damno adficiendus est. 5. Ex hoc edicto nulla propter actio, vel cautio proficitur, totum tamen hoc pendet ex praetoris cognitione.

B 25. *Gaius libro quarto ad Edictum*

Illud nullam habet dubitationem, quin, minor si non debitum soluerit ex ea causa, ex qua iure civilis repetitio non est danda, sit et vitis actio ad repetendum: cum & materibus viginti quinque annis iustus ex causis dari solet repetitio. 1. Si talis interueniat iuuenis, cui praestanda sit restitutio: ipso postulante, praestari debet, aut procurator eius, quod idipsum nominatim mandatum sit, qui vero generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis allegat, non debet audiri.

C 26. *Paulus libro vndecimo ad Edictum*

Quod si de speciali mandato dubitet, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum, & rei potest mederi. 1. Quod si is, qui circumscriptus dicitur, ab his defensor eius satis iudicium solui dare debebit.

D 27. *Gaius libro quarto ad Edictum*

Pater pro filio omnimodo praestanda restitutio est, licet filius restitui nolit: quia pater periculum agit, qui de periculo tenetur. Ex quo apparet, ceteros adgnatos, vel alios alterius esse conditionis, nec aliter audiri oportere, quam si ex volutate adulescentis postulet: aut eius vitae sit iste adulescens, ut merito etiam bonis ei debeat interdicti. 1. Si pecuniam, quam mutuum minor accepit, dissipavit, ad negare debet: proconsul creditor, adversus actionem, quod si agenti minor crediderit vitius procedendum non est, quam ut subeant iuuenis actionibus suis: quas habet adversus eum, cui ipse credidisset, credere creditori suo. Pradium quoque si ex ea pecunia plus, quam oporteret, empta temperanda res erit, ut iubeatur venditor reddito pretio recipere pradium: ita ut sine alterius damno etiam creditor a iuvene suum constentur. Ex quo scilicet simul intellegimus, quid oportet, uti oportet, si sua pecunia plus, quam oportet, emerit: ut tamen hoc, & superiore casu creditor, qui pretium reddidit, etiam vitas, quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat: & fructus, quibus locupletior factus est iuuenis, recipiat. Item ex diverso si minore pretio, quam oportet, vendiderit adulescens: emptor quidem liber debet praedia cum fructibus restituere: iuuenis autem eatenus ex pretio reddere, quantum ex ea pecunia locupletior est. 2. Si minor annis viginti quinque sine causa debitori accepit tulerit: non solum in ipsum, sed & in idoneos, & in pignora totum restitui debet. Et, si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. 3. Ex hoc intellegimus si damnosam sibi notationem fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem novandi causa transiit obligationem, oportere eum in partem debitorem restitui. 4. Adversus eos quoque restitutio praestanda est, quorum de dolo agere non permittitur: nisi quadam personae specialia lege excepta sint.

E 28. *Celsus libro secundo Digestorum*

Cum minor, quam quinquaginta annis, aduersus eum, cum quo tutelae egit, restituitur, non ideo in totum contrarium tutelae iudicium restitutum est.

F a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

G a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

H a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

I a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

J a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

K a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

L a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

M a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

N a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

O a al cognatus. b al. ex. c al. filiam.

29. Modestinus libro secundo Respon-

Etiam si patre, eodemque tutore, auctore, pupillus captus probari possit: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi. 1. Ex causa curationis condemnata pupilla, adversus rrum capus sententia restitui volebat: & quia videtur in ceteris litis speciebus relevata fuisse, actor maior auctore, qui adquevit tunc temporis sententia, dicebat totam debere litem restituar. Herennius Modestinus respondit: si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non coheret, nihil proponi, cur a tota sententia recedat actor postulans audiendus est. 2. Si hereditate patris, auctoris beneficio, in integrum restitutus, abstinuit se, nemine de creditoribus paternis presentente, vel ad agendum a praeside evocato: an ea restitutio recte facta videatur, queritur. Herennius Modestinus respondit: cum non evocatis creditoribus, in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus praedificatur.

30. Papinianus libro tertio Quaestionum

Si filius emancipatus, contra tabulas non accepta possessione, post inchoata restitutionis questionem, legatum ex testamento patris maior viginti quinque annis petisset: litis renuntiare videtur: cum, & si bonorum possessionis tempus largiretur, electio iudicio defuncti, repudiatum beneficium patris existimatur.

31. Idem libro nono Responsorum

Si mulier, postquam heres exiit, propter aetatem abstinenti causa in integrum restituta fuerit: si vos hereditarios ex fideicommissio ab ea redde manumissos, retinere libertatem respondit: nec erunt cogendi viginti auctores pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. Nam & si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea recipientibus, ceterorum querella contra eos, qui acciperent, ut pecunia communicaretur, non admittitur.

32. Paulus libro primo Quaestionum

Minor viginti quinque annis, adito praeside, ex aspectu corporis falso probatus aetatem, curatores, cum intellexissent perfectam aetatem, perseveraverunt in administratione, medio tempore, post probatam aetatem, ante impletum vicessimum quintum annum soluta sunt adulescenti pecuniae debita: eisque male consumpsit. Quae, cuius sit periculum: & quid, si curatores quoque in eodem errore perseveraverunt, ut putarent maiore esse, & abstinent se ab administratione, curationem etiam restituerunt, an periculum temporis, quod post probatam aetatem cessat, ad eos pertinet. Respondit: Hi, qui debita exsoluerunt, liberati iure ipso, non debent iterum concurri. Plane curatores, qui scientes eam minorem esse perseveraverunt in eodem officio, non debuerunt cum pati accipere pecunias debitas: & debebant hoc nomine conveniri. Quod si & ipsi decreto praesidis crediderunt, & administrare cessaverunt, vel etiam rationem reddiderunt: similes sunt ceteris deutoribus: ideoque non conveniuntur.

33. Aburnius Valens libro sexto Fideicom-

Si minor viginti quinque annis servum suum, qui pluris, quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum accepit: non cogendum praestare libertatem, si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: ut, quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolunt manumittere, sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remanet.

34. Paulus libro primo Sententiarum

A al. restituitur. b. al. interest. c. al. plura est.

A I minor viginti quinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis: nisi locupletetur ex hoc incurratur litis contestatae tempore is qui accepit. 1. Minores, si in iudicem compromiserunt, & tutore auctore stipulati sunt: integri restitutionem adversus talem obligationem iure desiderant.

35. Herennius libro primo Iuris Epitomarum

Si in emptionem pecus se collatam minor ad sectionem ab alio superetur: implorant in integri restitutionem auctore eius interesse, emptam ab eo rem fuisse, adprobetur: veluti quod maiorum eius fuisset: 2. Nam etiam, ut id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori.

36. Paulus libro quinto Sententiarum

Minor viginti quinque annis omissionem allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest.

37. Tryphonius libro tertio Disputationum

Auxilium in integrum restitutionis executione Anibus potestatem paratum non est. ideoque iniuriarum iudicium semel omnium reperi non potest. 1. Sed & in sexaginta diebus praeteritis, in quibus iure mariti sine calumnia vir accusare mulierem adulterij potest, denegatur ei in integrum restitutio, quod ius omissionem si nunc repetere vult, quid aliud, quam delicti veniam, id est calumniam deprecatur: cum neque in delictis, neque in calumniatoribus praetorem succedere oportere certum iuris sit, cessabit in integrum restitutio. In delictis autem minor annis viginti quinque non incurrat in integrum restitutionem, utique atrocioribus: nisi quatenus interdum miserrimo aetatis ad medicum canonicam iudicem producitur. Sed ut ad legis soluta de adulterij coercendis praecipit veniam, utique nulla deprecatur adulterij poena est, si se minor annis adulterum fecerit. Dixi, nec si quid eorum commiserit, quae pro adulterio eadem lex puniunt: luti si adulterij damnatum sciens uxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam uxorem non dimiserit, quae tamve de adulterio uxoris fecerit, pretiumve pro comperto supra accepit, aut domum praebuerit ad iterum, adulteriumve in eam committendum, & non sit aetatis excusatio adversus praeccepta legum eiusque, dum leges invocat, contra eas committit.

38. Paulus libro primo Decretorum

Aemilius Larianus ab Obino fundum Rutilianum lege commissoria emerat, data parte pecuniae, ut, si intra duos menses ab emptione restitui pretij partem dimidiam non solvisset, incemptus effectum si intra alios duos menses reliquam pretium non numerasset, similiter esset incemptus. Intra priora duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis succellerat: cuius tutores in solutione cessaverunt. venditor, denuntiationibus tutoribus saepe datis, post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat. pupilla in integrum restitui desiderabat. via iam apud praetorem, quam apud praesidem verbi proboeauerat. Putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est, quod dicitur committendi in tempus pupillae incidisset, eaque esset soluta, ne pareretur legi venditionis. Dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor denuntians post diem, quo placuerat esse commissum, & pretium petendo recessisse a lege sua: videretur non me moveri, quod dies postea transiisset: non magis, quam si occidit pignus distraxisset, post mortem de bonis de solutione finita. Quia tamen lex commissoria displicebat ei pronuntiat in integrum restituebam. Movit etiam illud Imperator

a al. in. b. al. in. herennius: c. collatam: d. al. excusationem. e. al. nec calumniatoribus: f. al. praeduxerit. g. al. si. h. al. Imperator auctorem committit: k. al. nisi.

rem, quod priores tutores, qui non restitui desiderant, suscipi pronuntiant erant. Quod dicitur, non solere filiusfamilias post emancipationem adhuc minoribus succuri in his, quæ omni sunt manentes in potestate, recte dicitur, cum patri adquirere possunt.

39. *Scævola libro secundo Digestorum*

Intra utile tempus restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores, & de ætate sua probauerunt. dicta pro ætate sententia, aduersarij, vt impedirent cognitionem præsidis, ad Imperatorem appellarunt. præses in euentum appellationis cetera cognitionis distulit. Questum est, si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, & iniuncta appellatione pronuntiatæ, egressi ætatem deprehendantur cetera negotij implere possunt, cum per eos non fuerit, quo minus res factæ acceptat. Respondi secundum ea, quæ proponuntur, perinde cognosci, atque si nunc intra ætatem essent. ¶ Venditibus curatoribus minoris fundum, emptor exiit Lucius Titius, & sex fere annis possedit, & longe longæque rem meliorem fecit. Quæro, cum sit iudici curatores, an minor aduersus Titium emptorem in integrum restitui possit. Respondi, ex omnibus, quæ proponerentur, vix esse eum restituendum: nisi si maluerit omnes expensas, quæ bona fide emptor fecisse adprobaret, ei præstare, maxime cum sit ei paratum promptum auxilium, curatoribus eius idoneis constitutis.

40. *Ulpianus libro quinto Opinonum*

Minor annis vigintiquinque, cui fideicommissum solus pronuntiatum erat, cauerat, id se accepisse, & actionem eidem debitor, quasi creditur pecuniam fecerat, in integrum restitui potest: quia contractus ex causa iudicis persequutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis redegerat. ¶ Pater patris sui minor annis vigintiquinque ob debita rationis tutelæ aliorum, quam pater administrauerat, in solutum in consulente dedit ad suam æquitate per in integrum restitutionem reuocanda res est, vltis pecunia, quam constitit ex tutelâ deberi, reputatis, & cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

41. *Julianus libro quadragesimo quinto Digestorum*

Si iudex circumuentione in venditione adolescenti siuisi fundum restituit, eumque prequam emptori reddere, & hic noluit, hac in integrum restitutione, non ponitur actio: exceptionem vtilem, aduersus petentem pretium quasi ex causa iudicis, adolescentem habere poterit: quia vnicuique licet continere hæc, quæ pro se introducta sunt, nec queri poterit venditor, si restitutus fuerit in eam causam, in qua se ipse constituit, & quam mutare non potest, si minor auxilium prætoris non implorat.

42. *Ulpianus libro secundo de Officio Proconsulis*

Præses provincie minorem in integrum restituere potest etiam contra suam, vel decessoris sui sententiam, quod enim appellatio interposita maioribus prælatæ, hoc beneficio ætatis tunc causatur minoribus.

43. *Marcellus libro primo de Officio Præsidis*

De ætate eius, qui se maiorem annis vigintiquinque dicit, causa cognita probandum est: quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adolescentis, & aliis causis præiudicatur.

44. *Ulpianus libro quinto Opinonum*

a al. negat. al. cogitatio. b al. nolit. c al. cogitatio. d al. cogitatio. e al. cogitatio.

A Non omnia, quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita sunt: sed ea tantum, quæ, causa cogita, eiusmodi deprehensa sunt, vel ab aliis circumuenti, vel sua facilitate decepti, aut, quod habuerint amiserunt: aut, quod adquirere emolumentum potuerunt, omiserunt: aut se oneri, quod non suscipere licuit, obligauerunt.

45. *Callistratus libro primo Edicti*

Monitorij

B Etiam ei, qui prius, quam nasceretur, vscæptum amittit, restituendam actionem Labeo scribit.

C Imperator Titus Antonius rescriptit, eum, qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere, prius cum tutore agere.

46. *Paulus libro secundo Responforum*

Eum, qui ex sua voluntate minorem annis in iudicio defendit, & condemnatus est, ex causa iudicis posse conueniri: nec eius, quem defendit, ætatem ad restitutionem impetrandam ei prodelle, cum causam iudicati recusare non possit. Ex quo apparet, nec eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.

47. *Scævola libro primo Responforum*

Tutor, vrguentibus creditoribus, rem pupillarem bona fide vendidit, denunciante camera matre & emptoribus. Quæro, cum vigentibus creditoribus distracta sit, nec de foribus tutoris merito quippiam dici potest, an pupillis in integrum restitui potest. Respondi, cognita causa æstimandum: nec idcirco, si iustum sit restitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto vacaret.

E ¶ Curator adolescentium prætia communia sibi, & his, quorum curam administrabat, vendidit. Quæro, si decreto prætoris adolescentes in integrum restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus adolescentium pro parte fundus communis fuit. Respondi eatenus rescindi, nisi si emptor a toto contractu velit discedi, quod partem empturus non esset. Item quæro; emptor verum a Seio, & Sempronio pupillis pretium cum vltis recipere deberet, an verò ab herede curatoris. Respondi, heredes quidem curatoris teneri: verum in Seium, & Sempronium pro parte, qua eorum fundus fuit, actiones dandas: vti que si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.

48. *Paulus libro primo Sententiarum*

Minor, si in id, quod fideiussit, vel mandauit in integrum restituendo, eum principalem non liberat. ¶ Minor ancillam vendidit: si eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non poterit: sed aduersus emptorem, quanti sua in grege, actionem habebit. ¶ Mulier minor vigintiquinque annis, si passione dotis detentus condicio eius fiat, & tale passum intret, quod nunquam maioris ætatis constituta potest fieri, atque ideo reuocare vellet, audenda est.

49. *Ulpianus libro trigentesimo quinto ad Edictum*

Sires pupillaris, vel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: venditor quidem valet: verum tamen, si grande damnum pupilli, vel adolescentis verisur: etiam si consulto non intercessit, distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

50. *Pomponius libro nono Epistularum & variarum lectionum*

Inus Diophanus Pomponio suo salutem. Minor vigintiquinque annis non diu animo intercessit pro eo, qui temporali actione tenebatur, tunc cum a al. ut. b al. coert. c al. cogitatio. d al. cogitatio. e al. cogitatio.

2. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij

HOc edictum, quod ad eos pertinet, qui ei⁴ continentur, minus in vii frequenter. huiusmodi enim personis extra ordinem ius dicitur esse statutum. & principalibus constitutionibus.

Metum autem causa abesse videtur, qui iusto timore mortis, vel cruciatus corporis conterritus abest: & hoc est affectus eius intellegitur. Sed non sufficit quilibet terrore abductum timuisse: sed huius rei discretio iudicis est.

4. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij

Tem hi, qui reipublice causa, sine dolo malo, fuissent. Dolum malum eo pertinet accepti: vt qui retenti potest, neque reverteretur, in eo, quod per id tempus aduersus eum factum est, non adiuuetur. velati si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, vt reipublice causa abesse, (&) reuocatur ab isto privilegio: &

Levi qui data opera, & sine lucro hoc asseuerit: vel qui maturis profectus est: vel litis gratia cepit reipublice causa abesse. Sed licet adiecto dolo mali ad reipublice causa abentes refertur, non etiam ad eum, qui metus causa: quoniam nullus metus est, si dolo intercedit. Sed qui Romae reipublice causa operam dat, reipublice causa non abest:

Vt sunt magistratus.

Militis plane, qui Romae militat, pro reipublice causa absentibus habentur.

Legatis quoque municipalium succurritur ex principio Marc, & Commodi constitutione.

9. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij

Soccurrit etiam ei, qui in vinculis fuisset. quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia cohercet, sed ad eum quoque, qui a latronibus, aut praedonibus, vel potentiore vi oppressus, vinculis cohercebatur. Vinculo autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos, veluti lautomus, vinculo numero haberi placet: quia nihil interfit, parietibus, an compedibus teneatur. Custodiam autem solum publicam Laebo putat.

10. *Ulpianus* libro duodecimo ad Edictum

In eadem causa sunt, & qui a militibus, statoribus, & que, vel a municipalibus militaribus adseruatur, si probentur rei suae sperare non potuisse. In vinculis autem etiam eos accipiunt, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico parere non possint.

11. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij

Ei quoque succurritur, qui in seruitute fuerit: siue bona hae seruiat homo liber, siue detentus sit.

12. *Ulpianus* libro duodecimo ad Edictum

Item autem, qui de statu suo ligatur, ex quo lis inchoata est, hoc edicto non continetur. tamdiu igitur in seruitute esse videtur, quando non est eiusmodi licet cupia.

13. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum

Ect Laebo ait, cum non continetur, qui liber & heres institutus sit, antequam sit heres: quia hae bona habet, & praetor de liberis hominibus loquitur. Puto tamen filiamfamilias in castris peculio pertinere ad hoc edictum.

a al. eo. b affectus. c ad aduictum. d i. auxilio. e. al. dicitur. f. al. dicitur. g. al. dicitur. h. al. dicitur. i. al. dicitur. k. al. dicitur. l. al. dicitur. m. al. dicitur. n. al. dicitur. o. al. dicitur. p. al. dicitur. q. al. dicitur. r. al. dicitur. s. al. dicitur. t. al. dicitur. u. al. dicitur. v. al. dicitur. w. al. dicitur. x. al. dicitur. y. al. dicitur. z. al. dicitur.

14. *Callistratus* libro secundo Edicti monitorij

Tem ei succurritur, qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam trans fugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. Poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte edicti committi, quae loquitur de his, qui in seruitute fuerunt.

15. *Ulpianus* libro duodecimo ad Edictum

Ab hostibus autem captis, post iniurio reuertis succurritur, aut ibi mortuus. quis nec procuratorem habere possunt, cum aliis supra scriptis etiam per procuratorem possit subueniri, praeter eos, qui in seruitute detinentur. Ego autem, etiam nomine eius, qui hostium potitus h est, si curator (vt plerumque) fuerit bonis constitutus, auxilium comperere existimo. Non minus autem ab hostibus capto, quam ibi nato, qui postliminium habet, succursum videtur. Si famulus antequam missus sit in ades militis: si quidem praesente eo iussit praetor possideri, non restituitur: sin ver abesse eo, dicendum subueniri ei debere. Sed quod simpliciter praetor edixit, posse esse, ita accipiendum est: vt inchoata sit bonae fidei possessoris detentatio ante absentiam, postea autem reuerso, restitutionis auxilium locum habeat non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus, quum rediit, hoc contigit: id est, dum hospitium quis conduxit, sarcinulas componit, quaerit aduocatum. nam eum, qui differit restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.

16. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum

Non enim negligentibus subuenitur, sed necessitate rerum impeditis. Totumque illud arbitrio praetoris temperabitur, id est, vt ita demum restituitur si non negligentia, sed temporis angustia non potuerunt litem conuictari.

17. *Ulpianus* libro duodecimo ad Edictum

Item Ulpianus libro quarto scribit, non solum aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum aduersus eos quoque, qui a possessore emerunt: vt vindicari res possint, si miles hereditatem aduenerit. quod si non aduenerit, ex post facto vindicatione processisse manifestatur. Eum quoque, cui sic legatum sit, vel in amicos, vel in quibus in Italia esset, restituendum; vt capiat, atque si in Italia fuisset, Laebo scribit, & Iulianus libro quarto, & Pomponius libro trigentesimo primo probant: non enim dies actionis ex it, vbi praetoris auxilium necessarium erat, sed edicto in causa est.

18. *Paulus* libro duodecimo ad Edictum

Sciendum est, quod in his casibus restitutionis auxilium maioribus damnis, in quibus rei damnatae persequendo gratia quaeruntur: non cum & lucrum faciendum ex alterius pecunia, vel damno, auxilium sibi impetiri desiderant.

19. *Papinianus* libro tertio Quaestionum

Denique si emptor prius, quam per vltim sibi adquireret, ab hostibus captus sit: placeat interruptam possessionem & postliminio non restitui, quia hae sine possessione non constitit, possessio autem postliminio facti habet, causa vero facti non continetur postliminio.

20. *Ideus* libro tertio decimo Quaestionum

Nec vtilem actionem ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino, quod vltis non obtulit. neque enim intellegitur auxilium, quod ablatum alteri non est.

21. *Ulpianus* libro duodecimo ad Edictum

Item, ait praetor, si quis in hostium potestate sit, & quod non ostendo si auisum, conseruatus, at inchoata qua possit ob id, quod dies eius exierit, eam aduenit

a al. que. b liqui in hostium potestate est. c al. detentio. d al. quandoque. e al. et. f al. seruandae causa. g al. vltis. h al. dicitur. i al. dicitur. k al. dicitur. l al. dicitur. m al. dicitur. n al. dicitur. o al. dicitur. p al. dicitur. q al. dicitur. r al. dicitur. s al. dicitur. t al. dicitur. u al. dicitur. v al. dicitur. w al. dicitur. x al. dicitur. y al. dicitur. z al. dicitur.

a al. que. b liqui in hostium potestate est. c al. detentio. d al. quandoque. e al. et. f al. seruandae causa. g al. vltis. h al. dicitur. i al. dicitur. k al. dicitur. l al. dicitur. m al. dicitur. n al. dicitur. o al. dicitur. p al. dicitur. q al. dicitur. r al. dicitur. s al. dicitur. t al. dicitur. u al. dicitur. v al. dicitur. w al. dicitur. x al. dicitur. y al. dicitur. z al. dicitur.

substantum. Et generaliter quotiescumque quis ex facultate non ex voluntate auit: dici oportet, et subueniendum.

27. Paulus libro duodecimo ad Edictum. Et sine quo amiserit, vel lucratus non sit: restitutio facienda etiam si non ex bonis quid amittit sit.

28. Ulpianus libro duodecimo ad Edictum.

Ne non et si quis de causa probabili a fuerit de liberata debet prator, an et subueniri debeat pua fudiorum causa, forte procuratore suo desunctioe deceptor per nullam abfentis causam. 1. Item si quis are in custodia, nec in vinculis sit, sed sub fiduciam satisfactiois, & ad proprietat hoc recedere non potest, capus licet restituatur: & aduersus eum dabitur restitutio. 2. Quod etiam inquit prator, per leges, plebis scilicet, seu senatus consultis, et litis, et cetera principibus, sic huius, quae clausula non illud pollicetur, restitutum, si leges permittant: sed, si leges non prohibeant. 3. Si quis sepis reipublicae causa auit: ex nouissimo reditu tempus restitutionis esse et computandum. Labeo putat. Sed si omnia quidem abfentis aonum colligat, longitudo inuis aon: vtrum aon et damus ad restitutionem, an vero tanto temporis, quantum nouissima eius abfentia occupauit, videndum. 4. Puto, in manu dandam. 5. Si cum in provincia domicilium haberes, esse autem in vrbe: an in illi aon cedat, quali experitudo potestatem habeamus? ait Labeo, non cedere. Ego autem puto, hoc ita verum, si ius reuocandi domum aduersus te habueris manus, videri esse experitudo potestatem: quia & Romae conuerti licet potest. 6. Exemplo restitutoris actionis etiam exceptio et in quibus reipublicae causa auit, competit: foris ab eo possessionem nactis videlicet. 7. In actione restitutoria, quae aduersus militem competit, et quissimum esse Pomponius ait, eius quoque temporis quo abfens defensus non est, fructus cum praetore. Ego & militi debebant restitui. Vtrumque actio erit.

29. Africanus libro septimo Quaestionum. Videtur non cui officium publicum vel damno, vel compendio sit.

30. Paulus libro duodecimo ad Edictum.

Qui in viciis, qui viciis, decollet, & heres simpliciter viciationem: quoniam est, restitui, quod postea viciatum est: ut eadem in hereditibus, qui in viciationem succedant, seruanda sint, quia possessio defuncti, & quasi iuncta b, descendit ad heredes, & pietriusque, non dum hereditate adita, completur. 1. Si is, qui reipublicae causa auit, viciat, & per viciationem abauerit rem: restitutio facienda erit, & licet sine dolo auerit, & viciat, iure, eius occurrat oportet. Item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit: veluti si aduersus eum pronuntiatum sit.

31. Idem libro quinquagesimo tertio ad Edictum.

Si scilicet rem viciat reipublicae causa abfens, & possessionem suam ab illo viciante nactus sit: & si postea amiserit, quo temporalem, sed perpetuam habet actionem.

32. Modestinus libro nono Regulaum.

Abesse reipublicae causa intelligatur, & is, qui ab vrbe profectus est, licet non dum pronuncius excesserit, sed si qui excesserit, donec in vrbem reuertatur, & huc ad procofules, legatosque eorum, & ad eos, qui provinciam praesunt, procuratorve praecipuum, qui in provinciae reuocant, pertinet, & ad tribunos militum, & praefectos, & comites legatorum, qui ad aeternam vrbem, aut in commertium principis delati sunt.

33. Idem libro singulari de Naualeis causis.

Et si quis, vel si alius, in viciis, e alio, & ceteris, & alio, & ceteris.

Inter eos, qui ex generali clausula a fiuant, & is, qui patronus connumeratur. 1. Eos, qui non scribunt acta praefidis, reipublicae causa non abesse erunt. 2. Militum modis, quoniam officium, mod gerat, & publice procedat, & scendum est adesse non debet, restitutionis auxilium impiorare possunt.

34. Iulianus libro quinto decimo ex Causa.

Milles, commentu accepto, si domo sua est, reipublicae causa abesse non videtur. 1. Qui optas in publico, quod vestigium causa locatum est, dat, reipublicae causa non abest.

35. Paulus libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

Qui mittuntur, ut iustas dicerent, aut reducerent, aut leges dicerent: reipublicae causa abfunt. 1. Illi quoque, qui missi sunt ad gratulandum principi. 2. Item procurator Caesaris; non solum cui reru pronunciae causae procuratio mandata erit, sed & is, cui rami, quantum non unum. Itaque plures ibi procuratores aduersum reipublicae causa abesse intelleguntur.

3. Praefectus quoque Aegypti reipublicae causa abest: quia aliam ob causam reipublicae causa extra vrbem abest. 4. Sed & in vrbem, in illis, item Dnus Pius constituit. 5. Quisum est de eo, qui ad comprehensos malos homines missus est, an reipublicae causa abest. & placuit, reipublicae causa cum abesse. 6. Item Paganum, qui in expeditione consulari in vrbem transeat, ibique in aere ceciderit: heres enim eius succurrendum est. 7. Qui reipublicae causa Romam profectus est, abesse reipublicae causa videtur. Sed & si extra vrbem in reipublicae causa profectus sit, etiam si per vrbem ei iter competit, reipublicae causa abest. 8. Similiter qui in provincia est, ut prius aut domo sua profectus est, aut cum in eadem provincia degit reipublicae administranda causa: simul agere reipublicae causa, ut si in castra, & redierit, reipublicae causa abest, & eundem sit in castra militatum, & cetera. Vitiatus scribit, Proculum reipublicae causa abesse, cum commentu abfuit, dum domum in vrbem, reipublicae causa abesse, dum domum sit, non abesse.

36. Ulpianus libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

Reipublicae causa abesse eos solos intellegimus, qui non sui commodi causa, sed coacti agunt. 37. Paulus libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

Qui in provincia sua, vbi tempus a constitutionibus concessum, audent, publica causa abesse non intelleguntur.

38. Ulpianus libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

Si cui in provincia sua princeps adfudere speciali beneficio permisit: puto cum reipublicae causa abesse, quod si non ex permissu hoc fecerit: consequenter dicemus, cum erit in auita, non habere cum prouinciae eorum, qui reipublicae causa abfunt.

39. Idem libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

Quod si finitum fuerit officium, iam desinit abesse reipublicae causa. Sed ad reuertendum illi temporis comparabimus statim, atque desinit reipublicae causa abesse, quibus reuertit in vrbem potuit, & erit moderatus, tempora ei dare, quae lex reuertentibus praetere. Quare si quo defecerit sine rei causa: non dubitamus, id tempus ei non proficere: habitaque dimutatione temporis, quo reuertit potuit, statim eum dicemus desisse reipublicae causa abesse. Placuit dicimus desisse reipublicae causa abesse.

a. al. dicitur, b. al. legentes, c. al. vrbem vel vrbem, d. al. coacti, al. coacti, e. id est, modis, ut apud Iulianum, i. vrbem, f. al. qui non coacti, g. al. ex publica, h. al. auit, i. al. si quis excesserit, vel si: ad tempus viciationis.

in similitate impeditur, continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis: sicuti haberi solet & hiemis, & nauigationis, & ceterorum, que casu contingunt.

39. Paulus libro primo Sententiarum
Ius qui reipublice causa amicus eras, si procuratorem reliqueris, per quem defendi potuit, in integrum volens restitui, non adestur.

40. Ulpianus libro quinto Opiniomum
Si qua militi accusatio competat tempore, quo res reipublice operam dedit, non peremitur.
41. Quod ei tempore, quo in insula aliquis fuit, ex pena ei irrogata, cuius restitutionem imperauit, ab alio usurpatum ex bonis, quae non erant adempto, probatum fuerit, iuxta causae restitutionem erit.
42. Iulianus libro trigesimo quinto Digestorum

Si quis Titio legauerit, si mortis iuxta tempore in Italia esset, aut in annos singulos, quod in Italia esset, & ei successum fuerit, quia ob id, quod reipublice causa aluit, exclusus fuerit a legato: fideicommissum ab eo relatum prestare cogitur. Marcellus notat: Quis enim dubitabit, salua legatorum, & fideicommissorum causa, militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod reipublice causa aluit?

43. Alfenus libro quinto Digestorum
Non vere dicitur, reipublice causa abesse eum, qui sui priuati negotij causa in legatione est.

44. Africani libro septimo Quaestionum
Si quis stipulatus sit in annos singulos, quoad in Italia esset, vel ipse, vel promissor, & alteruter reipublice causa abesse cepit: officium praetoris est, introducere vtilem actionem. Eadem dicens, & si ita concepta stipulatio fuerit: Si quinquennio proxima Te in Italia inueni, vel ita si Roma non fuerit, centum aurei spondet.

45. Paulus libro secundo ad Sabinum
Ius qui reipublice causa abest, in aliqua re iustus, non restituitur in qua, etiam si reipublice causa non aluit, iamquam erat passus.

46. Aemilius libro primo Regularum
Miles unicus, qui discedere signis sine periculo non potuit, reipublice causa abesse intellegatur.

47. Marcianus libro secundo Regularum
Qui patet reipublice causa aluerit, restituitur ei, si aliquid damni iuste queritur.

DE ALIENATIONE, IUDICII MUTANDI CAUSIS, FACTA, TIT. VII.

Gaius libro quarto ad Edictum Praeuidiale
Quibus modis proconsul id agit, ne cuius deterior causa fiat ex alieno facto. Et cum intellegeret iudiciorum extrinsecum interduum diuorem nobis consisti. I oppulito nobis alio aduersario: in eam quoque rem prospexit: ut si loco substitueret, alium nobis aduersarium suo iustitiam fecerit, idque data opera in eandem iustitiam fecerit, ut ut nobis in factum actione teneretur, quam nostra interitu, alium aduersarium nos non habuisset. Itaque si alterius provinciae hominem, aut potentioris nobis opposuerit aduersarium, temeritate.

1. Paulus libro tertio de iure ad Edictum
Ave alieno, qui te utitur sit aduersarius.

2. Gaius libro quarto ad Edictum Praeuidiale
Quis ex parte, in illius provinciae expertus debeo:

a. al. deinde. b. al. eo tempore. c. al. peruenit. d. al. q. al. q. f. al. ad. d. edere. e. f. q. v.

& potentiori pares esse non possumus. Sed & si hominem, quem percuramus, inanimaverit: diuor nostra condicio fit, quia praetores fuerant liberatibus.

3. Item si locum, in quo opus feceris, cuius nomine interdico quod sit tuum, vel actione qua pluitate accendit tenebaris, alienaueris: diuor nostra condicio facta intellegitur, qua si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes: nunc vero, cum incipiat mihi aduersus alium actio esse, quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere: quia qui ab alio facta possidet, habens ista actionibus tenetur, ut patitur id opus tolli.

4. Ex quibus apparet, quod proconsul in integrum restitutum se pollicetur: ut hac actione officio tantum iudicis constatuar actor, quantum eius interitu, alium aduersarium non habuisse: forte si quas inpenas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem passus erit, alio aduersario substituto. **5. Quod ergo est, si is, aduersus quem talis actio competit, paratus sit vtile iudicium pati perinde, ac si possideret: tunc dicitur, denegandam esse aduersus eum ex hoc edito actionem.**

6. Ulpianus libro tertio de iure ad Edictum
Item si res fuerit vicia ex ab eo, cui alienatae sunt, nec peti ab hoc possint, locum habet hoc editum. Itemque fieri potest, ut sine dolo malo quidem possidere desierit, verum iudicium mutandi causa id fiat. Sunt & alia complura talia. Potest autem aliquis dolo malo desinere possidere, nec tamen iudicij mutandi causa fecisse, nec hoc edito teneri. neque enim aliena, qui duntaxat omittit possessionem. Non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti habuit te carere, ne propter eam facilius litigaret. Hec enim verendum cogitatio eius, qui lites exsecratur, non est vituperanda: sed eius duntaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transferit, ut molestum aduersarium pro se subiciat. **7. Pedius libro nono.**

8. Non solum ad dominij translationem hoc editum pertinere ait, verum ad possessionis quoque. alioquin, cum qui in rem agebatur, inquit, si possessione cessit, non tenebitur. Si quis autem ob valetudinem, aut aetatem, aut occupationes necessarias litem in alium transferret, in ea causa non est, ut hoc edito teneretur: cum in hoc edito doli mali fiat mentio. Ceterum erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos plerumque ex iusta causa translatum. **9. Ad iura etiam praediorum hoc editum pertinet: modo si dolo malo fiat alienatio. Hae actio in id quod interest, competit, proinde si res non fiat petitoris, aut si is, qui alienatus est, sine culpa decessit, cessat iudicium nisi si quid actoris praeter ea interfuit. Hae actio non est penalis, sed rei persecutorum arbitrio iudicis continetur, quare & heredi habetur in heredem autem,**

5. Paulus libro vinctimo ad Edictum
V. El similem.

6. Ulpianus libro v. ad Edictum
El postea nonum non dabitur:
7. Gaius libro quarto ad Edictum Praeuidiale
Quis periret quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

8. Paulus libro duodecimo ad Edictum
Ex hoc edito tenetur, & qui rem exhibet, si arbitratu iudicis praestant iudicij causam ad restitui.

9. Aut praetor, quae alienatio iudicij nuncandi causa facta est, id est, si fuerit iudicij causa, non eius, quod factum sit.

10. Alienare intellegitur etiam, qui alienam rem vendidit: sed heredem institutum, vel legatum si quis alienet, huic

5. Paulus libro v. ad Edictum
V. El similem.

6. Ulpianus libro v. ad Edictum
El postea nonum non dabitur:

7. Gaius libro quarto ad Edictum Praeuidiale
Quis periret quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

8. Paulus libro duodecimo ad Edictum
Ex hoc edito tenetur, & qui rem exhibet, si arbitratu iudicis praestant iudicij causam ad restitui.

9. Aut praetor, quae alienatio iudicij nuncandi causa facta est, id est, si fuerit iudicij causa, non eius, quod factum sit.

10. Alienare intellegitur etiam, qui alienam rem vendidit: sed heredem institutum, vel legatum si quis alienet, huic

a. al. q. b. al. verendum est cogitatio. c. al. q. f. d. al. i.

edido locus non erit. 4. Si quis alienauerit, deinde receptus, non tenebitur: ex edicto. 5. Qui venditori suo reddidit, non videtur iudicij mutandi causa abalienare.

9. *Paulus* libro primo ad Edictum 2dum circulum

Quia, redhibito homine, omnia retro aguntur. & ideo non videtur iudicij mutandi causa alienare, qui redhibet, nisi si propter hoc ipsum reddidit, non reddidit alius.

10. *Ulpianus* libro duodecimo ad Edictum
Nam & si obligatus soluerit, quod a me petere velles, haec edicto locus non erit. 1. Si tutor pupilli, vel adgnatus furiosus alienauerit: vtilis actio competit: quia consilium huius fraudis inire non possunt.

11. *Idem* libro quinto Opinionum

Cum miles postulabat, suo nomine litigare de possessionibus, quas sibi donatas esse dicebat: responsum est, si iudicij mutandi causa donatio facta fuerit, priorem dominium experiri oportere: rem magis, quam litem in militem transiisse credatur.

12. *Marcianus* libro quatuordecimo Institutionum

Si quis iudicij communis diuidendo euitandi causa rem alienauerit: ex lege Licinnia ei interdicitur, ne communi diuidendo iudicio experiat. verbi gratia vt potentior emptor per licitationem vilius eam accipiat, & per hoc iteru ipse recipiat. Sed ipse quidem, qui partem alienauerit, communi diuidendo iudicio si agere velit, non audiet. Is vero, qui emit, si experiri velit, ex illa parte edicti veteratur, qua cauetur, ne qua alienatio iudicij mutandi causa fiat.

DE RECEPTIS, QUI ARBITRIUM
RECEPERUNT, VT SENTENTIAM DICANT,

TIT. VIII.

Paulus libro secundo ad Edictum

Compromissum ad similitudinem iudiciorum creditur: & ad singulas lites pertinet.

1. *Ulpianus* libro quarto ad Edictum

Ex compromisso placet exceptionem non nasci, sed paxa petitionem.

2. *Idem* libro tertiodécimo ad Edictum

Libero ait, si compromisso facto sententia dicta est, quo quis a minore viginti quinque annis iuribus absolueretur, ratum id a pratore non habendum: neque paxa eo nomine commissa peritio dabitur. 1. Tamen si neminem prator cogat arbitrium recipere, quoniam hinc res libera, & soluta est, extra necessitatem iurisdictionis posita: atque, ubi si mel quis in se receperit arbitrium, ad eam, & sollicitudinem suam hanc rem pertinere prator putat, non tantum quod iudicet lites finire, verum quoniam non deberent decipi, qui cum, quasi verum bonum, disceptatorem inter se elegerunt. hage enim, post casum iam factum, atque iteru tractata, post nudata vtriusque intima, & secreta negotij aperta, arbitrum vel gratia dantem, vel iordibus corruptum, vel alia qua ex causa nolle sententiam dicere, quicquam potest negare, & quicquam fore, pratorem interponere se debuisse, vt officium, quod in se recepit, impleat. 2. *Aut prator, qui arbitrium paxa compromissa recepit.* Trademus de personis arbitratum. Et quidem arbitrium cuiuscumque dignitatis cogere, officio, quod susceperit, perungi: etiam si sit consularis: nisi forte sit in aliquo magistratu potius, vel potestate, consul forte, vel praetor, quoniam in hoc imperium non habet.

4. *Paulus* libro tertiodécimo ad Edictum

a. al. alienato. b. al. receptis arbitris. c. vide Ciceronem pro Logio Calpurnio.

Nam magistratus superiore, aut pari imperio, nullo modo possunt cogi, nec inter se, ante, an ipso magistratu arbitrium susceperint. inferiores possunt cogi.

5. *Ulpianus* libro tertiodécimo ad Edictum

Sed & filius familias compellitur.

6. *Gaius* libro quinto ad Edictum

Provinciale

Quia etiam de re patris dicitur filium familias arbitrium esse, nam & iudicem eum esse posse, plerique placet.

7. *Ulpianus* libro tertio decimo ad Edictum
Pedius libro nono, & Pomponius libro trigentesimo tertio scribunt, parum referre: ingenius quod, an liberticus sit, integræ famæ quisq; arbitri, an ignominiosus. In seruum Libero compromitti non posse libro vndecimo scribit: & est verum. 1. *Vnde Iulianus* ait, si in Titium, & seruum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere: quia cum alio receperit: quantum serui inquit, arbitrium nullum sit. Quid tamen, si dixerit sententiam Titius? paxa non committitur: quia non, vt receperit, dixit sententiam.

8. *Paulus* libro tertiodécimo ad Edictum

Sed si ita compromissum sit, vt vel alterutrum sententia valeat, Titium cogendum.

9. *Ulpianus* libro tertiodécimo ad Edictum

Sed si in seruum compromittatur, & liberti sententiam dixerit: puto, si liber factus fuerit consentientibus partibus, valere. 1. *Sed* neque in pupillum, neque in furiosum, aut mutum, aut mendum, compromittitur, vt Pomponius libro trigentesimo tertio scribit. 2. *Si* quis iudex est, iure se compromitti iubere prohibetur lege Julia. 3. si sententiam dixerit, non est danda paxa periclitio. 4. *Sunt* & alij, qui non coguntur sententiam dicere: vt puta, si fordes, aut turpitudinis arbitri manifesta sit. 4. *Iulianus* ait, si cum infamauerit litigatores, non omnimode pratorum debere eum excusare, sed causa cognita. 5. *Idem* & si preta auctoritate eius, ad iudicium,

10. *Paulus* libro tertiodécimo ad Edictum

Vel alium arbitrum.

11. *Ulpianus* libro tertiodécimo ad Edictum

Litigatores irrint, mox ad eundem arbitrum redierint: pratorum non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, vt eum spernerent, & ad alium irent. 1. *Arbitrum* autem cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum interuenierit. 2. *Quod* aut prator, *pecuniam compromissum*, accipere nos debere, non h. vtriusque paxa nummaria, sed si & alia res vice potest, si quis arbitri sententiam non steret, promissa sit, & ita Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum deposita sunt eo pacto, vt ei daret, qui vicerit: et vt eam rem daret, si non pareat sententia: an cogendus sit sententiam dicere: & puto cogendum. *Tantum*, & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur, proinde & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promissum: plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere.

3. *Interdum* (vt Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum: vt puta si ambo debitores fuerint, & pacti sunt, vt petat, quod sibi debuerit, qui sententia arbitri non paruit. 4. *Item* Iulianus scribit, non cogi, um arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. 5. *Idem* dicit, & si sub conditione fuerit paxa compromissa: veluti, si unus ex Aha venerit, tot milia non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio extiterit: ac sit inefficax, deficienti conditione, & ita Pomponius libro trigentesimo tertio ad edictum scribit.

11. *Paulus* libro tertiodécimo ad Edictum

Vel alium arbitrum.

Litigatores irrint, mox ad eundem arbitrum redierint: pratorum non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, vt eum spernerent, & ad alium irent. 1. *Arbitrum* autem cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum interuenierit. 2. *Quod* aut prator, *pecuniam compromissum*, accipere nos debere, non h. vtriusque paxa nummaria, sed si & alia res vice potest, si quis arbitri sententiam non steret, promissa sit, & ita Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum deposita sunt eo pacto, vt ei daret, qui vicerit: et vt eam rem daret, si non pareat sententia: an cogendus sit sententiam dicere: & puto cogendum. *Tantum*, & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur, proinde & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promissum: plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere.

3. *Interdum* (vt Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum: vt puta si ambo debitores fuerint, & pacti sunt, vt petat, quod sibi debuerit, qui sententia arbitri non paruit. 4. *Item* Iulianus scribit, non cogi, um arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. 5. *Idem* dicit, & si sub conditione fuerit paxa compromissa: veluti, si unus ex Aha venerit, tot milia non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio extiterit: ac sit inefficax, deficienti conditione, & ita Pomponius libro trigentesimo tertio ad edictum scribit.

11. *Paulus* libro tertiodécimo ad Edictum

Vel alium arbitrum.

Litigatores irrint, mox ad eundem arbitrum redierint: pratorum non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, vt eum spernerent, & ad alium irent. 1. *Arbitrum* autem cogendum non esse sententiam dicere, nisi compromissum interuenierit. 2. *Quod* aut prator, *pecuniam compromissum*, accipere nos debere, non h. vtriusque paxa nummaria, sed si & alia res vice potest, si quis arbitri sententiam non steret, promissa sit, & ita Pomponius scribit. Quid ergo, si res apud arbitrum deposita sunt eo pacto, vt ei daret, qui vicerit: et vt eam rem daret, si non pareat sententia: an cogendus sit sententiam dicere: & puto cogendum. *Tantum*, & si quantitas certa ad hoc apud eum deponatur, proinde & si alter rem, alter pecuniam stipulanti promissum: plenum compromissum est: & cogetur sententiam dicere.

3. *Interdum* (vt Pomponius scribit) recte nudo pacto fiet compromissum: vt puta si ambo debitores fuerint, & pacti sunt, vt petat, quod sibi debuerit, qui sententia arbitri non paruit. 4. *Item* Iulianus scribit, non cogi, um arbitrum sententiam dicere, si alter promiserit, alter non. 5. *Idem* dicit, & si sub conditione fuerit paxa compromissa: veluti, si unus ex Aha venerit, tot milia non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio extiterit: ac sit inefficax, deficienti conditione, & ita Pomponius libro trigentesimo tertio ad edictum scribit.

11. *Paulus* libro tertiodécimo ad Edictum

a. al. superiores. b. vide Suetonius, Julio obi de Nona quaestore. c. lib. 23.

compromissum est, an non. nam si 4 de omnibus, poterit mutari: nondum enim dixit sententiam. quod si 8 separatum: quia plura sunt compromissa: si ideo, quantum ad illam controuersiam pertinet, arbitri esse debent. ¶ Si arbitri ita pronuntiauerint, nihil uideri Titium debere Scotam esse Selum, non uentus petere, tamen, si quid perisset, uideri contra sententiam arbitri fecisse. & id Obliv. & Trebarius responderunt. ¶ Solutioni diem post arbitrium si tuere puto. & ita Trebarius uidetur sentire. ¶ Pomponius ait, inutiliter arbitrium incertam sententiam dixerit: puta quantum ei debet, & reddi. *Dispositio uisita sibi placet, pro ea parte, quam crediditibus suis scripsit, accipit.* ¶ Item 4 arbitri penam ex compromisso peti uenerit, in libro trigentesimo tertio apud Pomponium scriptum habet, non ualere. & habet rationem, quia non de pena compromissum est. ¶ Papinianus libro tertio questionum ait, si diem dies compromissi fuerit, prolati die lingitores deno in eum compromiserint, nec fecerunt compromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quo minus paribus suis funderetur: quod si pet eum factum est: acquissum esse, cogi eum a praetore sequi recipere. Quae questio ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo castrat, ceteram si exbeat, & ipse protulit, mansit arbitri. ¶ Plenum compromissum appellatur, quod de rebus, controuersiuue compositum est: nam ad omnes controuersias perinet, sed si forte de vna re sit disputatum, licet pleno 4 compromissum actum sit, tamen ex ceteris causis actiones superesse. id enim uenit in compromissum, de quo actum est. ¶ Veniret. Sed est tutius, si quis de earta re compromissum facturus sit, de ea sola exprimi re in compromisso. ¶ Non dabit autem obtemperare litigatores, si arbitri aliquid non honestum iusserit. ¶ Si intra diem compromissi actus arbitri, post diem compromissi adesse iusserit: pena non committitur. ¶ Si quis ex litigatoribus ideo non aduerit, quod ualendum uel reipublice causis absentia impeditus sit, aut impeditus, aut alia iusta de causa penam committi potest, & Arlicianus aiunt: sed, si paratus sit in euidem compromittere, actionem denegat, aut exceptione tutum fore. Sed hoc ita demum uerum erit, si arbitri recipere in se arbitrium fuerit paratus: nam iuratum non esse cogendum, Iulianus libro quarto f digitorum recte scribit, ipse autem nihilominus pena absoluitur. ¶ Si arbitri in ius (puta) in pronuncia adesse litigatores, cum Romae esset in eum compromissum: an ei impune non pareatur, queritur. Est & uerius, quod Iulianus ait libro quarto, eum locum compromisso inesse, de quo acti uel promitteretur. ¶ Impune igitur ei non parebitur, si alio loco adesse iusserit. Quod ergo, si non appareat, de quo loco actum sit, uelius dicitur, eum locum contineri, ubi compromissum est. Quod tamen, si in eo loco, qui sit circa urbem, adesse iusserit: per alius admittit, ualere iudicium, quod puto ita uerum esse, si eius sit auctoritatis arbitri, ut in hactenus soleat agere, & litigatores facile eo loci uenire possint. ¶ Sed si in aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta in popina, uel in lupanarium, ut uulgius ait, sine dubio impune ei non parebitur, quam sententiam & Celsus libro secundo Digestorum probat. Vnde eleganter tractat: si in si locus, in quem aliter ex litigatores honeste uenire non possit, aliter possit, & non uenerit, qui sine sua suspitione eo uenire possit: si in uenerit, qui inhoneste uenerit: an committatur pena compromissi, in quibus operam non praebuit, & recte putas, non committi: absurdum enim esse, iudicium in alie-

rius persona ratum esse, in alterius nomine. ¶ Intra quantum tempus nisi detur, quod arbitri iusserit, committatur stipulatio, uidentur est. Et si quidem dies adiectus non sit: Celsus scribit libro secundo Digestorum, inesse quoddam modicum tempus: quod ubi praeterit, proa statim peti potest. & tamen inquit, si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit. ¶ **V** 22. Paulus libro tertio decimo ad Edictum. ¶ Tique nisi eius interfuerit, tunc solui. ¶ **V** 23. Ulpianus libro tertio decimo ad Edictum. ¶ **C** Elus ait: si arbitri intra Kalendas septembris citari iusserit, nec datum erit licet postea offeratur, tamen si uel commissam penam compromissi non euasere: quoniam semper uerum est, intra Kalendas datum non esse. Sin autem oblatum accepit: penam petere non potest, doli exceptione remouendas. Contra, ubi damnata dare iussus est. ¶ **I**dem ait: si iusserit me tibi dare, & ualentine sic impeditus, quo minus accipias, aut alia iusta ex causa: Periculum exitimare, pena non committitur, nec si post Kalendas, te parato accipere, non deni, sed ipse recte putat, duo esse arbitri preceptum, penam dari uelud, intra Kalendas dari, licet ipse in 4 penam non committat, quod intra kalendas non dederit, quoniam per te non fecerit: nec committit in eam partem, quod non das. ¶ **I**dem ait, nihil aliud esse 4 sententiam stare posse, quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri pareatur sententia. ¶ **I**dem Celsus ait: si arbitri me tibi certa die penam dare iusserit, tu accipere nolueris: posse defendi, ipso iure penam non committi. ¶ **V** 24. Paulus libro tertio decimo ad Edictum. ¶ **S** Ed si postea ille paratus sit accipere, non impune sine non damnatum enim ante feceram. ¶ **V** 25. Ulpianus libro tertio decimo ad Edictum. ¶ **L**abeo ait: si arbitri, cum in compromisso cautum esset, ut eadem die de omnibus sententiam diceret, & uel postea diem proferere: de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta, diem protulit: ualere prolationem: sententiaque eius posse impune non pareri. & Pomponius probat Labonis sententiam, quod & mihi uidetur: quia officio in sententia functus non est. ¶ **H**ec autem elausula, *diem compromissi postea*, nullam aliam de arbitro facultatem, quam diem prorogandi, & ideo conditionem primi compromissi neque numerare, neque immutare potest, & ideo cetera quoque discutere, & pro omnibus unam sententiam ferre debebit. ¶ **S**i per fidei iuramentum fuerit cautum in primo compromisso, & sequens similiter proferendum, Labeo dicit sed Pomponius dubitat, utrum idem, an & aliam idoneis, quid enim, inquit, si idem fidei iurare noluerit: hinc potest, si uoluerit fidei iurare, tunc alios non abstinere adhibendos. ¶ **V** 26. Paulus libro tertio decimo ad Edictum. ¶ **N** E in potestate sit fidei iuramentum postea se non obligauerit, ut pena committatur. Idem, & si deciderint. ¶ **V** 27. Ulpianus libro tertio decimo ad Edictum. ¶ **D** Iem proferre vel praesens, uel per orationem, uel per epistulam potest. ¶ **S**i heredis mentio, uel ceterorum facta in compromisso non fuerit: morte solutus compromissum: nec utrum Libonis sententia, qui committatur, si arbitri aliquem penam dare iusserit, & si deciderit, antequam daret, penam committi, licet heres eius paratus sit offerre. ¶ **S**i Stari autem debet sententia arbitri, quam de se dixerit: siue quia, siue iniqua fuerit, siue iniusta, nisi compromissum. Nam & Diui Pij referunt adiecit: *Uel uisum quod ad illam sententiam a quo datus fuerit dicitur.* ¶ **S**i plures orator fuerit, & diuocis sententias dixerit, licet ibi sententia eorum non statim, sed si maior pars consensus, ea stabitur. ¶ **A** alia re paratus, b alia uel ab illa sententia, c alia prolationem dicit, d sententia, e alia.

a alia re paratus, b alia uel ab illa sententia, c alia prolationem dicit, d sententia, e alia.

sententia arbitri. 15 ¶ De officio arbitri tractantibus sciendum est, omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum. nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi, ut efficitur possit, cautum est. non ergo quodlibet statuere arbitri poterit, nec in qua re libet nisi de qua re compromissum est, & quatenus compromissum est. 16 ¶ Quæritur est de sententia dicenda, & dicitur non quamlibet: licet de quibusdam variari sit, & puto vere non committi, si dicat ad iudicem de quo eundem vel se, vel alium (*n*) se, vel in alium compromittendum. Nam & Iulianus impunito non pareri, si iubeat ad alium arbitrum irene finis non sit, quod si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publij Mæuij fundus tradetur, aut satisfactio detur: parendum esse sententia. idem Pedius probante propagatur arbitri, aut in alios interduum inimicos agentium transferantur, sua sententia sine controversia cum imponere oportet: non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur, partemque sententia esse, quemadmodum satisfactio, quibus fideiussoribus: idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbitri staret, cuius arbitratu satisfactio. 17 ¶ Item si iubeat sibi alium coniungi, cum id in compromisso non sit, nō dicit sententiam, nam sententia esse debet de re compromissa: de hoc autem compromissum non est. 18. Si domini, qui inuicem stipulari sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint: potest iurare, ipsos etiam adesse. 19 ¶ Sed si & heredis in compromissis mentio fit: potest iurare, etiam heredem eorum adesse. 20 ¶ Arbitri officio continetur, & quemadmodum detur vacua possessio. An & satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat, quod nullam rationem habet, nam, si ratum non habeat dominus, committitur stipulatio. Arbitri nihil extra compromissum facere potest, & ideo necessarium est adici de die compromissi proferenda, ceterum impune iubenti non parebitur.

33. *Papinianus* libro primo *Quæstionum*
Arbitri ita sumptus ex compromisso, t & diem proferre potest: hoc quidem facere potest: referre autem, contra dicentibus litigatoribus, non potest.

34. *Paulus* libro tertio decimo ad *Edictum*
Si duo rei sunt aut erodendi, aut debendi: & unus compromissus, sique veritas sit petere, aut ne ab eo petatur: videndum est, an, si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur, idem in duobus argentariis quorum nomina simul erunt, & fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socij sint, alias nec à te petitur, nec ego peto, nec meo nomine petitur, licet à te petatur. 1 ¶ Semel commissa pœna solui compromissum, restitui puto dici: nec amplius posse committi, nisi id adu sit vi (*in*) singulis causis toties committatur.

35. *Gaius* libro quinto ad *Edictum* *Provinciale*
Si pupillus sine tutoris auctoritate compromissus, non est arbitri cogendus pronuntiare: quia, si contra eum pronuntietur, pœna non tenetur, preterquam si fideiussorem dederit, à quo pœna peti possit, idque & Iulianus sentit.

36. *Ulpianus* libro septuagesimo septimo ad *Edictum*
Si feriatu diebus, cogente prætoris, arbitri dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna: exceptionem locum non habere constat: nisi alia & lege eadem dies feriatu, in qua sententia dicta, est excepta.

37. *Celsus* libro secundo *Digestorum*
Quamvis arbitri alterum ab altero petere velint: si tamen heres peti, pœna committitur, non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros iur.

38. *Modestinus* libro sexto *Regularum*

21. *quodlibet*. h. al. *impunito* sit. e. al. *quibusque*. d. al. *per controversiam*. e. al. *si forte*. f. al. *proferre*. g. al. *ad qua*. h. al. *hæc* & *alio* peti.

A C Vm pœna ex compromisso petitur, qui commisit, & damnandus est. nec interest, an adversarij eius interfuit, arbitri sententia statari, necne.

39. *Iulianus* libro undecimo ex *Cassio*
Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri pariter sententia non est, pœna ex compromisso committitur: sed ex his dumtaxat, quæ ad solutionem pecuniæ, aut operam præbendam pertinent. Idem contumaciam litigatoris arbitri punire poterit, pecuniam eum adversario dari & iudicando, quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibitâ non sunt. 1 ¶ Cum arbitri diem compromissi proferre iussit, cum hoc ei permissum est, alterius mora alterius ad pœnam committendam prodest.

40. *Papinianus* libro undecimo ex variis sectionibus
Arbitri calendis Ianuariis adesse iussit, & ante eum diem decessit, alter ex litigatoribus non adfuit, procul dubio pœna minime commissa est. Nam & Cassium audisse *6* dicentem Aristo ait, in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam, quemadmodum Seruus ait, si per stipulatorem sit, quo minus accipiat, non committi pœnam.

41. *Callistratus* libro primo *Edicti* monitorij
Cum lege Iulia cautum sit, ne minor viginti annis iudicare cogatur: nemini licere minorem viginti annis compromissarium iudicem eligere, ideoque pœna ex sententia eius nullo modo committitur. Maiori tamen viginti annis, si minor viginti quinque annis sit, ex hac causa succurandum, si temere iudicetorem receperit, multi dixerunt.

42. *Papinianus* libro secundo *Responso*
Arbitri intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restituis, pœna causa fisco secundum formam compromissi condemnabit. ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: sed nihilominus stipulationis pœna committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

43. *Scævola* libro primo *Responso*
De rebus, controversiisque omnibus compromissum in arbitrum à Lucio Titio, & Mæcio Sempronio factum est: sed errore quedam species in petitionem à Lucio Titio deduxit non sunt: nec arbitri de his quequam pronuntiauit. Quæritur est, an species omissa peti possint. Respondi, peti posse: nec pœnam ex compromisso committi, quod si maligne hoc fecit, petere quidem potest, sed pœna subiugabitur.

44. *Idem* libro secundo *Digestorum*
Inter Castellanum, & Scium controversia de finibus orta est: & arbitri electus est, ut arbitratu iuseus terminetur, ipse sententiam dixit, presentibus partibus, & terminos posuit. Quæritur est, an, si ex parte Castellani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso commissa est. Respondi, si arbitro paritum non esset in eo, quod utroque presente arbitratu esset, pœnam commissam.

45. *Ulpianus* libro viceesimo octavo ad *Sabinum*
In compromissis arbitrium per seque inferentur petilonam non egreditur.

46. *Paulus* libro duodecimo ad *Sabinum*
De his rebus, & rationibus, & controversiis iudicare arbitri potest, quæ ab initio fuissent inter eos, qui compromissum, non quæ postea superuenerunt.

47. *Iulianus* libro quarto *Digestorum*
Si compromissum ita factum est: ut presentem utroque, aut heredibus eorum, arbitri sententiam dicat, & alter ex litigatoribus decesserit, pupillo herede relicto: non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritate interposita fuerit. 1 ¶ Item, si alter ex compromittentibus surere coeperit:

48. *Modestinus* libro quarto *Regularum*

2. al. *compromissi*. h. al. *sententia*. e. al. *quidem*, vel *sed etiam*. d. al. *dare*. e. al. *iteri*. f. al. *25. annis*. g. al. *arbitrio statuto*. h. al. *Castellanum*. i. al. *uivino*.

Arbitrarius ad forendam sententiam non compellitur.

49. Juliano libro quarto Digestorum

Ed & interpellatur, quo minus sententiam dicat: quia nihil coram iudice fieri intelligitur. Quod si forsitus curatorem habet, vel habuerit, ad hunc litigio pendente: potest, praesente curatore, sententiam dici. 1. Arbitrarius adesse litigatore, vel per unum, vel epistolam iubere potest. 2. Si ab altera duntaxat parte hereditis mentio comprehensa fuerit, compromissum solentur in aere cuiusque ex litigatoribus: sicut solueretur altero mortuo, si nequius heredis persona comprehenderetur.

50. Alfeni libro septimo Digestorum

Arbitrarius ex compromisso sumptus, cum ante eum ad rem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi profecti iusserat. alter ex litigatoribus dicto audientis non faceret. Consulebatur possente ab eo pecuniam ex compromisso peti. Respondi, non posse: ideo quod nequius heredis persona comprehenderetur.

51. Marcianus libro secundo Regularum

Scienter sua quis arbitrarius factus sit, sententiam dicere non potest: quia se facere iubeat, aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi, neque se prohibere ququam potest.

52. Idem libro quarto Regularum

Si quis iustus est arbitrarius ex compromisso solvere pecuniam, novam fecerit: poenam ex compromisso debet, postea solvendo, poena liberatur.

NAVIAE, CAUPONES, STABULARII, UT RECEPTE RESTITVANT. TIT. IX.

1. Titianus libro quatuordecimo ad Edictum

Air praetor: Navia, caupones, stabularii, quod cuiusque in aliam suscepimus, nisi in litibus, in eo locum dabo. 1. Maxima utilitas est huius edicti, quia necesse est plurimum eorum scire sequi, & res custodire eorum committere. Ne qui sequam potest, huiusmodi aduersus eos constitutum, eam esse in iudicium arbitrio, ne quem recipiant. 2. Nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus aduersus eos, quos recipiunt, et iudicium: cum ne nunc quidem abstinere huiusmodi furtibus. 3. Qui furti igitur, qui teneatur, videndum est. Air praetor, Naviam accipere debemus eum, qui nauem exercet: quomodo nauis appropinquat omnibus, qui nave non navigantibus causis in nauem sunt, sed de exercitore solimmodo praetor fuit nec enim debet inquit Pomponius per remigem, aut mesonatum obligari: sed per se, vel per nautam magistrum, quomodo huiusmodi in se alicui e nauis committitur, sine dubio debet obligari. 4. Et sunt quidam in nauibus, in custodiae gratia nauis praepositur, ut *καυπηλας* i. nautae custodes, & diaconi. Si quis igitur ex his receperit, primo in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos huiusmodi officio praepositus, committi eis permittit: quamquam ipsi non Galarij, vel magister id faciat, quod *καυπηλας* i. nautae custodes appellatur, sed si hoc non extet, tamen de recepto non Galarij tenebitur. 5. De exercitoribus eorum, item lyonariis nihil caueatur, sed idem constitutum oportere, Labo scribit, & hoc iure videtur. 6. Caupones autem, & stabularios, qui eos accipiunt, qui cauponiam, vel stabulariam exercunt, imitatoris eorum. Ceterum si qui opera medicinali fungitur, non contrahat: ut puta atriarj, & hoiarij, & his similes. 7. Air praetor, Quod cuius aliam suscepimus, hoc est, quomocumque rem, siue mercedem receperit, inde apud Viuium *καυπηλας* i. nautae custodes, b. al. *πανα*, c. al. in comento *νισσο* pronuntio, d. al. *νοβο*, e. al. *παρε*, fid. est *φο* v. *ρε* peritur, gal. *νε*, h. al. *ναυ*, i. al. *ναυκ*ularij, k. al. *νοδ* Graec. Id est *καυπηλας*, m. al. *καυπηλας*.

tum est, ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quae meribus accedunt: veluti vestimenta, quibus in nauibus uterentur, & cetera, quae ad cotidianum usum haberentur. 7. Idem Pomponius libro trigesimo quarto scribit, parum referere nautas, an alienas intulimus: si tamen nostra merces debeant esse, etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solui, & ideo si pignori merces acciperentur, periculum nauticum: nihil magis, quam debitoris nauis teneatur, si ante eas suscepit. 8. Recipit autem saluum fore verum si in nauem res missa, et assignatae sunt: an si non sint assignatae, hoc tamen ipso, quod in nauem missa sunt, recepta videtur: Et puto, omnium missa sunt, recepta videtur: quae in nauem illatae sunt, & factum non solum nauarum praestare debere, sed & Edictum Provinciali.

2. Gaius libro quinto ad Edictum Provinciali

Sicut & caupo vitatorum.

3. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Et ita de facto verborum etiam Pomponius libro trigesimo quarto scribit. Idem ait, etiam si pondum sint res in nauem receptae, sed in litore perierint, quas se mel recipit: periculum ad eum pertinere. 1. Air praetor, Nisi ipsi, *ναυς* in iudicium dabo. Ex hoc edicto in factum actio proficitur, sed, an sit necessaria, videndum: quia agit cum iudicium ex hac causa poterit, si quidem merces interemerit, & locato, vel conducto, sed si tota nauis locata sit: qui conductus, ex conducto etiam de rebus, quae de litore, agere potest. si vero res perierint nauis conductus, & locato conuenietur, sed si gratis res suscepta sit, aut Pomponius depositi agitur. Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint *καυπηλας*. Nisi forte inquit, ideo, ut innotesceret praetor curam agere reprimende improbitatis hoc genus hominum: quia in locato, conducto culpa, in deposito doli duntaxat praefatur: a. hoc edicto omnimodo, qui recepit, teneatur, etiam si sine culpa eius res perierit, vel damnum datum est: nisi si quid damno fatali contingit. Inde Labo scribit: si quid naufragio, aut per vim piratarum perierit: non esse iniquum, exceptionem ei dari. Idem erit dictum, si in stabulario, aut in caupona vis maior contingit. 2. Eodem modo teneatur caupones, & stabularij, quo *καυπηλας* exercitorem suum recipiunt, ceterum si extra negotium receperint, non tenebuntur. 3. Si filiusfamilias, aut seruus receperit, & voluntas patris, domini, aut interuenit: in solidum erit conueniendus. Item si seruus exercitoris liberatus, vel damnum de ditione salis actio cessabit: quia ab receptum suo nomine dominus conuenietur. Sin vero vis voluntate exercerit, de peculo dabitur. 4. Hae autem rei periculationem continet, ut Pomponius ait, & ideo per se in heredes, & perpetuo dabitur. 5. Nouissime videndum, an autem rei nomine, & de recepto honoraria actio, & furti agendum sit, & Pomponius dubitat, sed magis est, ut vel officio iudicis, vel doli exceptione, alterutra esse contentus debeat.

4. Paulus libro tertio decimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

5. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

6. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

7. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

8. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

9. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

10. Ulpianus libro quatuordecimo ad Edictum

Ed & ipsi nauis furti actio competet, cuius sit pericula: si nisi si ipse subripuit, & postea ab eo subripuerit, aut, alio subripiente, ipse nauis soluen do non sit. 1. Si nauis nauis, stabularius stabularij, caupo cauponis & receperit: ad eum tenebitur. 2. Viuius dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impostas merces in nauem, locatasque inferuntur, & si tamen vedura non debetur vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

5. *Gaius* libro quinto ad Edictum Provinciale
 Nautis, & caupo, & stabularius mercedem accipiunt non pro custodia: sed nauta, ut traiciat vectores: caupo, ut victores manere in caupona patiaris stabularius, ut permittat iumenta apud eum stabulari: & tamen custodia nomine tenentur. Nam & fillo, & facinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, & tamen custodia nomine ex loco tenentur. 1. ¶ Quicunque de furto diximus, eadem & de damna debent intellegi. nō enim dubi ar oportet, quin is, qui saluum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recedere videtur.

6. *Papianus* libro vicesimo secundo ad Edictum
 Licet gratis nauigaueris, vel in caupona gratis deuecteris: non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum iniuria passus es. 1. ¶ Si seruo meo in nave, vel in caupona vitaris; & damnum mihi det, vel fortum faciar: quamquam & furti actio, & damni iniuria mecum sit; hæc tamen actio, quia in factum est, etiam serui mei nomine aduersus te competit. Idem dicitur, & si communi sit. Tu tamen, quod mihi præstitit: eum nomine, vel communi distindendo, vel pro socio actionem aut si partem eius, vel totum conduxisti: etiam ex coadunato habebis me obligatum. 2. ¶ Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem nave, vel caupona est, cuius factum prætor æstimare solet: non putat Pomponius, eius nomine hæc actionem vitalem futuram. 3. ¶ In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt. hoc autem non pertinet ad eum, qui hospio repetito recipitur, vel uti vitare. 4. ¶ Pessimus autem furti, vel damni iniuria actione vitæ cum nautis, ut certi hominum factum arguimus, sed vna contenti esse debemus. Et si cum exercitore egerimus, præstare ei debemus actiones iustas: quamvis ex conducto actus adierit eos comparat exercitori. Sed si absolutus sit exercitor hæc actione, deinde agatur cum nauta, exceptio labi-

atur: ne sepius de eiusdem hominis admissio queratur. Et contra si de admissio vnus hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

7. *Ulpianus* libro octauo decimo ad Edictum
 Debet exercitor omnium nautarum suorum, siue liberi, siue serui, factum præstare. nec immerito factum eorum præstat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non aliis præstat quam si in ipsa nave damnum datum sit, ceterum si extra nauem, licet a nautis, non præstat. Item si prædixerit, et vnusquisque vectorum res suas feruet, neque damnum se præstaturum, & confenserint vectores prædictioni: non conuenitur. 1. ¶ Hæc actio in factum, in duplum est. 2. ¶ Sed si quid nauæ inter se damni dederint, hoc ad exercitorem non pertinet. Sed si quis sit nauta, & mercator, debet illi dari. Quod si quis, quos vulgo, *troueritæ*, id est, *nomines pro nauo*, vel *troueritæ* solentes, dicunt, & huic tenebitur, sed huius factum præstat, cum se & nauta. 3. ¶ Si seruus nauæ damnum dederit: licet seruus nauta non sit, æquissimum erit, in exercitore actionem vitalem dare. 4. ¶ Hæc autem actione suo nomine exercitor tenetur, culpe scilicet sit, qui tales adhibuit, & idco, & si decesserint, non relinquitur. Seruorum autem fidem nominis nos ali duntaxat tenetur, nam cum alienos nominis explorare cum oportet, cuius fidei, cuius innocentia sint: in suis venia dignus est, si qualesquales ad iustrentiam nautem adhibuerit. 5. ¶ Si plures nautæ exercitorem vnusquisque pro parte, qua nauem exerceat, conuenitur. 6. Hæc iudicia, quamvis honoraria sunt, tamen perpetua sunt, in heredem autem non dantur. Proinde, & si seruus nauem exerceat, & mortuus esse de peculo non dabitur actio in dominum nec intra annum. Sed cum voluntate patris, vel domini seruus, vel filius exerceat nauem, vel cauponam, vel stabulum: puto, etiam hæc actionem in solidum eos pati debere: quasi omnia, quæ ibi contingunt, in solidum receperint.

DIGESTORVM, SEV
 PANDECTARVM PARS II.
 LIBER QVINTVS.

DE IUDICIIS, ET VBI QVISQVE
 AGERE, VEL CONVENIRI DEBAT.

Ulpianus libro secundo ad Edictum

1. SE SYBICIANT
 aliqui iurisdictioni, & consentiant: inter consentientes cuiusvis iudicis qui tribunali præsit, vel aliam iurisdictionem habet, est iurisdictione.

2. *Idem* libro tertio ad Edictum.

Concessisse autem videtur, qui sciant se non esse subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant. Ceterum, si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictione. error enim litigatorum (v. Iulianus quoque libro primo digitorum scribit) non habet consensum, aut si putauerunt aliam esse præterem pro alio, quæ error non datur iurisdictionem, aut si, cum redit, det quisque litigatoribus, viribus præture compulsius est: nulla iurisdictione est. Conuenire autem veram inter prætoris fufficit, in ve. q. citam ipsius prætoris con-

sentus necessarius est: ex Iulia iudiciorum aut, quo natus inter priuatos conueniat, sufficit ergo priuatorum consensus. Proinde si priuati consentiant, prætor autem ignoret consentire, & putat suam iurisdictionem in legi satisfactum sit, valendum est, & puto posse defendi, eius esse iurisdictionem. 2. ¶ Si iudex ad tempus datus, & omnes litigatores consentiant: nisi specialiter principali inuisione prorogatio fuerit inhibita, possunt tempora, in qua iussus est litem dirimere, prorogari. 3. ¶ Legatus in eo, quod ante legationem contraxerit; item his, qui testimonij causa euocati sunt, vel si quid iudicandi causa accessit: sunt, vel in prouinciam destinati, uocandi domum suam ius datur. Eo quoque, qui ipse prouocauit, non imponitur necessitas, in qua tempora prouocationis exerceende, Romæ, vel alio loco, ubi prouocatio exercetur, aliis pulsantibus respondere. nam Celsus huic etiam domus reuocationem danda ait: quoniam ob aliam causam uenerit. hæc Celsi sententia, & rationabilis est. Nam & Dinius Prus Plotio Celsiano rescriptis, eum qui turelle reddende causa Romam erat ad se euocatus, alterius turelle, cuius causa non erat euocatus, non debere compelli iudicium suscipere. Idem Claudio Flauiano rescriptis, minorem

actioem præstare, cal. in iura. dat. comm. in iura. si. e. al. non sit. i. al. in iura. g. al. si. h. al. iura. i. al. c. b. & al. præsentia.

a. al. iura. bal. recipere. cal. in iura. dat. comm. in iura. si. e. al. non sit. i. al. in iura. g. al. si. h. al. iura. i. al. c. b. & al. præsentia.

a. al. iura. præstare. cal. in iura. dat. comm. in iura. si. e. al. non sit. i. al. in iura. g. al. si. h. al. iura. i. al. c. b. & al. præsentia.